

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

x. A

S.O.U.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1954:17

Justitiedepartementet

**Om proportionella val inom
kommunala representationer m.m.**

*1950 års folkomröstnings- och
valsättsutrednings betänkande*

VI

Stockholm 1954

Statens offentliga utredningar 1954

Kronologisk förteckning

---

1. Svensk namnbok 1954. Statens Reproduktionsanstalt. 224 s. Fi.
2. Musikliv i Sverige. Betänkande med förslag till åtgärder för att främja det svenska musiklivets utveckling. Idun. 447 s. E.
3. Kollektivhus. Victor Petterson. 116 s., 20 s. pl. S.
4. Moderskapsförsäkring m. m. Idun. 154 s. S.
5. Vården vid ungdomsvårdsskolorna. Victor Petterson. 138 s. S.
6. Ärvdabalk. Norstedt. 257 s. Ju.
7. Nordisk passfrihet. Del III. Upphävande av all passkontroll vid gränserna mellan de nordiska länderna. Gernandt. 39 s. U.
8. Nordisk kontakt. Betänkande om utgivande av en nordisk parlamentarisk tidskriftspublikation. Gummesson. 14 s. Ju.
9. Betänkande angående instansordningen i vattenmål m. m. Gummesson. 90 s. Ju.
10. Förslag till lag om sparbanker m. m. Victor Petterson. 330 s. Fi.
11. Yrkesutbildningen. Hæggström. 467 s., 2 kartor. E.
12. Elkraftförsörjningen. Kihlström. 473 s. K.
13. En gemensam nordisk marknad. Victor Petterson. 120 s. H.
14. Betänkande med utredning och förslag rörande hörselvården. Norstedt. 165 + VI s. I.
15. Om kompetenskrav. Betänkande avgivet av kompetensutredningen. Gernandt. 55 s. C.
16. Förslag till jordrationaliseringslag m. m. Katalog och Tidskriftstryck. 130 s. Jo.
17. Om proportionella val inom kommunala representationer m. m. 1950 års folkomröstnings- och valsättsutrednings betänkande. 6. Kihlström. 72 s. Ju.

Anm. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. E. = ecklesiastikdepartementet, Jo. = jordbruksdepartementet.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1954:17

Justitiedepartementet

Om proportionella val inom
kommunala representationer m. m.

*1950 års folkomröstnings- och
valsätsutrednings betänkande*

VI

EMIL KIHLSSTRÖMS TRYCKERI AB
STOCKHOLM 1954

Om proportionella val inom kommunala representationer m. m.

1950 års folkräkning och
valutställningens betäckande

Innehåll

Skrivelse till chefen för Kungl. justitiedepartementet	5
Sammanfattning	7

Första avdelningen

Platsfördelningsmetoden vid val inom landsting m. m.

Förslag till lag om proportionellt valsätt vid val inom landsting, kommunal- fullmäktige m. m.	9
Kap. I. Gällande ordning för platstillsättningen vid val inom landsting m. m.	12
Kap. II. Tillkomsten av nuvarande bestämmelser samt tidigare reform- yrkanden	14
Kap. III. Hemställan av 1950 års riksdag om utredning	17
Kap. IV. Den nuvarande fördelningsmetodens verkningssätt	19
Dualismen i sammanräkningsförfarandet	19
Brister i metodens verkningssätt	21
Kap. V. Reformvägar	25
Allmänna synpunkter	25
Direkta fördelningsmetoder uppbyggda enligt relativ eller absolut rang- ordning	27
Metoder för förstahandstillsättning enligt absolut rangordning	32
Tillåtelse till mer än en väljarbeteckning	35
Kap. VI. Utredningens ställningstagande	41
Särskilt yttrande av herr Håstad	49

Andra avdelningen

Valmetoden vid borgmästar- och rådmansval.

Förslag till lag angående ändrad lydelse av 5 § lagen den 5 april 1949 (nr 114) om val av borgmästare och rådmän	51
Kap. I. Gällande regler om röstsammanräkningen vid val av borgmästare och rådmän	52
Kap. II. Den hittillsvarande utvecklingen; utredningsuppdraget	53
Kap. III. Utredningens ställningstagande	57
Särskilt yttrande av herr Håstad	61

Tredje avdelningen

Valkretsindelningen i Älvsborgs län vid andrakammarvalen.

Kap. I. Nuvarande ordning och tidigare förslag	63
Gällande bestämmelser	63
Utredningens tidigare behandling av frågan	63
Länsstyrelsen i Älvsborgs län	64
1952 års riksdag	64
Kap. II. Utredningens ställningstagande	67

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Justitiedepartementet

Utöver de frågor om reformering av valsättet vid de allmänna valen m. m., angående vilka 1950 års folkomröstnings- och valsättsutredning tidigare avgivit förslag, ha till utredningen hänskjutits tre särskilda spörsmål rörande val.

Enligt beslut den 5 maj 1950 uppdrog Kungl. Maj:t sålunda åt folkomröstnings- och valsättsutredningen att utreda frågan om revision av 1930 års lag om proportionellt valsätt vid val inom landsting, å kommunalstämma m. m. i syfte att undanröja rådande olägenheter vid platsfördelning inom grupp med samma partibeteckning.

Genom beslut den 12 mars 1954 av Kungl. Maj:t uppdrogs vidare åt folkomröstnings- och valsättsutredningen att verkställa utredning rörande frågan om ändrad valmetod vid borgmästar- och rådmansval.

Slutligen har åt utredningen uppdragits att verkställa förnyad undersökning av frågan om sammanläggning av de båda andrakammarvalkretsarna i Älvsborgs län eller eventuellt jämkning av dessa kretsar.

Även de tre nämnda spörsmålen ha numera slutbehandlats inom utredningen. I anslutning härtill får folkomröstnings- och valsättsutredningen härmed vördsamt överlämna sitt betänkande, del VI, angående *dels* ändrade bestämmelser i fråga om platsberäkningen vid val inom landsting m. m. (första avd.), *dels* ny valmetod vid val av borgmästare och rådmän (andra avd.), *dels ock* sammanläggning av Älvsborgs läns båda andrakammarvalkretsar (tredje avd.).

Den 22 augusti 1953 avled medlemmen av utredningen, ledamoten av andra kammaren sekreteraren Adolf Wallentheim. De sakkunniga ha där- efter utgjorts av f. d. ledamoten av första kammaren landshövdingen K. J. Olsson, tillika ordförande, ledamoten av första kammaren borgarrådet J. Bergvall, lagmannen C. O. Engqvist, ledamoten av andra kammaren professorn E. Håstad, ledamoten av andra kammaren folkskolläraren G. Skoglund och ledamoten av första kammaren professorn S. Wahlund.

Såsom sekreterare i utredningen har tjänstgjort borgmästaren B. G. Widegren och såsom biträdande sekreterare pol. mag. L. Sköld. Utredningen har vidare biträts av ombudsmannen R. Moberg såsom expert.

Till första och andra avdelningarna i betänkandet har herr Håstad avgivit särskilt yttrande, som fogats till dessa avdelningar.

Utredningen har förut avgivit betänkanden och förslag i nedannämnda ämnen.

1. Det proportionella valsättet vid val till riksdagens andra kammare (SOU 1951:58), avgivet den 28 november 1951;

2. Allmän folkomröstning (SOU 1952:7), avgivet den 26 mars 1952, jämte därtill hörande undersökningar angående folkomröstningsinstitutet i Schweiz, i Förenta staterna och i vissa andra länder (SOU 1952:8, 9 och 18);

3. Kommunal folkomröstning (SOU 1952:47), avgivet den 10 december 1952;

4. Valkretsar vid fullmäktigval i kommunerna (SOU 1953:1), avgivet den 30 december 1952; samt

5. Det proportionella valsättet vid landstingsval (SOU 1953:25), avgivet den 1 juli 1953.

I anslutning till sistnämnda spörsmål väckte utredningen i skrivelse den 26 mars 1953 även fråga om viss provisorisk bestämmelse angående valkretsindelningen vid landstingsval.

För att beaktas vid fullgörandet av utredningens uppdrag ha till utredningen överlämnats *dels* den 27 februari 1951 underdånig framställning av länsstyrelsen i Östergötlands län den 29 november 1938 angående ändring av den proportionella valmetoden vid politiska och kommunala val *dels* den 14 mars 1951 en av kammarrådet Schalling upprättad, den 30 oktober 1950 dagtecknad promemoria angående häradsindelningen jämte tillhörande handlingar.

Med avlämnandet av nu förevarande betänkande har utredningen slutfört sitt uppdrag.

Stockholm den 26 maj 1954.

K. J. Olsson

John Bergvall

C. Olof Engqvist

Elis Håstad

Gösta Skoglund

S. G. W. Wahlund

/ Björn Widegren

Sammanfattning

Första avd. Platsfördelningsmetoden vid val inom landsting m. m.

Utredningsuppdraget har i denna del gällt metoden för ordnandet av namnen *inom* grupp med samma partibeteckning vid proportionella val inom landsting och kommunala beslutande församlingar.

Vid företagen undersökning (kap. IV) har bestyrkts att rådande system för platstillättning inom grupp vid de ifrågavarande valen — rangordnings- och reduktionssystemet — är förenat med sådana svagheter, att en reform av reglerna härom synes motiverad.

Utredningen har vid sin undersökning funnit att — till skillnad från nuvarande system — en eller annan form av rangordning mellan namnen efter dessas placering på valsedlarna *genomgående* bör läggas till grund för platstillättningen. Med utgångspunkt bl. a. härifrån har utredningen skisserat fem alternativa utvägar för en reform. Såsom *alternativ 1* har betecknats en metod med relativ rangordning i förening med ett s. k. rörligt streck; såsom *alternativ 2* en metod med enkel absolut rangordning; såsom *alternativ 3* fördelning i första hand enligt gällande absoluta rangordningsregel och, där denna brister, enligt relativ rangordning med rörligt streck; såsom *alternativ 4* en metod med absolut rangordning i förening med förminskad valkvot som fördelningstal och — för de fall där denna regel brister — det nyss nämnda andrahandsförfarandet enligt relativ rangordning; samt såsom *alternativ 5* en relativ rangordningsmetod med ett fast streck och möjlighet att nyttja fraktionsbeteckningar. (Kap. V).

Vid vägande av de fördelar som äro förenade med ett vart av de nu angivna systemen har utredningen slutligen stannat vid att förorda alternativ 2, d. v. s. att det nuvarande rangordnings- och reduktionssystemet ersättes av *metoden med enkel absolut rangordning*. (Kap. VI).

Den förordade metoden överensstämmer såtillvida med förstahandsförfarandet enligt hittillsvarande system liksom med den för platstillättningen vid de allmänna valen tillämpade d'Hondt-Phragméniska metoden, att rangordningen mellan namnen på valsedlarna är *absolut*. Detta tar sig uttryck däri, att vid varje sammanräkning endast det främsta av de ännu ej valda namnen på en valsedel tages i betraktande. Den förordade metoden innebär vidare att vid varje sammanräkning valsedel, som icke fått sitt första namn placerat, gäller såsom en *hel* röst, att valsedeln sedan första namnet placerats gäller såsom en *halv* röst och sedan två namn vunnit placering såsom en *tredjedels* röst o. s. v. Härigenom har regeln om absolut rangordning på

ett enklare sätt än enligt det d'Hondt-Phragméniska förfarandet utsträckts att gälla vid varje förekommande röstkombination.

I denna del har särskilt yttrande avgivits av herr *Håstad*.

Andra avd. Valmetoden vid borgmästar- och rådmansval.

Även metoden för val av borgmästare och rådmän — vilken är uppbyggd enligt principen om relativ rangordning — bör enligt folkomröstnings- och valsättsutredningens uppfattning reformeras.

Vid utredningens ställningstagande i denna del har valet kommit att stå mellan den relativa rangordningsmetoden med ett rörligt streck och den enkla absoluta rangordningsmetoden. Även för de ifrågakvarande valen har utredningen stannat vid att förorda *den enkla absoluta rangordningsmetoden*.

Särskilt yttrande har jämväl i denna del avgivits av herr *Håstad*.

Tredje avd. Valkretsindelningen i Älvsborgs län vid andrakammarvalen.

Folkomröstnings- och valsättsutredningen — som redan i ett tidigare sammanhang (bet. I) behandlat denna fråga — förordar efter nu verkställd, förnyad prövning i överensstämmelse med sin förut uttalade uppfattning i ämnet att de nuvarande båda valkretsarna i Älvsborgs län för andrakammarvalen sammanslås till en valkrets.

I den händelse nämnda förslag icke skulle vinna beaktande anser utredningen en jämkning mellan de nuvarande båda valkretsarna vara erforderlig (överflyttning av Gäsene kommun från norra till södra valkretsen).

Första avdelningen

Platsfördelningsmetoden vid val inom landsting m. m.

Förslag till lag om proportionellt valsätt vid val inom landsting, kommunalfullmäktige m. m.

Härigenom förordnas som följer:

1 §.

Skall enligt gällande föreskrifter annat val inom landsting än riksdagsmannaval eller ock val inom kommunalfullmäktige, stadsfullmäktige, municipalfullmäktige eller kyrkofullmäktige eller å kyrkostämma vara proportionellt, skola därvid de i denna lag givna bestämmelserna lända till efterrättelse.

2 §.

Vid valet utses av och bland de i valet deltagande erforderligt antal personer att vid valförrättningen biträda ordföranden.

Där ordföranden med avseende å befarad tidsutdräkt eller av annan anledning finner det nödigt, äger han att, sedan valsedlarna avlämnats och innan sammankomsten upplöses, utsätta annan dag för valförrättningens fortsättande och avslutande. Då så sker, skola av och bland de i valet deltagande utses minst två personer att såsom vittnen närvara vid den fortsatta valförrättningen, och skall valurnan, i vilken de avlämnade valsedlarna förvaras, omsorgsfullt förseglas under minst två närvarandes sigill samt därefter sättas i säkert förvar. Innan förseglingen vid förrättningens fortsättande borttages, skall ordföranden i vittnenas närvaro förvissa sig, att sigillen äro obrutna. Särskild kungörelse om dag för valförrättningens fortsättande erfordras ej.

3 §.

Val skall förrättas med valsedlar, å vilka före namnen utsatts partibeteckning (partinamn eller annan beteckning i ord för viss grupp av de väljande eller för viss meningsriktning), men vilka i övrigt äro omärkta.

Namnen skola å valsedeln uppföras i en följd, det ena under det andra.

Valsedlarna skola för att bliva gällande vara enkla och slutna. Sedel må ej upptaga flera men väl färre namn än det antal personer valet avser.

Är något namn å valsedel överstruket, eller framgår med avseende å något där förekommande namn ej fullt otvetydigt, vem därmed åsyftas, eller upptager valsedel namn å någon, som ej är valbar, anses sådant namn såsom obefintligt. Äro å valsedel upptagna flera namn än vad ovan är medgivet, anses det eller de sista övertaliga namnen som obefintliga.

4 §.

De avgivna valsedlarna ordnas i grupper, så att sedlar med samma parti-beteckning bilda en grupp.

Inom varje grupp bestämmes i erforderlig utsträckning genom särskilda sammanräkningar ordning mellan namnen å gruppens valsedlar.

Vid varje sammanräkning gäller valsedel allenast för ett namn. Valsedel gäller för det namn, som står först å sedeln, så länge detta namn ej erhållit rum i ordningen. Därefter gäller valsedeln för det namn, vilket, bortsett från namn som redan erhållit plats i ordningen, står främst å sedeln.

Valsedel, vilken gäller för sitt första namn, räknas som en röst, valsedei gällande för sitt andra namn som en halv röst, valsedel gällande för sitt tredje namn som en tredjedels röst, och så vidare efter samma grund.

Vid varje sammanräkning kommer det namn närmast i ordningen, som erhållit högsta rösttalet.

5 §.

1 mom. Skola två eller flera platser besättas, fördelas de mellan de olika valsedelsgrupperna sålunda, att platserna, en efter annan, tilldelas den grupp, vilken för varje gång uppvisar det största av nedan angivna jämförelsetal. Plats, som blivit en grupp tilldelad, besättes genast så, att gruppens första plats tillerkännes den, vars namn är det första i ordningen inom gruppen, gruppens andra plats den, som bär andra namnet i ordningen, gruppens tredje plats den, som bär tredje namnet i ordningen, och så vidare efter samma grund, ändå att den, som är berättigad till platsen, redan fått sig tillerkänd plats från en eller flera andra grupper.

Jämförelsetalet är lika med gruppens rösttal, så länge gruppen ännu icke fått sig någon plats tilldelad. Därefter beräknas jämförelsetalet för varje gång så, att gruppens rösttal delas med det tal, som motsvarar antalet av gruppen tilldelade platser, ökat med 1. Har samma person erhållit platser från två grupper, skall dock vid beräkning av det antal platser, som utdelats, vardera platsen anses blott såsom en halv plats; har någon erhållit platser från tre grupper, anses varje sådan plats såsom en tredjedels plats; och så vidare efter samma grund.

Har en grupp redan fått sig tilldelad plats så många gånger, som motsvarar antalet namn å gruppens valsedlar, är den utesluten från vidare jämförelse.

2 mom. Skall blott en plats besättas, tillfaller platsen den, vars namn står främst i ordningen inom den grupp, som har största rösttalet.

6 §.

Mellan lika rösttal eller jämförelsetal skall, där så erfordras, skiljas genom lottning.

7 §.

Vid val av suppleanter skall vad här ovan är stadgat i fråga om val av ledamöter äga motsvarande tillämpning.

8 §.

Den ordning, vari suppleanter böra inkallas till tjänstgöring i stället för ledamot, skall bestämmas enligt följande regler:

a) Suppleant, utsedd från grupp med samma partibeteckning som den grupp, från vilken ledamoten blivit vald, har företräde framför övriga suppleanter, och av dessa har den företräde, som utsetts från grupp med högre rösttal.

b) Av suppleanter från samma grupp har den företräde, vars namn blivit tidigare uppfört i den jämlikt 4 § bestämda ordningen inom gruppen.

Den ledamot eller suppleant, som fått sig tillerkänd plats från två eller flera grupper, anses vald för den grupp, från vilken plats först tilldelats honom.

Denna lag träder i kraft den _____, då lagen den 6 juni 1930 (nr 254) om proportionellt valsätt vid val inom landsting, å kommunalstämma m. m. upphör att gälla.

Fortsättes efter förstnämnda dag valförrättning, som dessförinnan påbörjats, skall dock å förrättningen i dess helhet tidigare lag äga tillämpning.

Kap. I. Gällande ordning för platstillsättningen vid val inom landsting m m.

De år 1909 införda bestämmelserna om proportionellt valsätt avsågo valen till riksdagens båda kamrar liksom valen till landsting och stadsfullmäktige samt därutöver de inom riksdagens kamrar förrättade valen av riksdagsutskott. För tillsättandet av platser inom en grupp med samma partibeteckning (ordnandet av kandidaternas namn) föreskrevs därvid en kombinerad rangordnings- och reduktionsmetod. Vid denna metod är, på sätt närmare angives i det följande, ordningen mellan namnen på röstsedlarna avgörande under vissa försättningar, men om dessa brista, beräknas i andra hand rösttal för kandidaterna utan något som helst avseende på den ordningsföljd i vilken de upptagits på sedlarna.

Sedan proportionalitetsprincipen utsträckts till att gälla även vissa val inom landsting och stadsfullmäktige, upptogs motsvarande bestämmelser för dessa val i en år 1913 utfärdad stadga. Genom ändring i stadgan år 1918 kom denna att avse även proportionella val å kommunalstämma och kyrkostämma, inom kommunalfullmäktige m. m.

1913 års stadga ersattes sedermera år 1930 av den ännu gällande lagen om proportionellt valsätt vid val inom landsting, å kommunalstämma m. m. Samtidigt fingo proportionalitetsbestämmelserna tillämpning även på val inom kyrkofullmäktige.

Reglerna för namnens ordnande inom partierna bibehöllos enligt 1930 års lag i sak oförändrade, oaktat redan åren 1921 och 1922 för riksdagsmannaval

och kommunalval införts en annan sammanräkningsmetod för platstillsättningen, d'Hondt-Phragmén's metod, varvid tillämpas absolut rangordning, d. v. s. principen att namn som står längre ned på en röstsedel icke i något fall tages i betraktande förrän samtliga högre uppstående namn blivit valda.

I den nu gällande riksdagsstadgan av år 1949 har för val av riksdagens utskott likaledes den äldre rangordnings- och reduktionsmetoden bibehållits.

Frågan i vilka fall val som förrättas inom kommunala församlingar skola vara proportionella, besvaras ej i 1930 års lag, utan man har här att gå till kommunallagen och motsvarande författningar. I 22 § av den nyligen antagna kommunallagen, vilken skall träda i tillämpning den 1 januari 1955, stadgas sålunda att val av kommunens styrelse liksom i allmänhet av nämnder m. m. skall vara proportionellt, om det begäres av ett visst antal bland de väljande. En liknande regel, ehuru av något mera begränsad räckvidd, gäller för övrigt redan nu för de borgerliga primärkommunerna. Även landstingslagen och det nyligen antagna förslaget till ny sådan lag liksom lagen om församlingsstyrelse upptager en motsvarande bestämmelse.

Lagen den 6 juni 1930 om proportionellt valsätt vid val inom landsting, å kommunalstämma m. m. anknyter i 1 § till de sist nämnda bestämmelserna genom stadgande att, om enligt gällande föreskrifter proportionella val skola anordnas inom landsting — dock ej

riksdagsmannaval — å kommunalstämma, municipalstämma, allmän rådstuga eller kyrkostämma eller inom kommunalfullmäktige, municipalfullmäktige, stadsfullmäktige eller kyrkofullmäktige, de i samma lag givna bestämmelserna skola lända till efterrättelse.

Reglerna för platstillställningen inom parti eller grupp återfinnas i 4 §. Denna sammanräkning, som alltså sker enligt rangordnings- och reduktionsregeln, tillgår på följande sätt.

De avgivna valsedlarna ordnas först i grupper, så att sedlar med samma partibeteckning bilda en grupp. Inom varje grupp fastställs därefter, i den mån detta är erforderligt för utseende av det antal personer valet gäller, ordningen mellan namnen å gruppens valsedlar. Så långt följande förutsättningar äro uppfyllda tillämpas därvid *rangordningsregeln*. Om samma namn står först på mer än hälften av gruppens valsedlar (gruppens rösttal) blir detta namn det första i ordningen; upptaga valsedlar, som ha samma första namn och utgöra mer än två tredjedelar av gruppens rösttal, även samma andra namn, blir detta namn gruppens andra; upptaga valsedlar, som ha samma första och samma andra namn samt utgöra mer än tre fjärdedelar av gruppens rösttal, även samma tredje namn, blir detta gruppens tredje namn o. s. v. efter samma grunder.

I den mån ordningen inom gruppen ej längre kan bestämmas enligt denna rangordningsregel därför att splittringen inom gruppen är större än nyss förutsatts, fortsättes sammanräkningen enligt *reduktionsregeln*. Härvid är som nämnts icke ordningen mellan namnen på valsedlarna avgörande utan endast storleken av deras rösttal. Frånvaron av varje rangordning tar sig uttryck däri att varje å en valsedel upptaget

namn tillgodoräknas sedelns hela rösttal. Rösttalen fastställas genom särskilda sammanräkningar, varvid valsedel, som ej fått något namn placerat, räknas som en hel röst, valsedel med ett namn placerat räknas som en halv röst, sedel med två namn placerade som en tredjedels röst o. s. v. För varje gång kommer det namn närmast i ordningen, som sammanlagt får högsta rösttalet.

Såväl 1930 års lag om proportionellt valsätt (6 §) som 1949 års riksdagsstadga innehålla en bestämmelse att mellan lika rösttal skall, där så erfordras, skiljas genom lottning. I praxis har dock frågan om fördelningen av platserna mellan oplacerade namn med lika rösttal inom riksdagen lösts så, att det namn som stått först å valsedeln ägt företräde framför längre ned placerade namn, varemot vid tillämpning av 1930 års lag — enligt bestämmelsens ordalydelse — lottning företagits.

I ett väsentligt avseende äro således de båda regler, vilka innefattas i den gällande metoden för platsfördelning inom partierna, uppbyggda efter helt skilda principer. Vid tillämpningen av reduktionsregeln är ordningen mellan namnen på valsedlarna likgiltig, medan denna enligt rangordningsregeln som namnet anger är avgörande. Enligt rangordningsregeln kan nämligen en valsedel ej tillgodoräknas ett därå upptaget namn förrän samtliga ovanför befintliga namn blivit placerade. Såvitt rör riksdagsmannavalen och kommunalvalen tillämpas, som förut antytts, genomgående en sådan rangordning mellan namnen.

Fördelningen av platserna mellan de olika valsedelgrupperna (partierna) sker liksom vid förstakammarvalen — tidigare även vid andrakammarvalen och de kommunala valen — i enlighet med d'Hondts metod (5 §).

Kap. II. Tillkomsten av nuvarande bestämmelser samt tidigare reformyrkanden

Efter det proportionella valsättets införande 1909 hemställdes motionsledes redan följande år om utredning i vad mån sådant valsätt även kunde utsträckas att omfatta vissa inom landsting förekommande val. Ifrågasvarande förslag avsågs emellertid av riksdagen i enlighet med konstitutionsutskottets utlåtande (nr 6) under hänvisning bl. a. till att tillräcklig erfarenhet av de nya bestämmelserna om landstingens sammansättning ännu ej hade erhållits. Vidare påpekades att frågan om införande av dylikt valsätt vid val inom stadsfullmäktige ägde ett så intimt samband härmed att vid den enas upptagande till behandling den andra knappast kunde lämnas obeaktad.

Vid 1911 års riksdag väcktes fyra motioner i ämnet. Med anledning av dessa anhöll riksdagen (skr. nr 137) att Kungl. Maj:t efter verkställd utredning skulle framlägga förslag till införande av proportionellt valsätt vid val av sådana hos stadsfullmäktige och landsting förekommande utskott och nämnder, vilkas uppgift vore att förbereda de hos nämnda församlingar förekommande ärendena.

Ett förslag i denna riktning framlades även i en proposition (nr 185) vid 1913 års riksdag. I propositionen framhölls, att det vore enklast att för ifrågasvarande val upptaga samma bestämmelser, som gällde för val av riksdagens utskott, och med vilka belåtenheten varit allmän. Då det emellertid ansågs, att ett inarbetande av sådana bestämmelser i kommunalförfattningar-

na avsevärt skulle komma att tynga dessa, föreslogs att de skulle meddelas i en särskild stadga. Propositionen godkändes i huvudsakliga delar av riksdagen.

Den i enlighet med nämnda beslut utfärdade stadgan den 13 juni 1913 om proportionellt valsätt vid vissa val inom landsting och stadsfullmäktige upptog i 3 § de bestämmelser som reglera platsfördelningen inom grupp med samma partibeteckning. Enligt denna stadga skulle liksom enligt samtliga dåtida valförfattningar rangordningsregeln kombinerad med reduktionsregeln tillämpas vid platsfördelningen.

Vid 1930 års allmänna kommunallagsrevision ersattes, på sätt förut nämnts, 1913 års stadga av lagen om proportionellt valsätt vid val inom landsting, å kommunalstämma m. m. varvid bestämmelserna rörande platsfördelningen bibehöllos i sak oförändrade. Någon ändring av nämnda fördelningsregler var icke ifrågasatt vid denna revision.

Vid ett par tillfällen ha inom riksdagen framförts förslag syftande till att vid ifrågasvarande val ersätta gällande sammanräkningsmetod med annat system. Med anledning av en proposition till 1921 års riksdag, vari föreslogs en sammanräkningsmetod baserad på regeln om absolut rangordning för val till riksdagens båda kamrar, påyrkades sålunda i en motion (I:225 av herr Stendahl) utredning om ej det för riksdagsvalen föreslagna systemet även skulle kunna tillämpas vid val såväl till som

inom landsting, stadsfullmäktige, kommunalfullmäktige m. m. Konstitutionsutskottets majoritet (utl. nr 49) avstyrkte såväl propositionen som den nämnda motionen, medan ett antal reservanter hemställde om bifall till det kungliga förslaget. I fråga om motionen framhöllo reservanterna, att det torde vara obestriddigt att bristerna i den använda sammanräkningsmetoden icke blott framträtt vid val till riksdagen utan även till bl. a. landsting, stadsfullmäktige och kommunalfullmäktige, varför det syntes önskvärt att den nya förbättrade metoden snarast måtte tillämpas även vid dylika val. Vad angår ett införande av densamma vid val inom ifrågavarande korporationer ansågs emellertid icke tillräckliga skäl förefinnas till någon ändring. De i reservationen framförda förslagen och synpunkterna vunno riksdagens bifall.

Frågan om ett införande av regeln om absolut rangordning även vid andra allmänna val än val till riksdagen upptogs sedan av en 1919 tillsatt kommitté, *proportionsvalsakkunniga*, som i sitt i slutet av år 1921 avgivna betänkande, del III, framlade förslag i ämnet. Härvid behandlade de sakkunniga även valordningen vid val av riksdagens utskott samt vid val inom landsting och stadsfullmäktige m. m. och förordade att jämväl för dessa val den nya regeln om absolut rangordning skulle komma i tillämpning. I fråga om val sättet vid utskottsvalen anförde proportionsvalsakkunniga som motivering följande, vilket även i tillämpliga delar åberopades beträffande de sakkunnigas förslag till ändringar i 1913 års stadga.

Vid val till riksdagens utskott har samma sammanräkningsmetod tillämpats som vid val till riksdagens båda kamrar. Det ligger i sakens natur, att den reform, som i fråga om sammanräkningsmetoden genom lagen den 17 juni 1921 genomfördes

med avseende på riksdagsmannavalen, bör vidtagas även med avseende på utskottsvalen. Visserligen hava den gamla metodens brister icke framträtt i samma grad vid utskottsvalen som vid riksdagsmannavalen, i det att rangordningsregeln så gott som undantagslöst kommit till användning vid utskottsvalen. Om inga särskilda skäl till avvikelser föreligga, är det emellertid givetvis mest ändamålsenligt att för samtliga offentliga proportionsval tillämpa samma valmetod. Och skäl till avvikelser torde icke i fråga om utskottsvalen kunna andragas.

Proportionsvalsakkunnigas förslag i denna del ledde icke till någon vidare åtgärd från statsmakternas sida, men det berördes i en proposition (nr 120) till 1922 års riksdag. I propositionen, som bl. a. gällde införandet av den nya sammanräkningsmetoden för kommunalvalen, framhölls, att om inga särskilda skäl till avvikelser förelåg det visserligen måste anses mest ändamålsenligt att för samtliga offentliga proportionella val bruka samma valmetod. Men då den gällande sammanräkningsmetoden ej hade medfört några olägenheter i avseende på valen inom landsting och stadsfullmäktige m. m., syntes det tveksamt om några skäl till lagändring förelåg för dessa val. Vidare erinrades om att den mening som företrätts av de förenämnda reservanterna i 1921 års konstitutionsutskott på denna punkt ej torde ha mött någon gensaga inom riksdagen. Frågan om ett införande av ny sammanräkningsmetod vid valen inom de kommunala myndigheterna hängde dessutom intimt samman med spörsmålet om ordningen vid riksdagens utskottsval, i vilken senare fråga Kungl. Maj:t icke hade för avsikt att framlägga något förslag. I propositionen påpekades vidare att frågan om införande av proportionellt valsätt vid vissa på landsting samt stads- och kommunalfullmäktige ankommande val utöver vad redan därom var stadgat hade

överlämnats till 1919 års kommunalförfattningssakkunniga, vilka ännu ej hade inkommit med utlåtande. Den föredragande departementschefen anförde dessutom följande.

Och onekligen skulle det vara av intresse att, innan metodfrågan upptages till avgörande, vinna kännedom icke blott angående den omfattning, vari proportionellt valsätt, med stöd av därom gällande bestämmelser, hittills kommit till användning vid dessa val, samt angående frågan, huruvida behov yppats av införande i utsträckt omfattning av proportionellt valsätt inom korporationerna i fråga, utan även rörande de olägenheter, som tilläventyrs varit förenade med den nuvarande metodens användning inom nämnda korporationer. Tillsvidare bör den nuvarande metoden enligt min mening kunna utan olägenhet bibehållas, så mycket hellre som erfarenheten torde hava visat, att i de tämligen sällan förekommande fall, då dessa val skett proportionellt, samtliga medlemmar av ett parti i allmänhet röstat med likalydande valsedlar, vilket haft till följd, att vid kandidatnamnens ordnande inom partierna varje uträkningsförfarande varit överflödigt.

I riksdagens skrivelse med anledning av denna proposition gjordes intet som helst uttalande om metodens införande för val inom ifrågakvarande korporationer. Den i propositionen omnämnda utredningen, som överlämnats till kommunalförfattningssakkunniga, kom aldrig till stånd.

I samband med en vid 1927 års riksdag väckt motion om ändring i 1913 års stadga vad avser rätten att göra strykingar på valsedlar framhöll konstitutionsutskottet i sitt utlåtande (nr 4) bl. a., att stadgan i sina bestämmelser om röstsammanräkning på grund

av sitt speciella tillämpningsområde var uppbyggd på andra principer än de som enligt 1921 och 1922 genomförda lagändringar gällde vid val till riksdagens andra kammare och val av första kammarelektorer, kommunalfullmäktige, stadsfullmäktige och landstingsmän. Utskottet uttalade vidare, att i fråga om de val, för vilka 1913 års stadga gällde, hade det ej ansetts lämpligt att föreskriva den mer invecklade sammanräkningsmetod, som genomförts beträffande de politiska och kommunala valen i allmänhet och som var byggd på en mera genomförd rangordningsregel.

Slutligen kan nämnas att föreliggande spørsmål berördes i ett år 1947 avgivet betänkande (SOU 1947:79) med förslag angående riksdagens arbetsformer. I en vid 1945 års riksdag väckt motion hade nämligen yrkats på viss översyn av stadgan om val till riksdagens utskott. Motionens syfte var att stadgans fördelningsregler, vilkas tillämpning hade medfört vissa tolkningssvårigheter, skulle bringas i så nära överensstämmelse som möjligt med den i lagen om val till riksdagen föreskrivna metoden, d. v. s. d'Hondt-Phragmén's metod. Konstitutionsutskottet ansåg emellertid, att det icke föreläge något praktiskt behov av ändring i reglerna. I nämnda betänkande framhölls i detta sammanhang, att eftersom stadgans regler överensstämde med inom kommunala församlingar gällande bestämmelser för vals förrättande, så borde de göras till föremål för översyn tillsammans med dessa likartade bestämmelser.

Kap. III. Hemställan av 1950 års riksdag om utredning

Frågan om en revision av gällande regler om platsfördelning vid val inom landsting och kommunalstämma m. m. kom ånyo före vid 1950 års riksdag. I från skilda håll väckta motioner upptogs nämligen vid denna riksdag ämnet till behandling, varvid man antingen begärde en utredning i frågan eller ställde krav på införande av annan fördelningsregel.

I en inom första kammaren avgiven motion (nr 39) av herr *Petrén m. fl.* erinrades om att bristerna i gällande metod framträtt mycket bjärt vid ett val år 1949 inom Västmanlands läns landsting. Motionärerna hemställde i anledning därav om utredning och förslag i ändamål att bringa ifrågavarande regler för rötsammanräkningen till överensstämmelse med de regler om proportionellt valsätt, som finnas i andra valförfattningar.

Två andra motionärer, herrar *Persson* i Norrby och *Ericsson* i Näs framhöll (mot. II:22), att med nuvarande bestämmelser kom det vid valet ibland att helt bero på slumpen vilka som valdes, nämligen om rösttalen för två eller flera grupper av kandidatnamn voro lika. Då bleve det likgiltigt i vilken ordning namnen upptogos. Rangordningen blev bruten redan från början och vilken som helst kandidat kunde bli vald. Vidare erinrades om att rangordningen även lätt kunde brytas genom strykningar av namn. Valet kunde således bli slumpartat även om lika rösttal ej skulle föreligga. De båda motionärerna hemställde därför, att riksdagen hos Kungl. Maj:t skulle be-

gära förslag till sådan ändring av ifrågavarande bestämmelser, att ordnandet av namnen å kandidatlistorna måtte ske enligt samma regler, som voro föreskrivna i lagen om val till riksdagen.

Vidare upptogs frågan i två inom andra kammaren av herr *Håstad* väckta motioner (nr 343 och 344). I den förstnämnda av dessa yrkades på en revidering av riksdagsstadgan i vad avser utskottsvalen, så att dess fördelningsregler bättre klargjordes i lagtexten och bringades så nära som möjligt den i vallagen föreskrivna metoden. I den senare begärdes i samma syfte en översyn och revidering av lagen om proportionellt valsätt vid val inom landsting, å kommunalstämma m. m. I sin motivering för dessa båda yrkanden framhöll motionären bl. a., att de båda ifrågavarande författningarna, som i hithörande delar voro lika lydande, innehöllo en fördelningsregel, som särskilt i två hänseenden inbjöd till kritik och tvekan om den rätta tolkningen. För det första riktades kritiken mot bestämmelsen, att vid fördelningen av platser inom en grupp reduktion av en särlistas rösttal måste ske så snart något av sedelns namn — oavsett vilken plats det intog på sedeln — placerats. Detta stadgande stod helt i strid med det betraktelsesätt som anlades enligt vallagen där nämligen en listas röstvärde ej fick reduceras förrän dess första namn placerats. För det andra påpekade motionären, att de berörda författningarna icke gävo några otvetydigt klara föreskrifter om hur röstvärdet för oplacerade namn skulle be-

räknas i det fall, att rangordningen hade brutits. I sådana fall hade nämligen olika tolkningar av de likalydande reglerna gjorts vid tillämpningen av de båda ifrågavarande författningarna. Motionären önskade för sin del framhålla, att ett inskrivande av att regeln om absolut rangordning även härvidlag skulle gälla torde erbjuda den bästa lösningen.

Konstitutionsutskottet tillstyrkte (utl. nr 5) i anledning av nämnda motioner en utredning av frågan om revision av 1930 års lag om proportionellt valsätt vid val inom landsting, å kommunalstämma m. m. i syfte att undanröja rådande olägenheter vid platsfördelning inom grupp med samma partibeteckning. Resultatet av denna utredning borde sedan enligt utskottets mening kunna tjäna till vägledning vid en revision av 1949 års riksdagsstadga.

I sitt utlåtande framhöll utskottet, att omständigheterna vid ett i motionerna omnämnt val hade visat, att olägenheter kunde uppkomma vid fördelningen av platser inom ett parti enligt stad-

gandena i nämnda lag. Utskottet anförde vidare.

Osäkerheten rörande de härom gällande författningsbestämmelsernas rätta tolkning liksom risken för att väljarnas mening icke skall komma till rättvist uttryck i valresultatet utgöra enligt utskottets mening bärande skäl för en revision av desamma. Härvid bör om möjligt en enklare sammanräkningsmetod eftersträvas än den vid riksdagsmannaval och kommunalval gällande. Denna skulle nämligen genom sin invecklade beskaffenhet sannolikt komma att medföra tolkningssvårigheter vid tillämpningen särskilt inom de kommunala församlingarna.

Konstitutionsutskottets utlåtande godkändes av riksdagens båda kamrar. *Riksdagen* hemställde därefter i skrivelse till Kungl. Maj:t den 11 mars 1950 (nr 61) under åberopande av nämnda utskottsutlåtande om ifrågavarande utredning.

Enligt beslut den 5 maj 1950 uppdrog Kungl. Maj:t åt 1950 års folkomröstnings- och valsättsutredning att verkställa den av riksdagen begärda utredningen.

Kap. IV. Den nuvarande fördelningsmetodens verkningssätt

Innan utredningen övergår till att redogöra för de olika fördelningsregler, som kunna komma i fråga vid en reformering av metoden för platsfördelningen inom partierna vid val inom landsting och skilda kommunala församlingar m. m., skall här till behandling upptagas det rådande valsystemets allmänna verkningssätt samt de olägenheter, som kunna anses vara förbundna med detta system.

Såsom redan framhållits i kap. I innefattar den för berörda val nu gällande metoden för platsfördelningen inom de skilda väljargrupperna två olika regler, den s. k. *rangordningsregeln* — som i första hand skall komma till användning, men för vars tillämpning fordras att vissa förutsättningar föreligga — och *reduktionsregeln*, som blir att tillämpa i den mån dessa förutsättningar ej äro för handen.

Rangordningsregeln föreskriver att, om valsedlar med ett sammanlagt röstvärde av mer än hälften av partiets rösttal upptaga samma första namn, detta namn blir det första i ordningen; upptaga sedlar med ett röstvärde av mer än två tredjedelar av partiets rösttal utom samma första namn jämväl samma andra namn, blir detta namn det andra i ordningen, o. s. v. efter samma grund. Kunna namnen icke till erforderligt antal eller icke alls ordnas efter denna rangordningsregel, måste man alltså övergå till reduktionsregeln. Enligt reduktionsregeln gäller en valsedel såsom *hel röst för varje därå upplaget namn*, så länge icke något av sedelns namn har placerats; såsom *halv*

röst för varje återstående namn sedan ett av namnen erhållit rum i ordningen; som *en tredjedels röst* sedan två av sedelns namn vunnit placering o. s. v. Vid varje sammanräkning kommer det namn närmast i tur, som får det högsta rösttalet. Vid reduktionsregeln sådan den enligt gällande ordning utformats tages således ingen som helst hänsyn till den ordning i vilken namnen ha uppförts på valsedlarna.

Dualismen i sammanräkningsförfarandet

Mot rangordnings- och reduktionsmetoden har kritik riktats i flera avseenden. Anmärkningarna ha emellertid härvid aldrig gällt själva rangordningsregeln. Vilken synpunkt som än anlägges beträffande lämpligheten av att tillägga namnens ordningsföljd på valsedlarna en absolut verkan, kunna nämligen knappast några invändningar göras mot att ordningen mellan namnen tillerkännes betydelse i den begränsade omfattning, som innefattas i den nämnda rangordningsregeln. Tankegången bakom förfarandet enligt denna metod, som kan sägas konvertera den d'Hondtska, är nämligen att om majoriteten inom ett parti successivt delas i två eller tre o. s. v. lika grupper, så blir var och en av dessa större än återstoden inom partiet. Då en enig grupp inom ett parti disponerar över t. ex. mer än hälften av partiets röster och således över mer än alla övriga valmäns tillsammantagna bör — även om dessa övriga skulle ha förenat sig om det namn den förra gruppen satt i andra rummet — knappast något vara

att anmärka mot att denna fraktion tillerkännes rätt att besätta första plats med den kandidat, som den helst önskar se vald. Något missnöje med den gällande metodens verkningssätt i denna del har heller aldrig försports.

Kritiken har i allmänhet icke heller riktats mot själva reduktionsregeln i och för sig, även om mycket befogade anmärkningar kunna göras mot denna. Däremot ha allvarliga invändningar gjorts mot den dualism, som kommit att utmärka rangordnings- och reduktionsmetoden. Kombinationen av två olika regler måste verka förvirrande, särskilt som de båda reglerna kunna sägas bygga på helt motsatta principer. Enligt rangordningsregeln få namnen på en valsedel endast tagas i betraktande i den ordning de äro uppförda å sedeln; ett lägre stående namn kan således icke tillgodogöra sig ens någon del av valsedelns röstvärde, innan de högre stående namnen vunnit placering. Rangordningen är med andra ord *absolut*. Enligt reduktionsregeln är däremot ordningen mellan namnen likgiltig; samtliga namn på en valsedel få vid sammanräkningarna tillgodogöra sig ett lika röstvärde. Det är detta förhållande som måste väcka gensaga. Man kan nämligen våga antagandet, att väljarna uppgöra sina valsedlar under den förutsättningen, att namnen företrädesvis skola väljas i den ordning i vilken de upptagits på valsedeln. Erfarenheterna från den tid, då rangordnings- och reduktionsmetoden även tillämpades för bl. a. andrakammar- och landstingsvalen, bekräftar också riktigheten av detta antagande. Vid platstillställningen kan det nu emellertid inträffa att — till följd av att rangordningsregeln ej kan användas — man i stället utgår från ett rakt motsatt betraktelsesätt, nämligen att full jämställdhet råder mellan namnen. Att få

väljarna att uppgöra sina valsedlar under hänsynstagande till dessa båda motstridiga principer är givetvis ogörligt, i synnerhet som det ofta icke är möjligt att på förhand bedöma i vilka fall den ena eller den andra regeln kommer att tillämpas.

Såsom redan påpekats kunna ej några anmärkningar riktas mot själva rangordningsregelns verkningssätt. Det är först då denna regel icke längre går att använda, som den gällande fördelningsmetoden kan komma att medföra mindre tilltalande valutslag. För att vinna en utgångspunkt för prövningen av vilka vägar som böra beträdas vid en reformering av ifrågavarande valmetod, torde det som tidigare nämnts bliva nödvändigt att närmare ingå på de viktigaste olägenheter, som kunna uppkomma när rangordningen spränges. I detta sammanhang torde det böra anmärkas att ofta subjektiva synpunkter måste komma att spela in vid avgörandet av frågan, om en brist hos en metod skall anses föreligga. En tidigare utredning av valsätsfrågan har på tal härom framhållit, att om t. ex. inom ett parti bestående av 100 valmän 55 önska till representanter i första rummet A och i andra rummet B samt 45 vilja se C och B valda i nu nämnd ordning, kan det givetvis vara tvivel underkastat, huruvida metoden bör vara sådan att A och B eller A och C skola väljas. Vilken mening som omfattas beror uppenbarligen på vad man anser att väljarna avsett med att sätta den ene kandidaten före den andre. Anser man detta betyda, att den senare kandidaten ej bör få komma i betraktande innan den förre valts, befinnes givetvis den regel vara felaktig som leder till att B blir vald framför C. Anser man däremot det i andra rummet å en valsedel upptagna namnet böra få komma i betraktande samtidigt med det i

första rummet upptagna, om än med en mindre andel av valsedelns röstvärde, blir förhållandet ett annat.

Brister i metodens verkningssätt

Den mest påtalade svagheten hos rangordnings- och reduktionsregeln ligger däri, att faran för s. k. *dekapitering* är betydande. Med dekapitering avses då en sådan valmanöver, som medvetet eller omedvetet förhindrar invalet av ett partis främsta kandidater.

Om det t. ex. för ett parti har avgivits 100 röster, vilka fördela sig med 55 på en valsedeltyp upptagande namnen A och B samt med 45 på en annan upptagande enbart namnet C, blir A i enlighet med rangordningsregeln partiets första namn, eftersom mer än hälften av partiets valmän önska se denne vald i första hand. Skulle emellertid fem väljare, som använt majoritetslistan, ha strukit det främsta namnet, blir resultatet följande.

Ex. 1.

Valsedeltyper:	A	B	C	
		B		
Rösttal:	50	5	45	Summa: 100

Icke någon av listorna med samma första namn har erhållit *mer* än hälften av de för partiet avgivna rösterna, varför rangordningsregeln ej kan tillämpas. Enligt reduktionsregeln utses vid första sammanräkningen B, som har 55 röster. A har därvid 50 och C 45 röster. Vid andra sammanräkningen reduceras A:s rösttal till 25, eftersom B som står på samma valsedeltyp redan blivit vald, medan C fortfarande har oförändrad röstmängd. Trots att alltså A upptagits som första namn på hälften av partiets valsedlar, placeras såväl B som C före vid sammanräkningsförfarandet.

Således kunna minoritetsgrupper inom partierna genom strykningar av

de främsta och därför mest omstridda namnen eller genom att framföra valsedlar, som blott upptaga ett eller några enstaka på huvudlistan sämre placerade namn, åstadkomma att rangordningen spränges. Ytterligare ett exempel må belysa detta.

Ex. 2.

Valsedeltyper:	A	E	D	H	
		B	F		
		C	G		
		D	H		
Rösttal:	54	46	5	5	S:a 110

Antag att två platser skola besättas. Rangordningsregeln kan icke tillämpas, varför vid första sammanräkningen samtliga namn få tillgodogöra sig valsedlarnas fulla röstvärden. Härvid erhåller D högsta rösttalet, 59. A-listans rösttal reduceras därefter till 27, varför andra rummet i ordningen tillfaller H med 51 röster.

I det senast anförda exemplet tillsätts alltså platserna med kandidater, vilkas namn uppförts sist på de båda stora gruppernas listor. De två minoritetsgrupperna få, trots att de endast förfoga över mycket obetydliga egna rösttal, faktiskt besätta partiets båda platser. Huvuddelen av väljarna ha i ett sådant fall blott beretts tillfälle att tillkännage ett önskemål, medan det reella avgörandet legat i händerna på några till synes betydelselösa särgrupper. Detta är visserligen ett konstruerat exempel, men förefaller ändock icke enbart vara av teoretisk natur. Liknande förhållanden med ofta alldeles obetydliga valutslag kunna — till följd av enstaka strykningar på valsedlarna — lätteligen uppkomma i fall, då rangordningen brytes i ett tidigt skede och ett flertal platser finnas att fördela. Denna risk för dekapitering måste därför betraktas som en mycket allvarlig

anmärkning mot den gällande sammanräkningsmetoden.

Även i ett annat avseende, som i hög grad påminner om dekapitering, kunna olägenheterna med rangordnings- och reduktionsmetoden framträda. Det är då anhängarna av en i visst rum å huvudlistan uppsatt kandidat befarat, att partiet ej skulle erhålla så många platser att rangordningsregeln skulle förhjälpa honom till placering, och därför gått till val med hans namn uppsatt längre upp på listan men därvid även medtagit ett i lägre rum på huvudlistan placerat namn.

Ex. 3.

Valsedeltyper:	A	B	C	
		B	C	
			C	
Rösttal:	57	29	2	Summa: 88

Om två platser skola tillsättas får A enligt rangordningsregeln den första. Vid andra sammanräkningen erhållas följande rösttal: $B \frac{57}{2} + 29 = 57\frac{1}{2}$; $C \frac{57}{2} + 29 + 2 = 59\frac{1}{2}$. B blir således ej, som avsett var, hjälpt av spränglistan, vilken i stället medför att mandatet givres åt C, som ju endast har två förstahandsröster. Hade BC-listans anhängare däremot i stället använt A-gruppens valsedlar, skulle de främjat invalet av B.

Förutom de redan påtalade olägenheterna, som äro förknippade med kombinationen av två sins emellan skiljaktiga fördelningsregler, har kritik även riktats mot ett par andra brister av mera matematisk beskaffenhet. En av dessa anmärkningar gäller röstreduktionen. Om valsedlar, som gemensamt bidragit till ett eller flera namns placering, sedermera understödjda skilda namn, blir sålunda enligt den anförda meningen röstreduktionen för dessa

olika listtyper alltför stor. Varje sådan valsedelstyp får nämligen vidkännas lika stor reduktion, som om den ensam hade svarat för placeringen av de redan valda kandidaterna. Vid tävlan mellan olika *partier* däremot begränsas röstreduktionen ifall partierna ha något namn gemensamt till hälften eller tredjedelen o. s. v. Det nu nämnda förhållandet kan belysas av följande exempel.

Ex. 4.

Valsedeltyper:	A	A	K	
		B	D	L
			C	E
Rösttal:	52	48	27	Summa: 127

Om partiet skall besätta två platser, erhåller A den första enligt rangordningsregeln. Vid andra sammanräkningen får AB-gruppen rösttalet $\frac{52}{2} = 26$; AD-gruppen $\frac{48}{2} = 24$ samt K-gruppen 27. Andra rummet i ordningen tillfaller således antingen K eller L. Mellan dessa båda måste skiljas genom lottdragning. Hade det i stället varit tre *partier* som konkurrerat om mandatet, skulle AB-gruppen och AD-gruppen endast fått vidkännas halv röstreduktion. K-gruppen skulle i ett sådant fall icke ens ha kunnat erhålla den tredje platsen i ordningen.

Å andra sidan har rangordnings- och reduktionsmetoden även påståtts vara behäftad med ett fel av rakt motsatt beskaffenhet. Vid tillämpning av denna metod kan det nämligen inträffa, att en grupp inom ett parti genom att uppdelas sig på två valsedeltyper kan undandraga en del av sin röstmängd all reduktion och därigenom tillskansa sig en obehörig favör. Saken skulle kunna åskådliggöras med följande exempel.

Ex. 5.

Valsedeltyper: A B C
B
Rösttal: 51 12 37 Summa: 100

Skola två platser besättas, får A den första efter rangordning, varpå reduktionsregeln måste tillgripas. Vid andra sammanräkningen erhålla B $\frac{51}{2} + 12 = 37\frac{1}{2}$ och C 37 röster. B blir alltså vald oaktat C har mer än hälften av de båda andra listornas sammanlagda rösttal och följaktligen också enligt grundprincipen för reduktionsregeln borde ha tillerkänts denna plats. Den meningen har därför framförts, att i ett dylikt fall AB-gruppen och B-gruppen borde betraktas som en enhetlig grupp. På ett sådant sätt förfares enligt den d'Hondt-Phragméniska metoden, som användes vid bl. a. riksdagsvalen och kommunalvalen. B borde således enligt detta betraktelsesätt ha erhållit rösttalet $\frac{63}{2} = 31\frac{1}{2}$. Man har nämligen påpekat, att denna i metoden inneboende möjlighet till vinstgivande uppdelningar av väljargrupper annars lätt skulle kunna föranleda till obehöriga valmanipulationer. Å andra sidan förtar man genom en dylik åtgärd helt den självständiga effekten hos B:s tolv förstahandsröster utan att man på något sätt är förvissad om att de väljare, som enbart stött B, även känna gemenskap med A-gruppen. Det kan därför enligt utredningens uppfattning i ett fall av denna art vara tveksamt, vilket av de båda förfaringsätten som skall anses ge den största rättvisan. Från rent objektiva utgångspunkter kan denna fråga knappast nöjaktigt besvaras.

De anmärkningar, som under årens lopp ha framförts i fråga om rangordnings- och reduktionsmetodens sätt att verka, ha i allmänhet varit föranledda

av de ofta slumpartade resultat som erhöles i samband med metodens tidigare användning vid andrakammar- och landstingsvalen. Däremot har mera sällan någon kritik riktats mot verkningarna av metoden inom dess nuvarande tillämpningsområde. Detta torde sammanhånga med att vid såväl valen inom landsting m. m. som vid riksdagens utskottsval — i den mån dessa val över huvud taget förrättats enligt proportionell metod — sammanhållningen inom de olika partigrupperna i allmänhet varit så stor, att samtliga platser kunnat besättas i kraft av absolut rangordning. Några olägenheter av metoden ha därför knappast kunnat uppmärksammas. Skulle det emellertid i något fall uppstå betydande oenighet inom ett parti vad beträffar kandidatnamnens ordnande på valsedeln, kunna lätt bristerna i metoden framträda. Särskilt synes det härvid vara svårt att undvika risk för s. k. dekapitering.

Att dylika olägenheter vid platsfördelningen även faktiskt, om än i mycket sällsynta fall, uppkommit även vid nu ifrågavarande val belyses bl. a. av omständigheterna vid ett val år 1949 inom Västmanlands läns landsting. Vid landstingets val av förvaltningsutskott avgåvos härvid under partibeteckningen »Arbetarpartiet» 24 röster, vilka schematiskt fördelade sig på följande sätt.

Ex. 6. Valsedeltyper: A K
B L
C M
D N
E O
F P
Rösttal: 12 12 S:a 24

Partiet ägde rätt att tillsätta sex platser. Vid valet ansågs namnet A av vissa skäl såsom obefintligt. Då rangord-

ningsregeln ej kunde tillämpas och då vidare alla de elva valbara kandidaterna enligt reduktionsregeln förfogade över lika rösttal, 12, måste för besättandet av partiets första plats lottning företagas mellan samtliga de elva kandidaterna. Härvid tillföll första platsen kandidaten N på K-listan, varefter denna listas röstvärde reducerades till sex. Vid andra sammanräkningen måste lottdragning äga rum mellan de fem namnen på A-listan, varvid C erhöll detta rum i ordningen. För besättandet av partiets tredje plats måste sedan lottdragning ske mellan de återstående nio kandidaterna, som nu var och en förfogade över sex röster. Även vid de återstående platstillättningarna måste efter samma grunder lotten vara avgörande för ordningsföljden mellan de icke redan utsedda kandidaterna. Valet resulterade i att N, C, B, K, M och D blevo valda i nu nämnd ordning. Det namn, som uppsatts i andra rummet på K-listan, L, ställdes alltså genom detta åt sluppen överlämnade avgörande utanför förvaltningsutskottet. Det förtjänar emellertid dessutom påpekas, att ifrågavarande val lätt kunde ha fått en

betydligt ogynnsammare utgång. Vid de skilda lottdragningarna var nämligen sannolikheten lika stor för att de sist på de båda listorna placerade namnen skulle blivit utsedda som för att de främsta namnen — vilket nästan nu helt blev fallet — skulle väljas.

Att sådana resultat kunna uppkomma beror som tidigare nämnts på att ingen form av rangordning får gälla vid tillämpningen av reduktionsmetoden. På denna punkt råder det dock en viss oklarhet. Visserligen innehålla såväl riksdagsstadgan med dess bestämmelser om utskottsval som 1930 års lag om proportionellt valsätt en paragraf, vari fastslås att mellan lika rösttal skall skiljas genom lottdragning, men detta oaktat ha de båda lagarna — såsom redan framhållits i kap. I — tolkats och tillämpats på skilda sätt i fall liknande det ovannämnda i Västmanlands läns landsting. Vid utskottsvalen har frågan lösts så, att det namn, som stått först å valsedeln, ägt företräde framför längre ned placerade namn, var emot vid tillämpning av 1930 års lag, som framgår av det relaterade valet, lottning har företagits.

Kap. V. Reformvägar

Allmänna synpunkter

I fråga om varje valsysteem är det angeläget tillse att metoden för mandatens fördelning blir så *enkel att tillämpa* som möjligt. Denna synpunkt framträder med särskild skärpa när det gäller sådana val inom beslutande kommunala församlingar, om vilka nu är fråga.

På sätt framgår av redogörelsen för verkningssättet hos den nuvarande sammanräkningsmetoden vid nämnda val för platstillsättning inom grupp, har redan vid en tillämpning av reduktionsregeln svårigheter ibland uppstått att rätt tolka författningstexten vad beträffar oplacerade namns företräde framför varandra. Trots att rangordnings- och reduktionssystemet ej kan anses innefatta särskilt omständliga och invecklade bestämmelser, torde erfarenheten vidare ha visat att metoden även i övrigt har förorsakat vissa svårigheter i den praktiska tillämpningen. Framför allt föreligger risk för tillämpningssvårigheter i de mindre kommunerna med deras begränsade tillgång på särskild expertis. Av dessa skäl kan utredningen för sin del icke ansluta sig till det emellanåt framförda förslaget att även för här åsyftade val införa den d'Hondt-Phragméniska fördelningsregeln, vilken gäller för riksdags- och kommunalvalen. Denna senare metod — mot vars allmänna verkningssätt några invändningar icke torde ha rests — kan nämligen i sådana fall, då en mera påtaglig splittring förekommer inom ett parti, medföra mycket svåra och tidsödande sammanräkningar, vid vilka lätt göras misstag.

Såsom redan tidigare framhållits, ha

de största olägenheterna med det gällande rangordnings- och reduktionssystemet sin rot i den omständigheten att det är uppbyggt efter två motsatta principer: Vid *förstahandsförfarandet* är rangordningen absolut, d. v. s. ett efterföljande namn på en valsedel får icke i någon mån tagas i betraktande förrän samtliga ovanför detsamma upptagna namn blivit placerade. Vid *andrahandsförfarandet* enligt reduktionsregeln gäller däremot icke någon form av rangordning; samtliga namn å en valsedel behandlas alltså här såsom likvärdiga. Det är detta dualistiska beräkningssätt som vållat olägenheter vid den praktiska tillämpningen. Vid en reformering av valsystemet bör det därför vara en riktlinje, att *denna dualism upphäves eller åtminstone väsentligt reduceras* till sin betydelse.

Av den lämnade redogörelsen har framgått, att felaktigheterna i metoden för de ifrågavarande valen framträda först när rangordningen spränges och man blir tvungen att övergå till en fördelning i enlighet med reduktionsregeln. Av denna anledning synes det stå klart, att rangordningen bör på något sätt utsträckas. De vid olika slags val vunna praktiska erfarenheterna ha också visat, att väljarna vid uppgörandet av sina valsedlar i allmänhet utgå från den förutsättningen, att ordningen mellan namnen skall vara åtminstone i viss mån avgörande. Detta betraktelsesätt kan enligt utredningens uppfattning anses ha inträngt i det allmänna medvetandet i sådan utsträckning, att man vid en reformering av valmetoden mås-

te anpassa sig därefter och låta *någon form av rangordning genomgående gälla*.

Rangordningen kan emellertid utformas på två principiellt olika sätt: Den är antingen *absolut*, vilket som nämnts innebär att en röstsedel aldrig får tillgodoräknas ett lägre stående namn innan de högre stående vunnit placering, eller *relativ*, d. v. s. ett efterföljande namn kan väl beaktas dessförinnan men får tillgodoräkna sig endast en viss mindre andel av valsedelns röstvärde än ett framförvarande. Vid en undersökning av olika vägar att utsträcka rangordningens tillämplighet böra båda dessa alternativ göras till föremål för prövning.

Bland de allmänna krav som måste ställas på en godtagbar sammanräkningsmetod är vidare att uppmärksamma, att den såvitt möjligt *icke* skall giva rum för *slumpmässiga valutslag* eller locka till *taktiska valmanipulationer*. Det har redan påtalats, att det nuvarande fördelningssystemet innebär en fara för dekapitering. Å andra sidan äro möjligheterna för lönande uppdelningar inom partierna tämligen små vid en tillämpning av denna metod. Till följd av sistnämnda omständighet kan det sägas, att metoden i viss mån främjat sammanhållningen inom de olika partierna. Risker för dekapitering skulle till en väsentlig del kunna elimineras genom en utvidgning av rangordningsreglernas användningsområde, men en sådan åtgärd kan lätt komma att medföra ökade möjligheter för andra slags valmanövrer. Visserligen kan det finnas skäl för att skilda meningsriktningar inom ett parti i högre grad än vad som nu är fallet skola äga möjlighet att erhålla en representation motsvarande deras andelar av de samlade rösterna, men det synes därför ej önskvärt, att en metod är så konstruerad att den kan leda

till en splittring på olika särlistor av enbart taktiska orsaker. Det är vid nämnda förhållanden anledning understryka, att en reform syftande till att undanröja rådande olägenheter hos den nuvarande fördelningsmetoden icke bör genomföras på ett sådant sätt att nya, nu ej förekommande missförhållanden uppträda.

I anslutning till dessa allmänna riktlinjer torde ändamålet med undersökningen sammanfattningsvis kunna anges vara att på grundval av principen om relativ eller absolut rangordning söka finna en tillräckligt enkel och även eljest godtagbar fördelningsmetod. Utredningen vill i detta sammanhang understryka att den ifrågasatta reformen blott gäller platsfördelningen mellan kandidaterna *inom* varje särskilt parti, icke förhållandet mellan de olika partierna. De nu avsedda fördelningsreglerna komma därför — till följd av den vanligen föreliggande sammanhållningen inom partierna — endast ganska sällan i tillämpning.

I den följande framställningen har utredningen för att närmare klargöra funktionen av olika diskuterade fördelningsmetoder och de utslag, som därvid möjligen kunna föranleda erinran, använt teoretiskt konstruerade exempel i allmänhet avseende ytterlighetsfall. Endast ett exempel återger ett fall, som inträffat i verkligheten. På några undantag när äro exemplen således av intresse för att belysa olika gränslägen. Endast under förutsättning att flera olika omständigheter sammanträffa, är det möjligt att liknande fall skulle kunna inträffa i praktiken. En svaghet hos någon av de diskuterade metoderna, som kommer till synes i ett eller annat av de anförda exemplen, kan därför ha mycket ringa praktisk betydelse. Det är angeläget att dessa förhållanden prövas för varje särskilt fall och att exemplen

icke giva anledning till mera vittgående slutsatser rörande verkan av eventuella svagheter hos metoderna, än som framgår vid en sådan prövning. Den nyss anförda omständigheten, att fördelning inom parti över huvud taget mera sällan kommer till användning vid de ifrågavarande valen, måste ytterligare begränsa de praktiska verkningarna av sådana utslag, vilkas lämplighet i och för sig kan diskuteras. Även denna omständighet synes därför böra medverka till att enstaka sådana utslag icke i och för sig böra i alltför hög grad få återverka på frågan om en methods allmänna lämplighet för ifrågavarande ändamål.

Direkta fördelningsmetoder uppbyggda enligt relativ eller absolut rangordning

En av de reformvägar, som ingående prövats av utredningen, har gällt den s. k. relativa rangordningen. På sätt redan framhållits ovan skulle man nämligen kunna stadga, att vid fördelningen av platserna inom partierna företrädet för ett namn framför ett annat ej har absolut verkan. En relativ rangordningsregel innebär alltså, att ett lägre stående namn *alltid* får tillgodoräkna sig en viss mindre andel av valsevelns röstvärde än ett högre stående namn. Härvid måste emellertid såväl för att erhålla enkla bestämmelser som för att undvika mindre tillfredsställande valutslag förutsättas, att den del av valsevelns röstvärde, som tillkommer ett å sedeln upptaget namn, under hela sammanräkningsförfarandet bibehålles *konstant* och således icke kan undergå någon ytterligare röstreduktion efter hand som andra namn bli placerade. Så var denna metod också ursprungligen tänkt. (Jfr emellertid den hittillsvarande metoden för borgmästar- och rådmansval.)

För fastställande av storleken av de röstandelar som skola tillfalla de olika namnen på en lista kunna skilda nor-

mer väljas. Den gradering av röstvärdena, som i allmänhet har förutsatts, har varit att första rummet på en valsevel skall erhålla en röst, andra rummet en halv, tredje rummet en tredjedels röst o. s. v. Vid sammanräkningen skall för varje namn de olika röstandelar som namnet fått från skilda listor sammanläggas, varvid rösttalet erhålles. Plats-tillsättningen kan därefter ske genom denna enda sammanräkning efter storleken av kandidaternas sammanlagda rösttal. En på nu angivet sätt utformad metod har den fördelen att den — bl. a. till följd av att alla platser kunna tillsättas vid en enda sammanräkning — är enkel och lättfattlig. Om vidare en lämplig skala väljes för namnens gradering, kunna även från proportionell synpunkt tillfredsställande resultat uppnås. Den nu skisserade metoden för relativ rangordning skulle kunna åskådliggöras genom följande exempel.

Ex. 7.

Valseveltyper: A B D
                                   B C E
                                   C D F

Rösttal: 59 31 10   Summa: 100

Vid sammanräkningen erhålla A 59 röster, $B \frac{59}{2} + 31 = 60 \frac{1}{2}$, $C \frac{59}{3} + \frac{31}{2} = 35 \frac{1}{6}$, $D \frac{31}{3} + 10 = 20 \frac{1}{3}$, $E \frac{10}{2} = 5$ och $F \frac{10}{3} = 3 \frac{1}{3}$ röster. Om tre platser skola tillsättas, väljas alltså B, A och C i nu nämnd ordning.

Såsom nyss framhållits framstår det vid tillämpning av relativ rangordning som nödvändigt att varje kandidat redan från början erhåller en fast röstandel, vilken ej vidare skall kunna reduceras. I särskilda fall kan den relativa rangordningsregeln eljest — på sätt utredningen skall närmare påvisa i samband med behandlingen av valmetoden för borgmästar- och rådmansval

— medföra mindre rimliga konsekvenser.

Mot den relativa rangordningen kunna emellertid även anföras betänkligheter av annat slag. En sådan fördelningsprincip utformad på enklaste sätt förefaller sålunda att vara mindre lämplig i de fall, där ett större antal platser äro att fördela. Det kan nämligen därvid inträffa att röstsammanräkningen blir mycket omfattande. Vidare kan denna rangordningsregel giva anledning till skilda former av taktiska valmanövrer. Sistnämnda förhållande kan belysas av följande två exempel, i vilka förutsättes att skalan 1, 1/2, 1/3, 1/4 o. s. v. användes för graderingen av röstvärdena.

Ex. 8.

Valsedeltyper:	A	E	
	B		
	C		
	D		
	E		
Rösttal:	40	3	Summa: 43

Här föreligger ett fall av dekapitering. Om tre väljare, på sätt angivits i exemplet, stryka de fyra främsta namnen eller framgå med en egen valsedel upptagande enbart huvudlistans femte namn, är detta tillräckligt för att omintetgöra de fyrtio väljarnas vilja, att D skall placeras före E. D erhåller nämligen rösttalet $\frac{40}{4} = 10$, medan E får $\frac{40}{5} + 3 = 11$.

Även olika former av uppdelningsmanövrer skulle kunna löna sig, vilket framgår av nedanstående exempel.

Ex. 9.

Valsedeltyper:	A	B	C	D	
	B	C	A		
	C	A	B		
Rösttal:	21	21	21	37	Summa: 100

Genom att dela upp sig på tre lika stora grupper och samtidigt variera namnens ordningsföljd kan i detta fall 63 röstande erövra tre platser, innan en grupp med 37 röster får någon. Var och en av de tre kandidaterna A, B och C har nämligen rösttalet $21 + \frac{21}{2} + \frac{21}{3} = 38 \frac{1}{2}$. Enligt ett fullt proportionellt betraktelsesätt borde emellertid först 76 röster av 100 äga rätt att tillsätta samtliga tre platser i tävlan med en enig minoritet.

För att giva de främsta namnen ett större skydd mot dekapiteringsrisken skulle man kunna ifrågasätta att använda en hastigare avtagande serie för röstandelarnas gradering än den nyss angivna, förslagsvis 1, 1/2, 1/4, 1/8 o. s. v. En sådan skala kan dock leda till mindre rimliga resultat, vilket framgår av följande fall.

Ex. 10.

Valsedeltyper:	A	A	F	
	B	B		
	C	C		
	D	E		
Rösttal:	47	47	6	Summa: 100

De tre första platserna tillfalla A, B och C. Om fjärde plats konkurrera D, E och F. Såväl D som E får därvid rösttalet $\frac{47}{8} = 5 \frac{7}{8}$, varför den lilla gruppen om sex röster av hundra tager en plats av fyra.

Även andra normer för röstandelarnas gradering skulle möjligen kunna tänkas. I stället för att såsom vanligen sker dividera de ursprungliga rösttalen med 1, 2, 3, 4 o. s. v. vore det tänkbart att multiplicera rösttalen med en talserie, vars lägsta term är 1. Inom utredningen har en dylik variant av den relativa rangordningsmetoden prövats. Enligt denna regel skulle i princip blott så många namn på varje valsedel tagas med i beräkningarna, som motsvara det antal mandat partiet tillerkänts.

Mot sistnämnda förhållande är i och för sig icke något att invända. Vid plats-tillsättningen erhåller enligt denna metod första namnet på en valsedel en röstmängd som är lika med det antal mandat partiet har att besätta, andra namnet får en röst mindre o.s.v. till dess sista namnet bland dem, som tagas med i beräkningen, erhåller en röst. Därefter sammanslås de olika röstmängder, som ett namn fått från skilda valsedlar, varvid namnets sammanlagda rösttal erhålles. De som på detta sätt uppnått de högsta rösttalen förklaras valda från partiet i den ordning som deras rösttal ange. Om t. ex. ett parti äger rätt att tillsätta fyra platser, får det främsta namnet på varje valsedel för detta parti fyra röster, andra namnet tre, tredje namnet två och fjärde namnet en röst. Övriga namn tagas alltså ej i betraktande.

En metod av nu antytt slag leder i de flesta fall till samma resultat, som skulle ha erhållits om röstskalan varit 1, 1/2, 1/3, 1/4 o.s.v. Vissa lägen kunna emellertid uppkomma, där metoden medför uppenbart orimliga valutslag. Sistnämnda förhållande torde belysas av följande exempel.

Ex. 11.

Valsedeltyper:	A	E	K	
	B	F	L	
	C	G		
	D	H		
Rösttal:	52	48	23	Summa: 123

Enligt ett fullt proportionellt betraktelsesätt borde i detta fall K-listan ha rätt att besätta femte plats. Vid en tillämpning av den nu skisserade fördelningsregeln kan emellertid denna lista — enligt vad lätt kan bevisas — aldrig erhålla en plats, oavsett hur många mandat som fördelas.

Av det nu anförda och av de undersökningar i övrigt som företagits inom utredningen kan den slutsatsen dragas,

att om relativ rangordning skall ligga till grund för en reformering av ifråga-varande sammanräkningsmetod, bör graderingen av röstvärdena ske enligt skalan 1, 1/2, 1/3, 1/4 o.s.v.

Såsom framgått av den lämnade redogörelsen äro de betänkligheter, vilka kunna anföras mot en metod med relativ rangordning, väsentligen av två slag. Dels utgör en sådan rangordningsregel ej alltid ett effektivt skydd för de främsta namnen på en lista, dels kunna anhängarna av en majoritetslista ibland få möjlighet att genom uppdelningsmanövrer utestänga även en stark minoritet från en skäligh tilldelning.

Verkan av rangordningen kan i viss mån förstärkas och den förstnämnda olägenheten — dekapiteringsrisken — således till stor del elimineras genom införandet av ett *automatiskt streck* efter det antal namn, som motsvarar gruppens eller partiets platsantal. Det automatiska strecket innebär alltså, att på en valsedel endast så många namn uppfifrån räknat få tagas i betraktande vid fördelningen, som motsvara antalet av de platser partiet har att besätta (*relativ rangordning med fast streck*). I ex. 8 (s. 28) skulle således vid användning av den nu skisserade tilläggsbestämelsen kandidaten E — under förutsättning att fyra platser äro att fördela — ej få tillgodoräkna sig någon som helst röstandel från huvudlistan. Till stöd för tankegången bakom en sådan bestämmelse kunna anföras även teoretiska skäl. Det synes sålunda rimligt att vid ett proportionellt val på varje lista endast få medräknas så många namn som skulle komma i åtanke, om listan i fråga haft att besätta samtliga platser inom partiet. Men även om ett sådant fast streck fogas till den relativa rangordningsmetoden, kommer risken för dekapitering dock ej helt att försvinna,

vilket framgår av nedanstående exempel.

Ex. 12.

Valsedeltyper:	A	C	D	
		B		
		C		
Rösttal:	20	4	11	Summa: 35

Om tre platser skola tillsättas, få samtliga namn tillgodoräkna sig en viss röstandel från den eller de valsedlar där de förekomma. Följande rösttal erhållas: A 20; B 10; C 10 2/3; D 11. Trots att således 20 av de 24 väljare, som medtagit C:s namn, önskat se B vald före denne, blir resultatet det motsatta.

Införandet av ett fast automatiskt streck skulle dessutom kunna leda till andra tämligen egenartade valutslag. Det kan nämligen inträffa att, om ett parti får *en* plats, en viss kandidat blir vald, men om partiet i stället erhåller *två* platser, denne kandidat ej ens kommer på andra plats utan två andra kandidater utses. Ordningen mellan namnen inom ett parti kan alltså bli beroende av ökning eller minskning av andra partiets styrkeförhållanden. Sådana yttre faktorer borde dock självfallet vara fullständigt ovidkommande vid bestämmandet av ordningen mellan namnen inom ett parti. Det nu sagda kan åskådliggöras genom följande exempel.

Ex. 13.

Valsedeltyper:	A	B	C	
		B	C	
Rösttal:	18	12	15	Summa: 45

Om *en* plats skall tillsättas, utses A med 18 röster. B och C få ju därvid resp. 12 och 15 röster. Skola däremot *två* platser besättas, tillfalla de B och C, båda med rösttalet 21.

Utöver den obehöriga influens från andra partiets styrkeförhållanden som sålunda följer av det automatiska strecket kvarstår dessutom, trots detta

streck, den förut berörda möjligheten för en majoritetsgrupp att medelst konstlade uppdelningar tillskansa sig favörer på bekostnad av även tämligen stora minoritetsgrupper. I *ex. 9* (sid. 28) skulle sålunda resultatet fortfarande bli att de 63 rösterna tillsätta tre platser, innan den eniga minoriteten på 37 röster erhåller någon.

Inom utredningen har närmare undersökts i vad mån det är möjligt att undvika nu nämnda olägenheter hos en relativ rangordningsmetod med automatiskt verkande streck. Därvid har utredningen funnit att de båda sist påtalade bristerna hos metoden delvis skulle kunna avhjälpas genom att *låta det automatiska strecket successivt förflytta sig* för varje plats som besättes. Vid sammanräkning för besättandet av ett partis *första* plats skulle således endast det främst stående namnet på varje valsedel få tagas i betraktande, vid sammanräkning för *andra* platsen skulle de två främsta namnen få gälla, vid sammanräkning för *tredje* platsen de tre främsta o.s.v. (Även om vid tidigare sammanräkning något av nämnda namn placerats, föranleder detta icke att ytterligare namn tagas i betraktande).

Den nu skisserade ordningen (*relativ rangordning med rörligt streck*) innebär formellt att skilda sammanräkningar äga rum. Emellertid bibehållas för varje fördelningsomgång de en gång beräknade röstvärdena — detta till skillnad från den vid borgmästar- och rådmansval tillämpade metoden. Det nu angivna alternativet innebär därför jämfört med de förut omnämnda varianterna av relativ rangordning blott den skillnaden, att de fasta röstandelar som tillkomma skilda kandidater ej få tillgodoräknas dessa förrän vid den sammanräkning, som motsvarar vederbörande namns placering på valsedeln.

Relativ rangordning med rörligt

streck eliminerar dock ej helt varje erinran som gjorts mot den relativa rangordningen. Sålunda föreligger det alltså — åtminstone teoretiskt — vissa möjligheter för majoritetsgrupper att företaga lönande uppdelningar, vilket framgår av följande exempel.

Ex. 14.

Valsedel-

typer:	A	B	C	D
	B	C		
	C			

Rösttal: 35 17 14 34 Summa: 100

Om tre platser skola besättas, tillfalla de enligt den senast skisserade metoden A, B och C med rösttalen 35, 34 $\frac{1}{2}$ resp. 34 $\frac{1}{6}$. En grupp på 66 valmän skulle alltså genom en lämplig uppdelning kunna tillförsäkra sig tre platser, innan en grupp med 34 röster erhåller någon.

Om man enligt det nyss anförda kombinerar den relativa rangordningsregeln med en bestämmelse om ett rörligt automatiskt streck, som således successivt förflyttas ett steg nedåt för varje plats-tillsättning, närmar man sig i hög grad den *absoluta rangordningen*.

Enligt en metod med absolut rangordning tages, såsom redan nämnts, vid varje sammanräkning endast det främsta av de ännu ej valda namnen på en valsedel i betraktande. Den enklaste och mest lättfattliga formen för ett absolut rangordningssystem blir då, att valsedel, som icke fått sitt första namn placerat, gäller som en hel röst; sedan första namnet placerats, gäller valsedel såsom en halv röst; sedan två namn vunnit placering som en tredjedels röst, o.s.v. (*enkel absolut rangordning*).

En på så sätt utformad metod med absolut rangordning har emellertid i viss mån samma svagheter som den relativa rangordningsregeln med ett rörligt streck. I *ex. 14* skulle även vid till-

lämpning av denna absoluta rangordning 66 röster av 100 vinna alla tre platserna gent emot den eniga minoriteten. En undersökning har visat, att enligt den nu gällande fördelningsmetoden för val inom landsting m. m. först 73 väljare av 100 kunna vid för dem förmånligaste uppdelning få tillsätta samtliga de tre tillgängliga platserna, medan enligt den d'Hondtska principen först 76 väljare av 100 äga denna rätt gent emot en enig minoritet. Vidare föreligger teoretisk möjlighet för att även en minoritet inom ett parti i särskilda fall skulle kunna få vissa favörer genom uppdelningar.

Ex. 15.

Valsedeltyper: A B C
B D

Rösttal: 29 15 56 Summa: 100

Skola tre platser besättas, får vid tilllämpning av den nämnda absoluta rangordningsregeln C den första platsen på rösttalet 56, medan den andra och den tredje tillfalla A och B på rösttalen 29 resp. 29 $\frac{1}{2}$. D förfogar vid båda dessa senare platstillställningar över 28 röster. De 44 väljarna erhålla alltså på grund av att de äro splittrade två platser, under det att de 56 eniga valmännen blott få en plats.

Den nu påvisade svagheten, som ger sig tillkänna i vissa gränsfall, har den absoluta rangordningsmetoden gemensam med de tidigare skisserade varianterna av den relativa rangordningsregeln. Även under vissa andra speciella förhållanden kunna de nu diskuterade systemen med absolut eller relativ rangordning leda till valutslag, vilkas skälighet kan bliva föremål för delade meningar.

Ex. 16.

Valsedeltyper: A B D
C C

Rösttal: 34 34 32 Summa: 100

Har i detta exempel partiet tre platser att besätta, tillfalla de enligt såväl den relativa som den här berörda absoluta rangordningen A, B och C, medan D ställs utanför. Såsom redan påpekats i föregående kapitel kan man icke i ett fall som detta — liksom ej heller i en del andra här anförda exempel — från rent objektiva utgångspunkter avgöra vilket resultat som skall anses bäst spegla den proportionella rättvisan. Den förhållandevis ringa reduktion av rösttalet, som i ex. 16 drabbar C, kan emellertid förefalla något anmärkningsvärd jämfört med den starka reduktion av rösttalet, som enligt dessa metoder inträder i det fall att en grupp, vilken röstat enigt på samma första namn, delat sig i fråga om det andra namnet. Det sagda kan belysas av följande exempel.

Ex. 17.

Valsedel-

typer:	A	A	D	E	
	B	C	F	F	
Rösttal:	33	32	18	17	Summa: 100

Skola i detta fall fyra platser besättas, utses enligt både den relativa och den absoluta rangordningsregeln A, D, E och F. Den större gruppen med 65 röster får följaktligen en plats, medan den mindre gruppen på 35 väljare, vilka förenat sig om F som andra namn, erhåller tre platser.

Om resultatet av de undersökningar, för vilka hittills redogjorts kan sammanfattningsvis anföras, att såväl metoden med *relativ rangordning och ett rörligt streck* som metoden med *enkel absolut rangordning* avhjälper de mest kännbara olägenheterna hos det nuvarande rangordnings- och reduktionssystemet. Sålunda kan någon dekapiteringsrisk knappast anses föreligga vid tillämpning av relativ rangordning i nu angiven utformning och än mindre vid

absolut rangordning. Dessa metoder förefalla även vara enklare att använda än rangordnings- och reduktionssystemet. På grund av de nämnda metodernas större enhetlighet kunna dessa icke heller på samma sätt som det nuvarande systemet giva upphov till rent slumpartade valutslag. Å andra sidan bör vid en jämförelse icke helt bortses från att möjligheten till lönande uppdelningsmanövrer åtminstone teoretiskt ej kan uteslutas vid dessa metoder.

På sätt skall närmare utvecklas i följande kapitel har folkomröstnings- och valsätsutredningen — oaktat sistnämnda svaghet — funnit metoden med relativ rangordning kombinerad med ett rörligt streck och metoden med enkel absolut rangordning var för sig kunna erbjuda en godtagbar utväg för en reform av platstillättningen vid val inom landsting m. m.

Metoder för förstahandstillättning enligt absolut rangordning

Övriga uppslag till reglering av sammanräkningsförfarandet, vilka behandlats av utredningen, har det gemensamt med den nuvarande metoden, att platstillättningen ibland måste verkställas i två olika fördelningsomgångar, vid vilka delvis skilda principer vinna tillämpning.

På sätt framhållits i föregående kapitel kunna knappast några anmärkningar riktas mot den gällande absoluta rangordningsregelns verkningssätt i och för sig. Man kan därför tänka sig att bibehålla nämnda regel oförändrad men att för andrahandsförfarandet utbyta den nuvarande reduktionsregeln mot någon annan fördelningsprincip, på det sättet att man säkerställer sig mot mer eller mindre slumpmässiga valutslag i de lägen, där den absoluta rangordningen upphör att verka. Möjligt är också att i viss mån utvidga tillämpningen av

absolut rangordning samt att ge andrahandsförfarandet en snävare begränsad tillämpning.

Utredningen har redan som en allmän utgångspunkt för en reformering av valordningen betonat att någon form av rangordning genomgående bör gälla vid platstillsättningen. Därför har utredningen i nu förevarande sammanhang prövat i vad mån man skulle kunna erhålla en säkrare utskiftning av platserna än hittills varit fallet genom att kombinera absolut rangordning för förstahandsförfarandet med en tilläggsbestämmelse, grundad på *relativ rangordning*. För att undgå de i den tidigare framställningen påpekade bristerna av relativ rangordning har utredningen funnit det mest ändamålsenligt att även för detta fall medtaga ett stadgande om ett automatiskt streck, vilket successivt nedflyttas för varje platstillsättning (*rörligt streck*).

En metod omfattande gällande absoluta rangordningsregel jämte nämnda andrahandsregel kan beskrivas på följande sätt. Om samma namn står först på mer än hälften av partiets valsedlar, blir detta namn det första i ordningen; upptaga valsedlar, som ha samma första namn och utgöra mer än två tredjedelar av partiets rösttal, även samma andra namn, erhåller detta senare namn den andra platsen; upptaga valsedlar, som ha samma första och samma andra namn samt utgöra mer än tre fjärdedelar av partiets rösttal, samma tredje namn, blir detta partiets tredje namn; o.s.v. efter samma grund. När denna rangordningsregel icke längre går att tillämpa, får man fortsätta fördelningen enligt relativ rangordning med rörligt streck. Härvid besätts platserna i ordning efter storleken av särskilda förnamnen beräknade rösttal. Rösttalet för ett namn erhålles genom att sammanlägga de olika röstandelar, som namnet

får från skilda valsedlar, varvid första rummet å en valsedel gäller som en röst, andra rummet som en halv, tredje rummet som en tredjedels röst o.s.v. En röstandel från en valsedel får emellertid icke tillgodoräknas ett namn förrän vid sammanräkningen för besättandet av den plats i ordningen, som motsvarar detta namns placering på vederbörande valsedel. Vid första sammanräkningen kunna således endast de främst å valsedlarna uppsatta namnen tagas i betraktande, vid andra sammanräkningen få de två främsta namnen tillgodogöra sig sina röstandelar o. s. v.

En på nu angivet sätt utformad valmetod måste medföra samma valresultat som den i föregående avsnitt behandlade metod, vid vilken relativ rangordning med ett rörligt streck redan från början äger tillämpning. Den nu gällande absoluta rangordningsregeln går nämligen blott att använda i sådana fall, där sammanhållningen inom ett parti är mycket stark, och under dessa förutsättningar verka samtliga de av utredningen diskuterade fördelningsmetoderna på samma sätt. När å andra sidan den absoluta rangordningsprincipen ej längre är tillämpbar, bli ju de båda metoderna identiskt lika, varför icke heller i dylika fall några skiljaktiga valutslag kunna uppkomma.

Den här beskrivna kombinationen av absolut och relativ rangordning har således vad beträffar verkningssättet samma förtjänster och samma svagheter som systemet med enbart relativ rangordning i förening med ett rörligt streck. Genom en reformering av valordningen efter denna linje skulle man alltså bl. a. i stort sett undgå dekapiteringsfaran och risken för slumpmässiga utslag i fall av oenighet inom partier. Den nu avsedda kombinationsmetoden med absolut och relativ rangordning kan därför också anses som en lämplig

lösning vid en reformering av valordningen för valen inom landsting m. m.

Då enligt gällande ordning mycket stränga krav uppställts för att den absoluta rangordningen skall kunna tillämpas, kan en t. o. m. mycket ringa splittring inom en partigrupp förorsaka att även andrahandsprincipen måste tillgripas för platstillsättningen. Detta har som förut antytts givit utredningen anledning att jämväl pröva huruvida man kan finna ett lämpligt system, som ytterligare tillgodoser önskemålet om en proportionellt sett säkrare utskiftning av platserna, genom att mildra de fordringar vilka nu uppställas för att absolut rangordning skall gälla mellan namnen så att förstahandsförfarandet får en vidare tillämpning. Samtidigt synes lämpligt att för andrahandsförfarandet på sätt i det föregående ifrågasatts utbyta den nuvarande reduktionsregeln mot relativ rangordning med rörligt streck.

Ett sätt att giva ökad tillämpning åt den absoluta rangordningsregeln synes vara att för fördelningen mellan namnen inom varje parti så långt möjligt använda metodiken med s. k. *förminskad valkvot*.¹

Den förminskade valkvoten erhålles genom att antalet röster — i det här fallet inom ett parti — divideras med det antal platser som tillerkänts partiet, ökat med 1, varefter den erhållna kvoten höjes till närmast högre hela tal. Längre än till en fördelning efter detta tal är det knappast möjligt att driva den absoluta rangordningsprincipen i detta fall, om man vill undvika mindre tillfredsställande fördelningsresultat eller alltför tillkrånglade bestämmelser. En sådan fördelning av platserna efter förminskad valkvot bör vidare ske successivt vid olika sammanräkningar för undgående av vissa besvärigheter, vilka eljest kunna uppstå. Den nu skisse-

rade regeln skulle kunna uttryckas på följande sätt.

Så långt det är möjligt fördelas platserna med tillhjälp av det på angivna sätt erhållna fördelningstalet. Vid första sammanräkningen tilldelas därvid plats åt det eller de i första rummet på valsedlarna upptagna namn, vilkas rösttal uppnå fördelningstalet. Vid andra sammanräkningen tilldelas plats åt det eller de namn, som — bortsett från namn vilka vid första sammanräkningen erhållit placering — stå främst på valsedlarna och som ha ett rösttal uppgående minst till två gånger fördelningstalet. Vid tredje sammanräkningen tilldelas plats åt det eller de namn, som — bortsett från namn vilka vid första eller andra sammanräkningen vunnit placering — stå främst på valsedlarna och som ha ett rösttal uppgående minst till tre gånger fördelningstalet. Vid övriga sammanräkningar tillgår fördelningen på motsvarande sätt. Vid sammanräkningarna få namnen, oavsett om något namn på valsedeln redan placerats, tillgodoräkna sig sedelns fulla röstvärde.

Tydligt är att med denna metod tilläggsbestämmelsen om fördelning av eventuellt överblivna platser endast sällan behöver tillgripas. En redogörelse för hur denna bestämmelse tillämpas i de fall, då den absoluta rangordningen upphör att verka, har redan lämnats å föregående sida.

Ehuru andrahandsförfarandet icke helt uteslutes vid en på angivet sätt utformad valmetod, blir hela förfarandet enligt denna mer enhetligt än för närvarande. Det genomgående draget för

¹ Den förminskade valkvoten har — för i viss mån annat ändamål — lagts till grund för valmetoder, som utarbetats av schweizaren Hagenbach-Bischoff och av engelsmannen Droop. Nämda valkvot benämnes därför även Hagenbach-Bischoffs eller Droops fördelningstal. Jfr. utredningens bet. I (SOU 1951:58) s. 77—79.

såväl förstahands- som andrahandsfördelningen kommer icke blott att gälla rangordningsprincipen utan även den d'Hondtska principen. Mellan metoden att använda förminskad valkvot som fördelningstal och d'Hondts metod finnes nämligen ett direkt matematiskt samband.

Den nu ifrågasatta föreningen av absolut rangordning, bestämd efter förminskad valkvot, samt relativ rangordning med ett rörligt streck till en sammanräkningsmetod kan även åskådliggöras av följande exempel.

Ex. 18.

Valsedeltyper: A C E
                   B D
                   C E

Rösttal: 52 30 18   Summa: 100

Antag att fyra platser skola tillsättas. Fördelningstalet blir då $\frac{100}{5} = 20$, upphöjt till 21. Vid första sammanräkningen få A (52 röster), C (30) och E (18) deltaga. Av dessa uppnå såväl A som C fördelningstalet, varför de båda väljas. Vid andra sammanräkningen ha B 52 röster, D 30 och E 18 röster, B blir härvid utsedd eftersom hans rösttal är större än två gånger fördelningstalet. Vid tredje sammanräkningen kvarstå D och E med samma rösttal som vid den föregående sammanräkningen. Icke något av dessa rösttal når emellertid upp till tre gånger fördelningstalet, varför man nu måste fortsätta sammanräkningen i enlighet med den relativa rangordningsregeln. Härvid erhåller E den fjärde platsen på 28 röster mot D:s 15. Enligt gällande metod skulle under motsvarande förhållanden blott *en* av de fyra platserna kunnat tillsättas med stöd av den absoluta rangordningsregeln.

Vid den prövning som företagits inom utredningen av den här skisserade metodens verkningssätt har bekräftats, att den från proportionell synpunkt

medför betydande säkerhet. I 16 av de sammanlagt 18 exempel, vilka i detta och närmast föregående kapitel anförts med syfte att klarlägga svagheter och förtjänster hos skilda valmetoder, föranleder denna metod icke någon som helst erinran. De båda återstående (ex. 4 och 17) gälla de fall, då en grupp med gemensamt första namn, delat sig i fråga om de övriga namnen. Liksom övriga av utredningen hittills behandlade fördelningssystem leder ifrågavarande metod för dessa fall till en allt för stark röstreducering för sådana efterföljande namn. Några andra olägenheter i fråga om verkningssättet har metoden icke.

Av utredningens undersökning framgår således, att av de hittills prövade nya metoderna systemet med förstahandsfördelning enligt absolut rangordning och förminskad valkvot skapar den säkraste garantien mot slumpmässiga valutslag och minst kan locka till uppdelningar och liknande. Å andra sidan måste medges att förklaringen till metodens uppbyggnad ej är särskilt lättillgänglig. Denna fördelningsmetod förefaller därjämte kunna bli något svårare att tillämpa än de övriga nämnda metoderna, detta desto mer som reglerna kanske få ytterligare kompliceras med en bestämmelse, som reglerar ordningen mellan de namn vilka vunnit placering på fulla valkvoter. Utredningen finner dock att även den nu skisserade metoden på grund av sina fördelar är väl förtjänt av att övervägas vid en reform av platsfördelningen vid de ifrågavarande valen.

Tillåtelse till mer än en
 väljarbeteckning?

Var och en av de fyra under föregående avsnitt upptagna valmetoderna kan, på sätt utredningen framhållit, från olika synpunkter anses lämplig att vid en reform av platstillättningen in-

om partierna vid val inom landsting m. m. ersätta det nu gällande sammanräkningssystemet. Tydligt är emellertid att man — under förutsättning att allt för invecklade fördelningsregler skola undvikas — icke med någon av dessa nya metoder kan vinna full säkerhet mot att fördelningsresultatet i vissa komplicerade lägen kan från proportionell synpunkt diskuteras. Till följd härav har vid utredningen uppmärksamats möjligheterna att komplettera valordningen med rätt för anhängarna av skilda valsedeltyper att använda mer än en väljarbeteckning. Ett införande av s. k. *fraktionsbeteckning* skulle nämligen vid tillämpning av olika fördelningsmetoder kunna tänkas erbjuda ett skydd mot dekapiterings- eller andra valmanövrer.

Inom utredningen har — närmast i samband med behandlingen av de relativa rangordningsmetoderna — framkommit ett uppslag till valordning med tillåtelse att begagna mer än en väljarbeteckning, vars möjligheter att användas för ifrågavarande val ingående har undersökts. En rätt att bruka även fraktionsbeteckning kan emellertid lika väl kombineras med någon annan fördelningsprincip än den relativa rangordningen. De problem som uppkomma vid ett införande av fraktionsbeteckning äro också av samma art oavsett vilken fördelningsregel som tillämpas, varför resultatet av den verkställda undersökningen i princip jämväl äger tillämpning vid andra här tänkbara valsätt.

Det utkast till valordning med rätt att förutom sedvanlig partibeteckning även upptaga en andra beteckning (fraktionsbeteckning), som varit under särskilt övertvägande inom utredningen, bygger såsom redan antytts i fråga om platsfördelningsregeln på *relativ rangordning*. Graderingen av röstvärdena har

härvid utformats på samma sätt som vid de tidigare beskrivna metoderna. En valsedel får alltså gälla såsom *hel* röst för det första, såsom *halv* röst för det andra, såsom *tredjedels* röst för det tredje därå upptagna namnet, o.s.v. efter samma grund. Vid sammanräkningen för besättandet av de tillgängliga platserna inom ett parti utses kandidaterna i ordning efter storleken av deras rösttal, vilka erhållas genom summering av de olika röstandelar, som en kandidat får från skilda valsedlar. För att emellertid minska svagheterna hos den relativa rangordningen har metoden även kompletterats med ett s. k. *automatiskt streck*. Härigenom få alltså endast så många namn på en valsedel medtagas vid sammanräkningsförfarandet, som partiet i fråga har platser att besätta. Det har emellertid för detta fall befunnits tillräckligt att det automatiska strecket är *fast*.

I enlighet med vad nyss nämnts har metoden kompletterats med ett stadgande om rätt för olika grupper inom ett parti att för sina vallistor införa *fraktionsbeteckningar* under partiets gemensamma huvudbeteckning. Om denna rätt till mer än en väljarbeteckning utnyttjas av någon grupp, tillgår sammanräkningen på följande sätt.

Först ordnas namnen *dels* inom varje fraktion för sig och *dels* mellan alla ofraktionerade valsedlar enligt den beskrivna relativa rangordningsregeln. Vid detta förfarande får icke någon hänsyn tagas till att namn kunna vara gemensamma för flera fraktionsgrupper eller för en eller flera sådana grupper samt den ofraktionerade gruppen. Härefter vidtar fördelningen av de partiet tillerkända platserna mellan å ena sidan alla ofraktionerade valsedlar sammanförda till en grupp och å andra sidan de olika fraktionerna var för sig. Denna fördelning sker enligt *d'Hondts*

metod, d.v.s. samma metod som vid ifrågavarande val tillämpas för fördelningen av mandaten mellan partierna.

Den nu angivna metoden kan åskådliggöras av följande exempel. (Beträffande tillämpningen av metoden i de fall, där endast en väljarbeteckning kommer till användning inom ett parti, hänvisas till den tidigare behandlingen av den relativa rangordningsprincipen.)

Ex. 19.

	(Ofraktionerade)	Fraktion		
Valsedel-				
typer:	A B C	D		
	B C			
	C			
Rösttal:	35 17 14	34	Summa:	100

Det förutsättes att partiet har tre platser att tillsätta. Till en början skall således ordningen mellan namnen bestämmas dels inom fraktionen och dels mellan de ofraktionerade vallistorna, allt enligt den relativa rangordningsmetoden med ett fast automatiskt streck. Fraktionen upptar endast ett namn, varför någon beräkning för platsbestämning här ej behöver företagas. Mellan de ofraktionerade namnen blir ordningen A, B och C, eftersom kandidaternas samlade rösttal är resp. 35, 34 1/2 och 34 1/6. Härefter skola partiets tre platser fördelas enligt d'Hondts metod mellan å ena sidan den nu nybildade gruppen ABC med 66 röster och å andra sidan fraktionen med 34 röster. Härvid erhåller A den första platsen på jämförelsetalet 66, D den andra på 34 och B den tredje på jämförelsetalet 33. Förutom att belysa själva förfaringssättet vid platsbestämningen visar exemplet — som med undantag för den nu införda fraktionsbeteckningen helt överensstämmer med ex. 14 — att fraktionsbeteckningen möjliggjort för kandidaten D att vinna placering. Hade nämligen D-gruppen icke kunnat skydda sig med

en sådan andra väljarbeteckning, skulle enligt den här tillämpade relativa rangordningsmetoden platserna ha besatts av A, B och C i nu nämnd ordning.

I ex. 19 belyses hur fördelningen av platserna mellan fraktionen och den ofraktionerade gruppen tillgår enligt d'Hondts regel i det fall att en fraktionslista inom ett parti icke har något namn gemensamt med de övriga valsedlarna. Då detta dock ej alltid kan väntas bli fallet, kan sådan komplettering av valmetoden ifrågasättas att den erhåller ett tilläggsstadgande, som reglerar frågan om sådana namn, som äro gemensamma för två eller flera olika grupper. Skall hänsyn tagas härtill synes det vara rimligt att bestämma hur stor andel av en utdelad plats som bör påföras envar av de grupper, vilka gemensamt tillsatt platsen, varefter dessa gruppers jämförelsetal skulle kunna beräknas på grundval av denna andelsbestämning. Vid fastställande av jämförelsetalen för sådana grupper förefaller det vara mest ändamålsenligt att — liksom vid de allmänna valen — använda den d'Hondt-Phragméniska metodiken, vilket innebär att tillsättandet av en plats anses i lika mån åstadkommen av varje därvid avgiven röst. Om en grupp, som förfogar över 52 röster, och en annan grupp räknande 48 röster gemensamt tillsatt en plats, svara alltså de båda grupperna för resp. 52/100 och 48/100 av denna plats. Ett fullt hänsynstagande till frågan om de gemensamma namnen skulle emellertid kräva att den d'Hondt-Phragméniska principen genomgående tillämpas vid platsfördelningen mellan fraktionerade och ofraktionerade namnsedlar. Utredningen har dock redan i ett tidigare sammanhang framhållit att så invecklade bestämmelser icke kunna läggas till grund för en reformering av ifrågavarande valsätt.

I syfte att icke i allt för hög grad

komplitera valreglerna och därigenom försvåra valförrättningen har utredningen undersökt möjligheterna att begränsa omfattningen av detta särskilda sammanräkningsförfarande för de gemensamma namnen. Av denna anledning har prövats i vad mån man skulle vinna en mer betydande förenkling genom att vid platsfördelningen endast bruka den d'Hondt-Phragméniska principen för de fall, där två eller flera olika grupper ha de *främsta* namnen *gemensamma i en och samma ordningsföljd*. Detta skulle alltså innebära att, om två eller flera grupper ha samma första namn, hänsyn skall tagas här till vid röstreduktionen för dessa grupper; om grupper, som ha samma första namn, även upptaga samma andra namn, skall detta beaktas; om två eller flera grupper, vilka ha samma första och samma andra namn, dessutom uppvisa gemensamt tredje namn skall hänsyn tagas till detta vid röstreduktionen; o.s.v. efter samma grund. Är däremot något annat namn gemensamt för två eller flera grupper, skall det — som nämnts för att ej allt för mycket belasta metoden med invecklade bestämmelser — anses som valt *enbart* av den grupp, på vars lista det först kommer i fråga för vinnande av placering. Ett sådant gemensamt namn skall alltså vid följande sammanräkningar betraktas såsom obefintligt på övriga valsedlar.

Ett på nu angivet sätt utformat valsystem kan belysas av nedanstående enkla exempel.

Ex. 20.

	(Ofraktionerade)	Fraktion	
Valsedel-			
typer:	A B	A	
	B A	D	
	C C	E	
Rösttal:	34 13	53	Summa: 100

Partiet har två platser att besätta. Mellan de ofraktionerade 47 valsedlarna blir ordningen: A 40 1/2 och B 30. Inom fraktionen är ordningsföljden A 53 och D 26 1/2. Hade det således i detta fall ej förelegat någon fraktionsbeteckning, skulle — utöver det gemensamma första namnet — den splittrade minoriteten på 47 röster äga att utse en kandidat, medan den eniga majoritetsgruppen ej finge någon plats. Nu skola emellertid de två platserna utskiftas mellan fraktionen och den nybildade AB-gruppen enligt den nyss angivna principen. Härvid utses först A med jämförelsetalet 100. Vid andra sammanräkningen skola till följd av att A var gemensamt *första* namn såväl AB-gruppens som fraktionens rösttal divideras med den andel varmed de deltagit vid besättandet av denna första plats, ökat med 1. B får härvid jämförelsetalet $\frac{47}{1.47} = 31.97$ och D $\frac{53}{1.53} = 34.64$, varför D således erhåller partiets andra plats.

Det anförda exemplet är så konstruerat att de andelar, med vilka de olika grupperna deltagit vid den första plats-tillsättningen, direkt kunna uttryckas i hundradelar (decimalbråk), varvid några extra divisioner ej erfordras. Vidare åskådliggör ex. 20 det minst komplicerade fallet med gemensamma namn, nämligen när *en* fraktion och den ofraktionerade gruppen endast uppvisar samma *första* namn. Trots dessa båda omständigheter blir sammanräkningsförfarandet, som synes, tämligen invecklat. På grund härav och då de nu skisserade bestämmelserna dessutom blott ofullständigt löser problemet om de gemensamma namnen, kan icke heller denna lösning förordas.

Folkomröstnings- och valsätsutredningen har därför utgått från att, om rätten att använda fraktionsbeteckningar skall kunna tillåtas vid ifrågavarande

de val, spörsmålet om röstreduktionen för sådana grupper som framföra gemensamma kandidater *icke* kan särskilt beaktas. En dylik kandidat måste alltså anses vara helt vald av den grupp, på vars lista han först kommer i fråga för placering, och han betraktas därefter såsom obefintlig på övriga gruppers valsedlar. Endast under denna förutsättning torde en valmetod, som tillåter mer än en väljarbeteckning, bli så enkel att använda att den lämpar sig för val inom de kommunala församlingarna.

Å andra sidan kan en sådan underlåtenhet att taga hänsyn till de gemensamma namnen leda till tämligen egenartade valutslag. Detta torde framgå bl. a. av följande exempel, vilket f. ö. även belyser en av svagheterna vid den närmast förut behandlade lösningen att de främsta gemensamma namnen beaktas, men endast dessa.

Ex. 21.

	Fraktion		
Valsedeltyper:	A	D	
	B	A	
	C	E	
Rösttal:	49	51	Summa: 100

Antag att tre platser äro att fördela inom partiet. Namnen äro redan ordnade inom de båda grupperna såsom framgår av exemplet. Vid första sammanräkningen väljes D med jämförelsetalet 51. Vid andra sammanräkningen får den ofraktionerade gruppen placera sitt främsta namn, A, med jämförelsetalet 49. Vid tredje sammanräkningen slutligen betraktas i enlighet med nu angivna bestämmelser namnet A såsom obefintligt på fraktionens valsedel, varför kandidaten E blir partiets tredje namn på jämförelsetalet $25 \frac{1}{2}$ mot $24 \frac{1}{2}$ för B. Från proportionell synpunkt synes det emellertid vara riktigast att de båda nästan jämnstarka grupperna utöver det gemensamma namnet A får tillsätta var

sin kandidat, i detta fall D och B. Detta resultat hade även erhållits om någon fraktionsbeteckning ej hade varit för handen. För att emellertid under den givna förutsättningen, att majoritetsgruppen i detta fall utnyttjar sin rätt att bruka mer än en väljarbeteckning, åstadkomma det proportionellt sett riktigaste valutslaget hade fordrats att den d'Hondt-Phragméniska principen genomgående fått komma till användning vid fördelningen mellan fraktionerade och ofraktionerade namnsedlar.

Även andra olägenheter kunna uppkomma av en fraktionsmetod, som icke tager någon hänsyn till att gemensamma namn kunna förekomma hos skilda grupper. Så t. ex. kan en minoritet, vilken är ense med majoriteten vad beträffar partiets första namn, genom användande av fraktionsbeteckning få rätt att tillsätta partiets andra plats.

Ex. 22.

	Fraktion		
Valsedeltyper:	A	A	
	B	D	
	C	E	
Rösttal:	66	34	Summa: 100

Om i detta fall två platser skola besättas, tillfalla de A och D. Vid första sammanräkningen utses nämligen A från huvudlistan, varefter detta namn betraktas som obefintligt på fraktionslistan. Härefter väljes D på jämförelsetalet 34 mot 33 för B. Utöver det gemensamma första namnet får alltså den lilla gruppen med 34 röster utse en kandidat, medan de 66 väljarna icke erhålla någon plats.

Till följd av att ett namn ej får tillgodoräkna sig röstandelar från både fraktionerade och ofraktionerade valsedlar kan den berörda metoden vidare medföra vissa dekapiteringsrisker. Detta visas av följande exempel.

Ex. 23.

	Fraktion			
Valsedel-	A	C	D	
typer:	B		B	
	C		C	
Rösttal:	51	10	39	Summa: 100

Det förutsättes att partiet har tre platser att tillsätta. Om någon fraktionsbeteckning icke kommit till användning, skulle i ordning ha utsetts A, B och C på rösttalen 51, 45 och 40, medan kandidaten D hade ställts utanför på rösttalet 39. Det är således i detta fall nödvändigt för DBC-gruppen att tillgripa fraktionsbeteckning, om invalet av D skall tryggas. Mellan de ofraktionerade namnen blir ordningen nu A, C och B på resp. 51, 27 och 25 1/2 röster. Vid fördelningen av partiets tre platser mellan den nybildade gruppen ACB och fraktionen DBC väljas A på jämförelsetalet 61, D på 39 samt C på jämförelsetalet 30 1/2. Trots att 90 av 100 väljare föredragit B framför C, blir således valutslaget det motsatta. Att dissidentgruppen, bortsett från det första namnet, varit lojal med huvudlistan och accepterat dennas övriga kandidater tillmätas alltså vid den angivna valmetoden ingen betydelse. I ett fall som detta kan metoden därför närmast anses bidra till att vidga klyftan mellan de olika grupperna inom partiet. Kandidaten D kunde emellertid även ha blivit vald utan användande av fraktionsbeteckning, nämligen om de 39 väljarna enbart hade uppfört detta namn på sina valsedlar och underlåtit att medtaga B:s och C:s

namn. En sådan åtgärd skulle dock få samma effekt, att än tydligare markera sårbarheten inom partiet.

Av den prövning som företagits inom utredningen av detta valutkast med rätt för särgrupper att begagna fraktionsbeteckning framgår att metoden rent tekniskt erbjuder en utväg att avhjälpa flertalet av de olägenheter, som kunna uppstå vid en platsfördelning enligt relativ rangordning. Så t. ex. är denna metod den enda av de nu behandlade som kan ge ett fullt riktigt utslag i de fall (ex. 4 och 17), där inom ett parti en grupp med gemensamt första namn delat sig i fråga om de övriga namnen. Metoden förefaller vidare under den antagna förutsättningen, att någon hänsyn icke tages till namn som äro gemensamma för flera fraktioner eller för fraktion och utanförstående ofraktionerade grupper, vara tämligen enkel att tillämpa. Å andra sidan är emellertid metoden även behäftad med vissa svagheter. Till följd av underlåtenheten att i sådana lägen som sist nämnts beakta namngemenskapen för skilda grupper inom ett parti kan det nämnda valsystemet sålunda, på sätt bl. a. framgår av ex. 21—23, medföra från proportionell synpunkt mindre rättvisande valutslag. Denna omständighet skulle dessutom vid en praktisk tillämpning av metoden kunna komma att spela en ej obetydlig roll, eftersom man torde få utgå från att tillkomsten av en fraktionslista ofta härrör från en önskan att placera ett visst namn, medan fraktionsgruppen kan väntas i övrigt acceptera huvudlistans kandidater.

Kap. VI. Utredningens ställningstagande

Såsom framgår av den tidigare lämnade redogörelsen har det gällande rangordnings- och reduktionssystemet i allmänhet icke medfört några otillfredsställande utslag vid valen inom landsting och kommunala beslutande församlingar. I de få fall där dessa val över huvud taget förrättats proportionellt har nämligen sammanhållningen inom partierna i allmänhet varit så stark att något speciellt uträkningsförfarande icke varit erforderligt för kandidatnamnens ordnande. Av denna anledning kan det förefalla som om behovet av en reform i fråga om platstillställningen vid nämnda val ej kan anses mera framträdande.

Läget kan dock vara sådant, att en platsberäkning erfordras och att därvid den absoluta rangordningen spränges, så att förfarandet måste fortsättas enligt reduktionsregeln. Denna fördelningsregel måste anses mindre lämplig, då den icke alls tager någon hänsyn till den ordning, i vilken namnen upptagits på valsedlarna, och därför ej heller kan sägas giva ett riktigt uttryck för de väljandes intentioner. Denna brist hos reduktionsregeln framträder med desto större skärpa som den kombinerats med den efter rent motsatt princip uppbyggda absoluta rangordningsregeln. Saknas vid något tillfälle samarbetsvilja inom ett parti, riskerar man alltså vid den nuvarande valmetoden mycket otillfredsställande, ibland rent slumpmässiga utslag, vilket belyses bl. a. av omständigheterna vid det tidigare omnämnda valet inom Västmanlands läns landsting. Särskilt synes det vara svårt

att, i de fall där rangordningen ej blir tillämplig, undvika faran för s. k. dekapitering. Även om svagheten i den gällande valmetoden endast sällan aktualiseras, måste således olägenheterna dock för sådana fall anses betydande och svårligen kunna accepteras. Av detta skäl kan — såsom riksdagen också funnit — en reform av reglerna för platstillställning inom grupp vid de ifrågavarande valen anses motiverad.

Såsom i den föregående framställningen anmärkts är det vid valen inom landsting och olika kommunala församlingar särskilt påkallat att valmetoden är enkel och lätt tillämplig. De vanligen föreliggande fallen — präglade av mer eller mindre fullständig sammanhållning inom partierna — motivera ej några invecklade fördelningsregler, och för undantagsfallen kan det vara skäligt att godtaga en viss schematisering, om systemet därigenom vinner i enkelhet. Mera invecklade regler kunna också orsaka svårigheter vid tillämpningen. För platsfördelningen inom partierna kan av skäl som nu nämnts ett införande av den för de allmänna valen gällande *d'Hondt-Phragméniska metoden* enligt utredningens mening icke komma i fråga.

Eftersom de olägenheter som kunna uppkomma vid användning av gällande metod särskilt sammanhålla med dess två motstridiga beräkningssätt, måste vid en reform av valsättet denna dualism antingen helt upphävas eller åtminstone väsentligt reduceras. Då olägenheterna vid metoden framträda först när rangordningsregeln ej längre går

att begagna, bör en reform inriktas på ett fördelningssystem, vid vilket en på ett eller annat sätt utformad rangordning mellan namnen efter deras placering på röstsedlarna konsekvent följes. Någon påbyggnad av det nuvarande andrahandsförfarandet enligt *reduktionsregeln* kan således ej förordas.

Enligt vad tidigare framhållits är det vidare angeläget att sammanräkningsmetoden såvitt möjligt utesluter slumpmässiga variationer i valutslagen liksom taktiska valmanipulationer. Då det kan antagas att det gällande rangordnings- och reduktionssystemet främjat sammanhållningen inom partierna, har vid utredningens prövning särskilt uppmärksamats att icke ökade förutsättningar för splittring inom partierna skapas vid en reformering av valordningen. Av denna anledning har utredningen ej funnit sig kunna tillstyrka en metod med *relativ rangordning* utan sådan begränsning som ligger i ett s. k. automatiskt streck. Att därvid ett rörligt streck utgör en säkrare garanti än ett fast sådant, utvisas av den föregående undersökningen.

Samma skäl, som kunna åberopas för att metoden vid platsfördelningen inom de olika grupperna vid de ifrågavarande valen bör vara så enkel som möjligt, tala även för att man vid en reform i detta avseende utgår från det hittills tillämpliga, invanda förfarandet och genom den jämkning därav eller den påbyggnad, som kan befinnas lämplig, såvitt möjligt undanröjer systemets svagheter. Att reduktionsregeln bör avlägsnas, har nyss anmärkts. Från den nu angivna synpunkten ter det sig således naturligt att utgå från metoden för det nuvarande förstahandsförfarandet med dess rangordningsregel. Utmärkande för gällande bestämmelser härom äro de mycket stränga krav som uppställts för att regeln skall kunna tillämpas.

För en reform kunna nu två alternativa huvudlinjer tänkas.

Den *ena* av dessa utvägar innebär att rangordningsregeln så omformas, att den såvitt möjligt blir tillämplig i alla lägen. Reformen skulle i detta fall medföra att något andrahandsförfarande icke erfordras och att fördelningen således alltid kan ske enligt ett fullt enhetligt system. Ur den tidigare undersökningen ha framgått två metoder, vilka kunna anses möjliga för en reform efter denna linje, nämligen metoden med *relativ rangordning och ett rörligt streck (alternativ 1)* samt metoden med *enkel absolut rangordning (alternativ 2)*. Enligt det förra alternativet skulle alltså ske en övergång från absolut till relativ rangordning, medan enligt det senare alternativet principen om absolut rangordning bibehålles och t. o. m. utsträcker att gälla för samtliga förekommande fördelningsfall.

Den *andra* av de antydda utvägarna skulle vara att bibehålla regeln om absolut rangordning så långt den nu gäller eller att utsträcka den, dock ej över hela linjen. I samband därmed skulle det reservförfarande, som då alltjämt måste tillgripas i de undantagsfall där en mera långtgående oenighet råder inom en väljargrupp, närmas till huvudförfarandet, lämpligen genom att relativ rangordning därvid blir gällande. Vid undersökningen av olika metoders lämplighet har utredningen även i denna del stannat inför två alternativ. Vid det ena förutsättes att den *gällande absoluta rangordningsregeln* bibehålles oförändrad, medan för andrahandsförfarandet tillgripes den *relativa rangordningsmetoden med ett rörligt streck (alternativ 3)*. Enligt nästa alternativ utsträcker tillämpligheten av absolut rangordning genom att, så långt detta är möjligt, använda *förminskad valkvot* som fördelningstal, och för andrahands-

förfarandet — vilket i detta fall i än högre grad än enligt alternativ 3 har karaktären av en sällan tillämpad reservbestämmelse — begagnas även här *relativ rangordning med rörligt streck* (alternativ 4).

Till de två nu angivna huvudvägarna för en reform kommer ytterligare en möjlighet, nämligen nyttjandet av *fraktionsbeteckning*. Denna utväg har prövats i anslutning till den *relativa rangordningsmetoden med ett fast streck* (alternativ 5).

Den närmare innebörden av de nu angivna fördelningsmetoderna framgår av den under kap. V lämnade redogörelsen, där utredningen även utförligt uppehållit sig vid de undersökningar som från utredningens sida företagits för att klargöra verkningssättet i skilda avseenden hos dessa metoder. Till denna redogörelse hänvisas här.

Den verkställda undersökningen bekräftar — såsom också är naturligt — att samtliga de fem nämnda alternativen till fördelningsmetod sinsemellan likasom även i förhållande till nu gällande metod i *allmänhet* leda till enahanda resultat. Utredningen erinrar härvid åter om att fråga endast är om platsfördelningen mellan kandidaterna inom partierna — ej mellan partierna inbördes — och att till följd av sammanhållningen inom partigrupperna de ifrågasvarande fördelningsreglerna blott sällan komma i tillämpning eller att åtminstone fall av stark splittring äro sällsynta. Om utslaget av en metod i ett eller annat gränsläge framstår som diskutabelt, kunna därför som tidigare påpekats, de praktiska verkningarna likväl vara mycket små. Utsikterna för att metoden skall kunna befinnas praktiskt användbar för det ifrågasvarande ändamålet behöva således icke av denna anledning nämnvärt förringas. Det är å andra sidan tydligt att man vid en re-

form av reglerna för platstillsättningen vid valen inom landsting m. m. bör eftersträva att avlägsna nu föreliggande möjligheter till att i splittringsfallen uppkomma valutslag, vilka för valmännen framstå som helt oberäkneliga och överraskande. Även om det icke kunnat påvisas något konkret fall av medvetet försök till dekapitering, d.v.s. utestängande av en majoritetsgrupps huvudkandidat inom ett parti, måste det självfallet också anses önskvärt att den enligt gällande metod föreliggande möjligheten härtill elimineras.

Beträffande var och en av de fem alternativt angivna fördelningsmetoderna kan utan tvekan konstateras, att de generellt sett lämna större säkerhet än nuvarande metod för att valutslagen skola stå i huvudsaklig överensstämmelse med valmännens intentioner och styrkeförhållandena mellan grupperna. Den större enhetligheten i förfarandet enligt de förstnämnda metoderna — åstadkommen genom att en enda fördelningsprincip blir rådande eller att i varje fall de två delförfarandena närmas till varandra och rangordningen blir genomgående — innebär en förbättring icke endast i konstruktivt avseende. Därigenom undviker man även i splittringssituationer sådana slumpmässiga utslag, varpå det förut berörda Västmanlandsfallet utgör ett exempel (*ex. 6*). Vart och ett av de nämnda alternativen måste alltså med hänsyn till sina allmänna verkningar vara att föredraga framför den hittills tillämpade metoden.

Vad särskilt angår *dekapiteringsrisken* torde denna risk helt elimineras enligt såväl den enkla absoluta rangordningsmetoden (alternativ 2) som den absoluta rangordningsmetoden med fördelning efter förminskad valkvot (alternativ 4). Någon större dekapiteringsfara föreligger knappast heller enligt övriga alternativ, även om de teoretiska

möjligheterna icke äro alldeles uteslutna. Från den nämnda synpunkten måste samtliga fem alternativ för en reform innebära en väsentlig fördel i förhållande till gällande rangordnings- och reduktionssystem.

På grundval av undersökningen kan om metodernas verkningar i särskilda avseenden ytterligare anföras följande.

Några av anmärkningarna mot nuvarande beräkningsmetod ha gällt *röstreduktionen*. Denna har påståtts i en del fall kunna bli för liten och i andra för stor. Vad först angår påståendet om *för liten röstreduktion* för grupper som dela upp sig på visst sätt (jfr *ex. 5*), har utredningen redan i kap. IV på tal om denna fråga framhållit att det är tveksamt, om den nämnda omständigheten över huvud taget bör betraktas som en olägenhet vid metoden. Vidare tvingas man, om förfarandet skall förhindras, att tillgripa den diskutabla utvägen att nedvärdera den självständiga effekten av vissa förstahandsröster, medan man låter andra förstahandsröster gälla för sitt fulla röstvärde. Då detta ej sker enligt de nu behandlade fem alternativen kan även vid dem i mer eller mindre stor utsträckning liknande röstning på olika kandidater genomföras med utsikt till framgång som vid rangordnings- och reduktionsmetoden. Utredningen har emellertid av anförda skäl ej kunnat tillmäta det nämnda förhållandet någon betydelse vid en bedömning av de skilda metodernas verkningssätt.

Den andra anmärkningen förefaller däremot att vara mera berättigad. I vissa fall kan nämligen den nuvarande sammanräkningsmetoden medföra allt *för stor röstförbrukning* för sådana grupper inom ett parti, vilka ha gemensamt första namn men som skilja sig i fråga om de övriga namnen (jfr *ex. 4*). Av de här berörda nya fördelningsmetoderna undanröjer endast metoden

med rätt att använda fraktionsbeteckningar (alternativ 5) denna svaghet. Om nämligen vid en tillämpning av denna metod de grupper som ha ett gemensamt första namn gå fram under samma fraktionsbeteckning, skydda de sig gent emot andra valseldetyper inom partiet mot den allt för starka röstreducering, som eljest skulle ha gjorts. Härtill bör dock anmärkas att i detta fall skulle fraktioneringen således brukas för att värna skilda grupper inom ett parti, vilka framföra gemensamma namn, medan fraktionsmetoden, sådan den här utformats, eljest i praktiken hindrar skiljaktiga grupper att förena sig om gemensamma kandidater.

Enligt övriga alternativ får man — liksom enligt nuvarande ordning — för ifrågavarande särfall godtaga den väl kraftiga röstreduceringen. Det kunde möjligen ifrågasättas att söka en lösning enligt den princip, som nu gäller vid platsfördelningen mellan skilda partier, därest dessa gemensamt välja en kandidat. Om två grupper gemensamt tillsatt en plats, skall enligt denna regel vardera gruppen anses ha i lika mån bidragit härtill; om tre grupper gemensamt valt en kandidat, skall varje grupp belastas med en tredjedels plats, o. s. v. För tillämpningen av nämnda regel måste emellertid förutsättas att grupperna — såsom fallet är i fråga om en grupp som sammanhålls av en partibeteckning — äro fixerade. Sådana *namn*-grupper, om vilka nu är fråga, växla däremot för varje plats som skall besättas. Att utsträcka regeln till den ifrågavarande delen av förfarandet synes därför icke möjligt. För att kunna undanröja den nämnda svagheten torde man vid detta förhållande nödgas komplicera valreglerna i den riktning som skett enligt d'Hondt-Phragmén's metod, och detta har redan förut avvisats av utredningen.

Vid tillämpning av rangordnings- och reduktionsmetoden föreligga — med de undantag som nyss nämnts — knappast några möjligheter att genomföra *lönande uppdelningsmanövrer*. På sätt utredningen tidigare framhållit bör emellertid särskilt uppmärksammas att en reform av valordningen icke skapar nya sådana möjligheter.

Såsom framgår av redogörelsen under kap. V kunna — åtminstone teoretiskt — vissa uppdelningsmöjligheter tänkas enligt tre av de behandlade valmetoderna, nämligen den relativa rangordningsmetoden med ett rörligt streck, den enkla absoluta rangordningsmetoden samt den gällande rangordningsregeln kombinerad med den först nämnda relativa rangordningsmetoden (alternativen 1, 2 och 3), vilka till sina verkningar äro mycket likartade. Sålunda kan (jfr *ex. 14*) vid en utskiftning av tre platser en grupp på 66 valmän teoretiskt sett genom en uppdelning utestänga en enig minoritet på 34 röster från att ens få någon kandidat placerad. På liknande sätt kunna enligt de angivna tre metoderna fall tänkas, där en minoritet inom ett parti genom en uppdelningsmanöver tillförsäkrar sig platser på bekostnad av en enig majoritetsgrupp (jfr *ex. 15*). Vid en bedömning av huruvida dessa teoretiskt föreliggande uppdelningsmöjligheter vid de nämnda tre metoderna även kunna få praktisk betydelse, bör särskilt hållas i minnet att för ett genomförande av dessa åtgärder fordras dels vetskap om motsidans avsikter och dels kännedom om de skilda gruppernas exakta styrkeförhållanden och ordningsföljden mellan namnen. När härtill lägges att en sådan uppdelning ej kan ha någon effekt annat än i vissa speciella lägen, torde knappast finnas anledning förmoda att vid en tillämpning av någon av dessa

nya metoder de nämnda splittringsrisikerna skulle bli av någon betydelse.

Den absoluta rangordningsmetoden med platstillsättning efter förminskad valkvot (alternativ 4) har den förtjänten i förhållande till de nyssnämnda tre metoderna att utsikterna att med någon framgång begagna sådana uppdelningsmanövrer även teoretiskt synas vara helt uteslutna. Den relativa rangordningsmetoden med ett fast automatiskt streck skulle väl i och för sig i något större utsträckning än de övriga metoderna kunna medföra risk för splittring, men med rätt bruk av fraktionsbeteckningar (alternativ 5) kunna majoritets- eller minoritetsgrupper även här på ett effektivt sätt skydda sig mot befarade uppdelningar av motparten.

Sammanfattningsvis kan om nu gjorda erinringar anföras, att utredningen icke funnit dem ägnade att rubba dess förut uttalade uppfattning att samtliga de alternativt uppställda fem valmetoderna allmänt sett måste giva större säkerhet för en riktig fördelning av platserna än den gällande metoden. I den mån någon olikhet i detta avseende föreligger mellan metoderna, måste säkerheten anses störst vid den absoluta rangordningsmetoden med förminskad valkvot såsom fördelningstal (alternativ 4). Mot denna metod kan endast den anmärkningen riktas att röstreduktionen för sådana grupper, som gemensamt bidragit till ett eller flera namns placering men därefter understödda skilda kandidater, kan bli för stor i vissa fall. Detta fel har metoden, som nyss nämnts, gemensamt med förutom gällande metod övriga nu prövade metoder med undantag för alternativet med möjlighet till fraktionsbeteckning (alternativ 5).

Beträffande sistnämnda alternativ är å andra sidan att märka, att man därvid — för att undvika en långtgående komplicerad beräkningssättet — icke ta-

git hänsyn till att namn kunna vara gemensamma för fraktion och annan grupp eller flera fraktioner inom ett parti. Såsom närmare belysts vid redogörelsen i kap. V kan nämnda förhållande leda till för detta alternativ speciella egendomligheter i fråga om platsernas fördelning.

Vad härefter beträffar den *tekniska konstruktionen* kan först konstateras att samtliga de fem berörda valmetoderna i den ena eller den andra formen bygga på såväl d'Hondts som rangordningens principer. Rent generellt kan det nämligen sägas att enligt alla systemen får det första namnet tillgodoräkna sig valseidens fulla röstvärde, det andra namnet hälften därav, tredje namnet en tredjedel av den röstmängd som tillkommit första namnet o.s.v. Namnen äga dessutom vid alla metoderna ett visst företräde framför varandra allt efter den ordning, vari de uppförts på valseideln. Men utöver dessa allmänna kännetecken skilja sig de olika fördelningsreglerna mer eller mindre i fråga om den närmare utformningen.

Från konstruktiv synpunkt måste den valmetod vara att föredraga som i alla lägen förmår att ordna samtliga namn enligt ett enhetligt förfarande. Så är fallet med den relativa rangordningsmetoden med ett rörligt streck (alternativ 1) och den enkla absoluta rangordningsmetoden (alternativ 2). Ordlandet av namnen kan även sägas ske enhetligt vid tillämpning av den relativa rangordningsmetoden med ett fast streck och möjlighet till användande av fraktionsbeteckningar (alternativ 5). Genom bestämmelsen om fraktion tillkommer dock utöver fördelningen mellan partierna och mellan namnen ett nytt led i sammanräkningsförfarandet. Såsom synnerligen enkelt och lätt tillämpligt framstår alternativet med absolut rangordning (alternativ 2), bl. a. där-

för att därvid — i motsats till alternativ 1 och 5 — icke erfordras något slag av spärranordning.

Vid de återstående fördelningssystemen (alternativen 3 och 4) medger huvudregeln icke alltid en fullständig fördelning av platserna. En särskild kompletterande tilläggsbestämmelse måste tillgripas för de fall, där den absoluta rangordningen enligt dessa metoder ej vidare kan tillämpas. Dessa båda nya system med förstahandstillsättning enligt en absolut rangordningsregel äro dock från nu berörda synpunkt överlägsna det gällande fördelningssystemet därigenom att de även för andrahandsförfarandet tillämpa en form av rangordning mellan namnen efter dessas placering på valseiderna.

Av vad sålunda anförts i fråga om såväl verkningssättet som konstruktionen hos de fem metoder, vilka uppställts såsom alternativ för en reform av nuvarande ordning för platstillsättningen inom partigrupperna vid de ifrågavarande valen, framgår att enligt utredningens uppfattning envar av dessa metoder har ej obetydliga fördelar i förhållande till gällande system och att nämnda metoder därför äro mer eller mindre att föredraga framför detta.

När det härefter gäller att mot varandra väga angivna möjligheter för en reform, uppställer sig till en början frågan, om ett fraktionssystem sådant som det enligt alternativ 5 skisserats, i detta sammanhang kan anses påkallat eller eljest lämpligen bör upptagas för de ifrågavarande valen.

Genom införande av möjlighet till fraktion skulle onekligen de svagheter, med vilka det nuvarande rangordnings- och reduktionssystemet är behäftat, mera fullständigt än enligt övriga prövade metoder kunna avlägsnas. På sätt berörts redan under kap. V, erfordras emellertid synnerligen invecklade regler,

om man vill taga hänsyn till att namn kunna vara gemensamma för en fraktion och utanförstående grupp inom samma parti. För att uppnå tillbörlig enkelhet har utredningen därför vid utformningen av alternativ 5 avstått från hänsynstagande till eventualiteten av sådana gemensamma namn. Härav följer dock, som tidigare påvisats, att i dylikt läge utfallet av denna metod kan framstå som mindre tillfredsställande. Redan detta förhållande, att den ökade säkerheten i ett avseende åtminstone i viss mån motväges av en ny svaghet på en annan punkt, måste föranleda tvivel om lämpligheten av att för de ifrågavarande valen tillgripa ett fraktionssystem. Härtill kommer, som förut i olika sammanhang framhållits, att fråga endast är om platsfördelningen inom de särskilda partierna och att det närmast gäller att för de fåtaliga fallen av starkare partisplittring undanröja den påtagliga osäkerhet, som i sådana fall följer av hittills gällande fördelningsmetod. Med hänsyn till splittringsfallens ringa frekvens torde man därvid vara väl försvarad att godtaga en viss schematisering, om därigenom kan vinnas större enkelhet i metoden. Det praktiska värdet av fraktioner måste därför i förevarande sammanhang vara mycket litet och införandet av särskilda bestämmelser av denna art vid just dessa val föga påkallat.

Utredningen kan på de nu anförda rent praktiska skälen icke förorda införande av ett fraktionssystem enligt alternativ 5 för valen inom landsting och kommunala beslutande församlingar.

Av de därefter återstående fyra fördelningsmetoderna kan på sätt förut nämnts den såsom alternativ 4 betecknade metoden — innefattande ett förstahandsförfarande enligt absolut rang-

ordning med förminskad valkvot som fördelningstal och ett andrahandsförfarande enligt relativ rangordning med rörligt streck — anses i vissa speciella fall lämna något större säkerhet för ett rättvisande utslag än de övriga av dessa metoder. Skillnaden torde emellertid åtminstone i praktiken vara av mycket ringa betydelse. Då nämnda metod vidare måste anses som den minst enkla av dem som nu äro i fråga, kan den anförda olikheten i verkningssättet enligt utredningens mening ej utgöra tillräckligt motiv för att utredningen skulle förorda samma metod.

Beträffande alternativ 3 — som jämte gällande absoluta rangordningsregel omfattar ett andrahandsförfarande av nyss angiven beskaffenhet — överensstämmer detta till verkningssättet helt med alternativ 1 och nära med alternativ 2, vid vilka alternativ varje andrahandsförfarande är obehövt. Även i detta fall synes därför den konstruktiva enkelheten böra följa utslaget.

Vid nu nämnda förhållanden har det slutliga valet för utredningen kommit att stå mellan alternativen 1 och 2, d.v.s. mellan metoden med relativ rangordning kombinerad med ett rörligt streck och metoden med enkel absolut rangordning.

Såsom antytts redan vid redogörelsen för olika valmetoder och utredningens undersökningar av dessa, är frågan huruvida relativ eller absolut rangordning från principiell synpunkt är att föredraga som grundregel för platstillsättningen vid val i stor utsträckning beroende av subjektiva värderingar. Skillnaden mellan metoderna ligger ju i det mer eller mindre fullständiga företräde som därvid anses tillkomma ett framförstående namn på en valsedel i förhållande till de efterföljande. Några rent objektiva grunder till stöd för bedömandet om väljarna skola anses i så-

dan högre eller lägre grad koncentrera sin röststyrka på de första namnen torde knappast föreligga. Det må emellertid erinras om att vid de allmänna valen absolut rangordning mellan namnen sedan lång tid är rådande genom den för platstillsättningen vid dessa val tillämpade d'Hondt-Phragméniska fördelningsmetoden.

Vad beträffar de praktiska verkningarna av metoderna enligt alternativen 1 och 2 ha de olikheter i placeringen av ett eller annat namn, som kunna följa av den nyss nämnda principiella skiljaktigheten i metodernas uppbyggnad, i stor utsträckning utjämnats genom att den relativa rangordningsmetoden enligt alternativ 1 försetts med ett rörligt streck. I fråga om verkningssättet torde dessa alternativ därför lämna i stort sett överensstämmande resultat. Den enkla absoluta rangordningsmetoden har dock den fördelen, att den ej ger någon som helst möjlighet till dekapitering.

En omständighet, som ytterligare talar till förmån för den sistnämnda metoden, är att denna kan tillämpas utan något sådant automatiskt streck, som erfordras vid den relativa rangordningsmetoden, eller annan form av spärr. Härtill kommer även att principen om absolut rangordning redan nu ligger till grund för platstillsättningen vid de ifrågavarande valen såvitt angår förstahandsförfarandet. Ett accepterande av metoden med enkel absolut rangordning innebär alltså endast den ändringen i rådande förhållanden att samma princip utsträcker till att gälla samtliga fördelningsfall.

På grund av vad sålunda anförts har folkomröstnings- och valsätsutredningen slutligen stannat vid att förorda, att gällande rangordnings- och reduktions-system för platstillsättningen inom parti vid val inom landsting och kommu-

nala beslutande församlingar ersättes med *enkel absolut rangordningsmetod*.

Förslaget innebär följande. Liksom hittills skola avgivna valsedlar, vilka befunnits giltiga, först ordnas i grupper efter sin partibeteckning, varefter i den mån det erfordras ordningen mellan namnen inom varje grupp bestämmas genom särskilda sammanräkningar. Den absoluta rangordningen kommer därvid till uttryck genom att varje valsedel — i olikhet med vad enligt reduktionsregeln är fallet — varje gång gäller endast för *ett* namn, nämligen det som står först på sedeln eller, sedan ett eller flera av de på sedeln upptagna namnen placerats, det som därefter står främst. Så länge valsedel gäller för sitt första namn räknas den som en röst. Valsedel gällande för sitt andra namn räknas som en halv röst, valsedel gällande för sitt tredje namn som en tredjedels röst o. s. v. efter samma grund. Vid varje sammanräkning kommer det namn närmast i ordningen som erhållit högsta rösttalet.

Enligt den för land och stad gemensamma kommunallag, som skall träda i kraft den 1 januari 1955, avskaffas kommunalstämma, municipalstämma och allmän rådstuga. Det under 1 § i 1930 års lag upptagna stadgandet om tillämpningen av ifrågavarande valbestämmelser bör därför i förevarande sammanhang så jämkas, att hänvisningen till de nämnda kommunala församlingarna utgår. Av samma skäl bör jämkning även ske av lagens rubrik. Vid dessa förhållanden synes det lämpligt att 1930 års lag i sin helhet ersättes av ny lag i ämnet. I anslutning härtill har utredningen framlagt förslag till *lag om proportionellt valsätt vid val inom landsting, kommunalfullmäktige m. m.*

De av utredningen förordade reglerna om platstillsättning inom parti upp-

tagas i 4 § av förslaget. Det torde utan vidare stå klart, att vid protokollering rörande verkställda sammanräkningar rösttal och röstvärden böra angivas i sådan omfattning att en tydlig bild av förfarandet erhålles. Någon särskild bestämmelse om protokollets innehåll,

motsvarande den som finnes i samma paragraf av 1930 års lag, har därför ej ansetts erforderlig.

Bortsett från den nyss nämnda jämkningen av 1 § ha övriga bestämmelser utan ändring överförts till lagförslaget från 1930 års lag.

Särskilt yttrande

Av herr Håstad:

Den av kommittén gjorda utredningen rörande olika tänkbara metoder har visat, hur svårt för att inte säga omöjligt det är att skapa ett förfarande som på en gång är ostridigt rättvist och så enkelt att det utan besvär och risker för missförstånd kan användas av kommunala förtroendemän.

Enligt min mening kan det med fog hävdas att det förslag, som kommittén till sist stannat för, inte uppfyller alla krav på proportionell rättvisa; exempelvis visar sålunda, hur vid stor splittring sådana resultat kunna uppnås som enligt hittills gängse proportionalistiska principer inte skulle anses som godtagbara. Ett fakultativt system med fraktionsbeteckning undanröjer praktiskt taget alla dessa risker; endast när

gemensamma namn förekomma skulle det enkla förfarande, som diskuterats av utredningen, kunna leda till resultat, vilkas »riktighet» kan bli föremål för olika bedömanden. Säkerligen skulle dock vetskaper om metodens verkningar föranleda grupperna inom ett parti att rätta uppställningen av listorna därefter. I vart fall skulle denna olägenhet hos fraktionsmetoden vara mindre än den risk för oförklarliga resultat, som är förknippad med kommitténs förslag.

Då jag emellertid hyser den uppfattningen att den av utredningen föreslagna metoden i praktiken torde kunna fungera på ett nöjaktigt sätt och då densamma erbjuder den största enkelheten har jag trots ovan anförda synpunkter anslutit mig till utredningens förslag.

Valmetoden vid borgmästar- och rådmansval

Förslag till lag angående ändrad lydelse av 5 § lagen den 5 april 1949 (nr 114) om val av borgmästare och rådmän

Härigenom förordnas, att 5 § lagen den 5 april 1949 om val av borgmästare och rådmän skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan anges.

5 §.

Särskild sammanräkning — — — tre förslagsrummen.

Vid varje sammanräkning gäller valsedel allenast för ett namn. Valsedel gäller för det namn som står först å sedeln, så länge detta namn ej erhållit förslagsrum. Därefter gäller valsedeln för det andra å sedeln upptagna namnet, så länge detta ej erhållit förslagsrum, och därefter för det tredje namnet.

Valsedel, vilken gäller för sitt första namn, räknas som en röst, valsedel gällande för sitt andra namn som en halv röst och valsedel gällande för sitt tredje namn som en tredjedels röst.

Vid varje sammanräkning erhåller det namn förslagsrum, som fått högsta rösttalet.

Mellan lika — — — genom lottning.

Därest vid — — — av rösterna.

Denna lag träder i kraft den

Företages därefter sammanräkning med anledning av valförrättning, som påbörjats före nämnda dag, skall dock å förrättningen i dess helhet tidigare gällande bestämmelser äga tillämpning.

Kap. I. Gällande regler om röstsammanräkningen vid val av borgmästare och rådmän

I § 31 *regeringsformen* gives det allmänna stadgandet att till tjänst som borgmästare eller lagfaren rådmän i stad äger stadsfullmäktige föreslå tre behöriga personer. Bland de föreslagna utnämner Konungen en till innehavare av tjänsten. I fråga om de närmare bestämmelserna om val för upprättande av nämnda förslag hänvisas i samma lagrum till särskild, stiftad lag.

Dessa närmare bestämmelser återfinnas i *lagen den 5 april 1949 om val av borgmästare och rådmän*. I denna lags 4 § stadgas att valsedel — vilken ej får vara försedd med partibeteckning — skall innehålla ett, två eller tre namn uppförda i följd, det ena under det andra. Äro flera giltiga namn än tre upptagna på någon valsedel skall det eller de sista övertaliga namnen anses såsom obefintliga.

Tillvägagångssättet vid rösternas sammanräkning regleras i 5 §. Enligt de däri givna stadgandena skall särskild sammanräkning av valsedlarna äga rum för besättande av vart och ett av de tre förslagsrum, som valet avser. Härvid förfares på följande sätt.

Vid första sammanräkningen gäller varje valsedel såsom en hel röst för det första, såsom en halv röst för det andra och såsom en tredjedels röst för det

tredje å densamma upptagna namnet. Den som härvid erhållit högsta rösttalet sättes i första förslagsrummet. Vid andra sammanräkningen gäller varje valsedel, som ej upptager den redan valdes namn, på samma sätt som vid första sammanräkningen. Valsedel, som däremot innehåller den redan valdes namn, gäller blott som halv röst för det första och som tredjedels röst för det andra av de återstående namnen, oavsett om dessa senare äro placerade före eller efter den redan valdes. Det namn, som vid denna sammanräkning fått högsta rösttalet, erhåller andra förslagsrummet. Vid tredje sammanräkningen gäller valsedel, som icke upptager något av de redan på förslagsrum uppsatta namnen, på det sätt som stadgats för första sammanräkningen. Valsedel, som innehåller ett av dessa namn, gäller såsom halv röst för det första och såsom tredjedels röst för det andra av de återstående namnen. Valsedel, som upptager båda de tidigare uppförda namnen, gäller såsom tredjedels röst för det återstående namnet. Det namn, som härvid erhållit högsta rösttalet, sättes i tredje förslagsrummet.

Mellan lika rösttal skall skiljas genom lottning.

Kap. II. Den hittillsvarande utvecklingen; utredningsuppdraget

Enligt den ursprungliga lydelsen av § 31 i 1809 års regeringsform skulle städernas borgerskap allt framgent åtnjuta den rättigheten, som de ditintills hade innehaft, att till borgmästartjänster föreslå tre behöriga män, bland vilka Konungen hade att utnämna en. Samma bestämmelser skulle även gälla beträffande rådmans- och magistratssekreterarsysslor i Stockholm.

I samband med 1866 års representationsreform ändrades detta stadgande därhän, att rösträtten vid borgmästarval kom att omfatta samma personer, som voro berättigade att delta i riksdagsvalen. År 1909 antogs en förnyad lydelse av § 31, enligt vilken rösträtten vid borgmästarval tillerkändes samtliga i stad bosatta, kommunalt röstberättigade män.

Utöver dessa allmänna bestämmelser om borgmästarval samt om rådmans- och magistratssekreterarval i Stockholm, vilka intagits i regeringsformen, funnos ursprungligen icke några för de olika städerna gemensamma stadganden om nämnda val.

Vid 1920 års riksdag föreslogs i proposition (nr 299) en ändring av § 31 regeringsformen innebärande att vid val av borgmästare samt av rådmän och magistratssekreterare i Stockholm rösträtt skulle tillkomma även kvinnor och att lika rösträtt skulle tillkomma envar i sådant val deltagande. Vidare föreslogs att i denna paragraf även skulle meddelas en hänvisning till allmän lag, innefattande bestämmelser om ifrågasvarande val. En dylik lag borde antagas

i samband med att den föreslagna ändringen av regeringsformen slutligt godkändes.

Ett sådant förslag till lag om val av borgmästare i stad med magistrat samt av rådmän och magistratssekreterare i Stockholm framlades i proposition (nr 25) till 1921 års riksdag. Vad beträffar sammanräkningsmetoden upptogs härvid i 7 § de bestämmelser, som alltjämt äro tillämpliga. Lagförslaget var till huvudsakliga delar grundat på valordningarna den 11 februari 1910 för Stockholm — vilken gällde även i fråga om stadsfullmäktigeval — och den 13 juni 1919 för Lund. I fråga om sammanräkningsreglerna överensstämde dessa valordningar helt med vissa äldre för Stockholm och Lund givna bestämmelser.

I sitt utlåtande (nr 19) i anledning av 1921 års proposition anmälde *första lagutskottet*, att inom utskottet ifrågasatts, huruvida icke de i 7 § föreslagna reglerna om röstsammanräkningen vore i behov av en omarbetning, enär de lämnade alltför stora möjligheter öppna för s. k. dekapitering. Det hade sålunda framhållits hurusom en minoritet av väljare kunde tänkas bli i stånd genomdriva att det av en majoritet i första rummet på valsedlarna uppförda namnet blott erhöle ett lägre förslagsrum. Vidare var det möjligt att ett namn, varom visserligen icke en absolut majoritet men likväl den starkaste gruppen inom valmanskåren enats såsom första namn, t. o. m. helt utestängdes från det slutliga förslaget. Första lagutskottet

fann emellertid de anförda betänkligheterna ej vara av sådan beskaffenhet att de borde föranleda någon erinran mot lagförslaget.

Såsom skäl för sitt ställningstagande framhöll utskottet, att även om de föreslagna sammanräkningsreglerna voro förenade med en viss fara för dekapitering, de berörda missförhållandena vid ifrågavarande val ändock torde komma att bli mindre framträdande, till följd av att en valedel alltid skulle ha olika röststyrka för på olika rum upptagna namn. Vad särskilt angick den uttryckta farhågan att en person med mycket stark förankring hos väljarna genom valmanövrer kunde undanskjutas, syntes enligt utskottets uppfattning sådana resultat kunna undvikas genom att — på sätt lagförslaget medgav — på valedeln endast uppföra det namn, vars plats man önskade garantera.

Första lagutskottets utlåtande godkändes av riksdagens båda kamrar efter debatter, vari bristfälligheterna hos sammanräkningsmetoden påtalades.

I en vid 1931 års riksdag framlagd proposition (nr 80) angående huvudgrunderna för en rättegångsreform framhöll föredragande departementschefen bl. a. att även om den gällande ordningen vid borgmästarvalen icke medfört alltför oroväckande konsekvenser, var det dock omisskännligt att vid dessa val ovidkommande hänsyn ej sällan spelat in samt att utgången understundom berott av slumpen eller av en lyckad kupp.

Om detta uttalande erinrades i en utredning angående ordningen för stadsdomartjänsternas tillsättande och om allmänna bestämmelser rörande rådhusrätternas rekrytering (SOU 1933:31), verkställd av inom justitiedepartementet tillkallade sakkunniga. Även dessa anförde exempel på de otillfredsställande utslag, som städernas valrätt i fråga

om borgmästarna tidigare givit. Dessa olägenheter hade emellertid enligt de sakkunnigas mening i huvudsak försvunnit efter införandet av den proportionella valmetod som föreskrevs i 7 § i 1921 års lag om val av borgmästare med flera. Denna metod förutsatte nämligen en mycket stor enighet bland de väljande för att Kungl. Maj:ts utnämningrätt skulle göras illusorisk.

Processlagberedningen, som i betänkande med förslag till lag om införande av nya rättegångsbalken m. m. (SOU 1944:9—10) även avgav förslag till lag om val av borgmästare och lagfaren rådmän i stad, uttalade därvid att den vad anginge valedlarnas innehåll och röstberäkningen icke funnit anledning frångå de regler, som meddelats i 1921 års lag.

I avgivet yttrande över processlagberedningens förslag anförde *magistraten i Lidköping* i fråga om bestämmelserna angående röstberäkningen följande.

Bestämmelserna i 7 § tredje och fjärde styckena innebära bl: a. en reduktion av rösttalet för den eller dem, som å valedel upptagits framför den eller de redan placerade. Det synes kunna ifrågasättas, om detta är principiellt riktigt och om dessa regler verka rättvist. Innebörden av de föreslagna bestämmelserna torde vara för allmänheten mycket svårattlig, och hela val- och sammanräkningsproceduren skulle betydligt förenklas, om förslagsrummen bestämdes redan i enlighet med de vid en första sammanräkning erhållna resultaten. Fråga är, om icke en sådan ordning också skulle vara mera rättvis.

Länsstyrelsen i Skaraborgs län uttalade att de sålunda anförda synpunkterna syntes förtjänta av beaktande.

Vid 1944 års riksdag framlades i proposition (nr 246) ett förslag till viss ändring av § 31 regeringsformen innebärande att stadgandet angående rådmän och magistratssekreterare i Stockholm skulle ersättas med en för alla städer gällande föreskrift att — då lagfa-

ren rådmän skall tillsättas — staden äger föreslå tre behöriga personer, av vilka Konungen utnämner en till befattningen. Det förutsattes härvid att stadens förslagsrätt, i motsats till vad som gällde vid borgmästarvalen, skulle utövas av stadsfullmäktige. Vad angick valproceduren skulle enligt ändringsförslaget liksom dittills beträffande borgmästarvalen hänvisas till särskild lag.

Sedan 1944 års riksdag efter hemställan av konstitutionsutskottet såsom vilande för vidare grundlagsenlig behandling antagit det förenämnda ändringsförslaget, förelades 1945 års riksdag i proposition nr 28 ett förslag till lag om val av borgmästare och lagfaren rådmän. Med anledning av de erinringar, som framställt i några remissyttranden över processlagberedningens förslag, förklarades emellertid i denna proposition att det ej hade ansetts lämpligt att förorda någon ändring av förslagets bestämmelser om röstberäkningen, vilka oförändrade upptagits från 1921 års lag. Icke heller *första lagutskottet* (utl. nr 21) fann vid sin granskning av det framlagda lagförslaget anledning till erinran mot sammanräkningsreglerna, och förslaget antogs av riksdagen. Lag i överensstämmelse härmed utfärdades den 6 april 1945.

I enlighet med en inom första kammaren väckt motion, nr 141 av herr *Sjödahl*, antog 1948 års riksdag såsom vilande ett förslag till ny lydelse av § 31 regeringsformen, innebärande att val av borgmästare skulle förrättas av stadsfullmäktige i likhet med vad som gällde beträffande val av rådmän. Enligt andra stycket nämnda paragraf skulle närmare bestämmelser om dessa båda val meddelas genom särskild lag.

Ett förslag till sådan ny lag om val av borgmästare och rådmän förelades i proposition (nr 5) 1949 års riksdag. I propositionen framhölls att eftersom de

dittillsvarande föreskrifterna om dessa val hade tillkommit så sent som år 1945 och tillämpningen därav veterligen icke föranlett några erinringar, den erforderliga omarbetningen av lagen syntes böra begränsas till en anpassning efter grundlagsstadgandets nya lydelse och följaktligen ske så att de bestämmelser som gällde rådmansval i princip gjordes tillämpliga jämväl å borgmästarval. I enlighet härmed överflyttades föreskrifterna om röstsammanräkningen oförändrade från 1945 års lag till det nya lagförslaget.

Vid sin granskning av detta förslag erinrade *första lagutskottet* (utl. nr 11) om att de gällande omröstningsreglerna voro utformade med tanke på att de i valet deltagande utgjordes av ett stort, icke i förväg bestämbar antal röstande. Då nu valen helt skulle förläggas till stadsfullmäktige, där de röstandes antal och ofta även ställningstagande kunde på förhand beräknas, uppstod frågan om dessa regler kunde anses tillfredsställande. Utskottet fortsatte.

Då utskottet granskat lagförslaget ur denna synpunkt, har utskottet särskilt uppmärksammat bestämmelserna om rösternas sammanräkning i 5 § andra, tredje och fjärde styckena. Dessa äro hämtade ur § 12 valordningen den 11 februari 1910 för Stockholms stad, vilken gällde bl. a. för upprättande av förslag till borgmästare-, rådmans- och magistratssekreteraresyssla, och överfördes därifrån ordagrant till den första lagen om borgmästarval av år 1921. Redan vid detta tillfälle riktades allvarliga erinringar mot sammanräkningsmetoden. Man pekade därvid på att enligt denna funnes möjlighet att den, som flertalet av de röstande uppfört i första rummet, över huvud icke komme med på förslaget. Anledningen till att valet kan få sådan utgång är dels att samtliga å valsedlarna förekommande namn medräknas vid varje sammanräkning, varvid namnens röstvärde beräknas med hänsyn till deras placering å valsedeln, dels ock att sedan ett namn placerats å förslagsrum, de namn, vilka äro upptagna å samma sedel som det placerade namnet, få vidkännas reduktion av sitt

röstvärde, även om de å sedeln uppförts före det placerade namnet. Metoden har också vid åtminstone något val i praktiken redan nu visat sig leda till ur billighetssynpunkt mindre tilltalande resultat. I en sluten val-korporation såsom en stadsfullmäktigeför-samling öppna emellertid sammanräk-ningsreglerna än vidare möjligheter till sär-skilda arrangemang, varigenom även en mycket betydande minoritet kan förhindras placera något namn å förslaget till tjänsten.

Då det gällde att ersätta den gällande sammanräkningsmetoden med en annan, kunde enligt första lagutskottets uppfattning olika lösningar tänkas. En utväg vore att vid besättande av första förslagsrummet hänsyn skulle tagas endast till de första namnen på valsedlar-na och att övriga namn finge deltaga blott vid besättande av de två andra för-slagsrummen. Med hänsyn till frågans invecklade beskaffenhet var utskottet emellertid icke berett att föreslå någon ny sammanräkningsmetod. Den gällan-de metoden var dock behäftad med så påtagliga brister att den lämpligen bor-

de utbytas mot en mera rättvisande. Detta spörsmål borde snarast göras till föremål för utredning. Utskottet ville emellertid ej motsätta sig att i avbidan på sådan utredning den dittillsvarande ordningen fick tills vidare bibehållas.

Första lagutskottets utlåtande godkän-des av riksdagens båda kamrar. I skri-velse till Kungl. Maj:t den 2 april 1949 (nr 109) hemställde riksdagen därefter om utredning och förslag till ändrad valmetod vid borgmästar- och rådmans-val.

Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndi-gande den 10 juni 1949 förordnade che-fen för justitiedepartementet, statsrådet *Zetterberg*, en sakkunnig att inom de-partementet verkställa ifrågavarande ut-redning. Den sakkunnige har sedermera entledigats från uppdraget, innan detta slutförts.

Därefter har Kungl. Maj:t enligt be-slut den 12 mars 1954 uppdragit åt 1950 års folkomröstnings- och valsättsutred-ning att verkställa nämnda utredning.

Kap. III. Utredningens ställningstagande

Den nuvarande valmetoden vid borgmästar- och rådmansval är uppbyggd enligt principen om *relativ rangordning*, vilket innebär att efterföljande namn på en valsedel kunna få tillgodoräkna sig vissa andelar av valsedelns röstvärde även om de framförvarande namnen ännu icke vunnit placering. På sätt folkomröstnings- och valsättsutredningen redan framhållit i samband med prövningen av frågan om ny fördelningsmetod för val inom landsting och kommunala beslutande församlingar (kap. V, s. 29 f.) kunna emellertid olägenheter av skilda slag — bl. a. dekapiteringsrisker — framträda vid en tillämpning av en sådan relativ rangordningsregel, även om den förenats med en bestämmelse att hänsyn tages endast till ett visst begränsat antal namn på valsedlarna, s. k. *fast automatiskt streck*. Ett sådant fast streck gäller redan enligt platsfördelningsmetoden för borgmästar- och rådmansvalen i dess nuvarande utformning, eftersom valsedlarna icke få upptaga fler än tre namn, d. v. s. samma antal som valet avser.

För borgmästar- och rådmansvalen tillkommer dessutom att vissa egendomligheter i utslagen kunna följa av den för metoden vid dessa val säregna bestämmelsen om särskild sammanräkning för varje rum på förslaget och i samband därmed en omvärdering av röstvärdena. Denna bestämmelse strider mot den vanliga principen för relativ rangordning att fördelningen skall verkställas vid *en* sammanräkning på grundval av en gång för alla fastställda

röstandelar för namnen, vilka andelar således förbli oförändrade. Särskilt anmärkningsvärt är att enligt den nuvarande metoden sker en reduktion av rösttalet även för det främsta namnet på en valsedel så snart ett lägre stående namn på samma valsedel vid en sammanräkning erhåller högsta sammanlagda rösttalet och därför uppföres på förslagsrum. Hur överraskande denna bestämmelse kan verka, belyses av följande exempel, vilket överensstämmer med ex. 7 å s. 27.

Ex. 24.

Valsedeltyper: A B D

B C E

C D F

Rösttal: 59 31 10 Summa: 100

Vid första sammanräkningen fördela sig enligt lagen om val av borgmästare och rådmän rösterna sålunda: A 59, B 60 1/2, C 35 1/6, D 20 1/3, E 5 och F 3 1/3 röster, varför B erhåller första förslagsrummet. Vid andra sammanräkningen reduceras rösttalet för A — ehuru denne av dem som röstat på honom uppförts före B — till 29 1/2, medan rösttalet för C fortfarande är 35 1/6. C kommer således i andra förslagsrummet. Vid tredje sammanräkningen slutligen får A ej högre rösttal än 19 2/3, eftersom även C är uppförd på samtliga de 59 valsedlar, vilka ha A såsom främsta namn. Det ursprungliga rösttalet för D, 20 1/3, har däremot ej undergått någon reduktion. Följaktligen sättes D i tredje förslagsrummet.

En kandidat, som upptagits såsom främsta namn på i det närmaste 60 pro-

cent av de avgivna valsedlarna, kan alltså vid ett borgmästarval utmanövreras med den verkan att han över huvud taget ej uppsättes i något förslagsrum.

Olägenheterna av att röstvärdena enligt den gällande sammanräkningsmetoden omräknas åskådliggöras ytterligare av följande exempel.

Ex. 25.

Valsedeltyper:	A	B	C	
		B	C	D
		D	D	
Rösttal:	19	11	15	Summa: 45

Vid första sammanräkningen erhålla såväl B som C det högsta rösttalet, 20 1/2, varför lottning måste företagas. Om man gör antagandet att C vinner vid denna lottdragning och alltså uppföres i första förslagsrummet, kommer andra förslagsrummet att tillfalla A på 19 röster och tredje förslagsrummet D på 17 1/2 röster. B får under nämnda förutsättningar rösttalet 15 vid såväl andra som tredje sammanräkningen.

Metoden kan således ge det egenartade resultatet att en kandidat, som vid sammanräkningen för besättandet av första platsen efter lottdragning förlorar denna till en annan kandidat med samma rösttal, icke blott går miste om detta första förslagsrum utan även utestänges från de båda övriga förslagsrummen.

De båda nu angivna exemplen avse endast tänkta fall. Då de därvid framkomna resultaten bero av flera samverkande faktorer, kan det väl i praktiken icke annat än mycket sällan inträffa att missförhållandena i fråga om valutslagen bli så påtagliga, som av exemplen framgår. Exempelen visa dock på sådana bristfälligheter i grunderna för den tillämpade fördelningsmetoden, att dessa från principiell synpunkt icke gärna kunna godtagas. Såsom framgår av den historiska redogörelsen (kap.

II) har också 1949 års riksdag med hänsyn till ifrågavarande brister uttalat sig för att metoden utbytes mot en mera rättvisande. Även enligt utredningens uppfattning bör därför en reform komma till stånd beträffande metoden för val av borgmästare och rådmän.

Vad angår de olika lösningar, som kunna övervägas för att ersätta den gällande valmetoden, kan utredningen i stor utsträckning hänvisa till den utförliga redogörelse som i detta avseende lämnats vid behandlingen av platstillställningen vid proportionella val inom landsting och kommunala beslutande församlingar. De uttalanden, som därvid gjorts i fråga om de allmänna verkningarna av skilda metoder och om dessas lämplighet gälla även för nu föreliggande fall. Till frågan om lämplig metod vid valen av borgmästare och rådmän må här ytterligare anföras följande.

Av det föregående framgår att de påtalade bristerna hos den gällande valmetoden till en väsentlig del sammanhånga med den speciella regeln om skilda sammanräkningar med växlande röstvärdering. Betydligt större säkerhet skulle därför erhållas redan genom borttagande av denna regel, varigenom förfarandet även skulle vinna i enkelhet. Den antydda ändringen skulle innebära att metoden komme att helt överensstämma med den av utredningen tidigare beskrivna *relativa rangordningsmetoden med ett fast streck*.

På sätt framgått vid utredningens undersökning av skilda fördelningssystem, kvarstå emellertid vid en tillämpning av denna relativa rangordningsmetod ej oväsentliga svagheter. Trots förekomsten av ett fast automatiskt streck utgör metoden ej alltid ett effektivt skydd för de främsta namnen på en valsedel, d. v. s. en viss risk för dekapitering föreligger. Ett tidigare anført fall (ex. 12.

å s. 30) visar sålunda att en kandidat, vars namn medtagits på 24 valsedlar, kan vid en tillämpning av ifrågavarande metod bliva invald före en annan kandidat, ehuru denne på 20 av samma sedlar placerats framför den förstnämnde. Vidare lämnar den relativa rangordningsmetoden med ett fast streck visst spelrum för olika valmanövrer. Sålunda kan en grupp, som förfogar över 63 röster, medelst uppdelningar helt utestänga en enig minoritetsgrupp på 37 röster från att placera sin kandidat på ens något av de tre förslagsrummen (jfr. *ex.* 9). Liksom i fråga om valen inom landsting och kommunala beslutande församlingar kan utredningen därför ej förorda relativ rangordning med fast streck för borgmästar- och rådmansvalen.

Om relativ rangordning skall bibehållas för val av borgmästare och rådmän, bör metoden i enlighet med det anförda i varje fall förenas med ett *rörligt* streck, innebärande att vid sammanräkningen för besättande av *första* förslagsrummet endast det främsta namnet på varje valsedel får tagas i betraktande, att vid *andra* sammanräkningen de två främsta namnen medräknas och att först vid *tredje* sammanräkningen alla namnen på en valsedel tillåtas att gälla.

Denna *relativa rangordningsmetod med rörligt streck* begränsar väsentligt verkan av sådana uppdelningsmanövrer som nyss påtalats. Såsom tidigare anförts undanröjes dock icke varje svaghet hos metoden genom anordningen med ett rörligt streck. I det nämnda dekapiteringsexemplet skulle sålunda även denna variant av den relativa rangordningsregeln leda till ett mindre rättvist valutslag. Vidare kunna i extrema fall uppdelningsmanövrer löna sig.

Ehuru sålunda även den relativa rangordningsmetoden med rörligt streck icke går helt fri från anmärkningar, är

det dock tydligt att den måste anses väsentligt säkrare än nuvarande metod för val av borgmästare och rådmän och ej heller ens i undantagsfall kan föranleda så påtagliga avvikelser från en skälig fördelning som denna. Vid sin prövning av olika utvägar att reformera platstillställningen vid valen inom landsting m. m. har utredningen funnit relativ rangordning med rörligt streck lämplig att ersätta den för dessa val gällande metoden. Av skäl, som därvid närmare utvecklats, anser utredningen att den relativa rangordningsmetoden med rörligt streck även väl lämpar sig att reglera ordningen mellan kandidaterna vid val av borgmästare och rådmän.

Vid prövning av frågan om ny metod för platstillställningen vid valen inom landsting och kommunala beslutande församlingar har utredningen, vid sidan om relativ rangordning i den sist berörda utformningen, framhållit ett system grundat på principen om *absolut* rangordning mellan namnen — s. k. *enkel absolut rangordningsmetod* — såsom från skilda synpunkter möjligt och lämpligt att ersätta nuvarande platsfördelningsmetod. Principen om absolut rangordning innebär, på sätt namnet antyder, att ett framförstående namn på en valsedel har absolut företräde framför de efterföljande, så att dessa ej ens i någon mån tagas i beräkning så länge det förra namnet icke vunnit placering. Rörande utformningen i övrigt av den enkla absoluta rangordningsmetoden hänvisas till vad därom anförts i samband med valen inom landsting m. m. Här erinras endast om att samma princip för förhållandet mellan namnen — absolut rangordning — ävenledes ligger till grund för den sedan lång tid för de allmänna valen brukade, mera invecklade metoden för namnens ordnande inom olika partier eller grupper, den d'Hondt-Phragméniska metoden.

Vad angår förhållandet mellan relativ och absolut rangordning är det, som utredningen i tidigare sammanhang framhållit, icke möjligt att på rent objektiva grunder lämna något principiellt förträde åt den ena eller den andra metoden. Den fråga det här gäller är, i vilken utsträckning det kan anses att väljarna i första hand koncentrera sin röststyrka på det främsta namnet på valseldeln eller i vad mån de — redan innan deras huvudkandidat blivit placerad — vilja bidra till att de av dem därefter upptagna namnen vinna placering. Ett sådant bedömande blir uppenbarligen i hög grad beroende av subjektiva värderingar. Även ändamålet med valet och dettas allmänna karaktär kan här inverka. Förhållandena överensstämmer i detta avseende icke helt när det gäller de förut behandlade valen av politiska verkställighetsorgan å ena sidan och de nu ifrågavarande domarvalen å den andra. Den anförda olikheten kan dock knappast anses äga större betydelse vid ett ställningstagande i den föreliggande frågan.

På sätt förut visats vid undersökningen av verkningarna av metoden med relativ rangordning i förening med ett rörligt streck och metoden med enkel absolut rangordning (s. 30 f.), giva metoderna i praktiken nära nog överensstämmande resultat. I ett avseende är den enkla absoluta rangordningsregeln dock avgjort att föredraga, då den ej öppnar några som helst möjligheter till dekapitering.

Om någon skillnad i fråga om enkelhet vid tillämpningen kan anses föreligga mellan de nämnda metoderna, blir

utslaget ävenledes till förmån för metoden med absolut rangordning.

Av bl. a. dessa skäl, tillsammans med den omständigheten att principen om absolut rangordning mellan namnen på valseglarna redan gäller vid de allmänna valen, har folkomröstnings- och valsetsutredningen för platstillsättningen vid valen inom landsting och kommunala beslutande församlingar förordat den enkla absoluta rangordningsmetoden. Till förmån för en övergång till denna metod även vid valen av borgmästare och rådmän talar med särskild styrka, att samtliga de proportionella val som förekomma inom stadsfullmäktige därigenom skulle komma att för rättas enligt en och samma metod, förutsatt att utredningens nyssnämnda förslag vinner bifall.

På grund av det anförda vill utredningen förorda att den nuvarande metoden för valen av borgmästare och rådmän ersättes av *metoden med enkel absolut rangordning*.

I anslutning härtill har utredningen utarbetat förslag till *lag angående ändrad lydelse av 5 § lagen den 5 april 1949 (nr 114) om val av borgmästare och rådmän*. Det föreslagna stadgandet har utformats i princip på samma sätt som motsvarande förslag för valen inom landsting m. m. De skiljaktigheter som förekomma förklaras bl. a. därav att sistnämnda förslag endast avser platsfördelningen inom grupp med samma partibeteckning, medan vid stadsdomarvalen partibeteckning ej förekommer och förslaget beträffande dessa val således gäller fördelningsförfarandet i dess helhet.

Särskilt yttrande

Av herr Håstad:

I anslutning till mitt särskilda yttrande å s. 49 vill jag peka på att den av utredningen föreslagna metoden kan leda till att en person, som står som första namn på mer än en tredjedel av sedlarna, kan uteslutas från förslagsrum i det fall att övriga röstande på visst sätt gruppera ordningen mellan de gemensamma namn som förekomma på deras sedlar (ex. 14, s. 31). Det kan inte betraktas såsom ett blott teoretiskt fall att en tredjedel av en stadsfullmäktigeförsamling vill framföra ett namn som övriga stadsfullmäktige icke önska på förslaget. Enligt alla hittills tillämpade proportionella metoder har det ansetts givet att denna tredjedel skall vara berättigad till det tredje mandatet, d. v. s. i detta fall det tredje förslagsrummet. Vill man även vid borgmästarval garantera denna tredjedel sin proportionella rätt utan att i övrigt

frånga den av utredningen förordade metoden, torde detta enklast kunna ske genom en tilläggsregel, av innebörd att tredje förslagsrummet alltid skall garanteras den som uppförts överst på minst en tredjedel av valsedlarna, där-est samme kandidat eljest icke uppförts på förslag.

Det ligger i sakens natur att jag icke ansett fraktionsförfarandet lämpligt vid domarval.

Att jag likväl anslutit mig till utredningens förslag har berott på att jag hyser en viss tvekan om hur långt proportionalismen bör drivas vid val för uppsättande av förslag till domare. Då utredningens förslag bygger på principen om fullständig proportionalitet har jag dock känt mig nödsakad att fästa uppmärksamheten på ovannämnda påtagliga brist hos metoden, vars verkningar just vid dessa val kunna bli mer framträdande.

Tredje avdelningen

Valkretsindelningen i Älvsborgs län vid andrakammarvalen

Kap. I. Nuvarande ordning och tidigare förslag

Gällande bestämmelser

Enligt 30 § lagen den 26 november 1920 om val till riksdagen med i nämnda paragraf senast den 17 mars 1944 vidtagna ändringar utgör antalet andrakammarvalkretsar 28. Till grund för denna indelning ligger länsindelningen. Flertalet län, liksom Stockholms stad, bilda sålunda var sin valkrets. Emellertid äro tre län vart för sig delade i två kretsar. Detta gäller Göteborgs och Bohus län, där Göteborgs stad utgör en valkrets och länets landstingsområde en, vidare Malmöhus län, där städerna Malmö, Hälsingborg, Landskrona och Lund tillsammans bilda den s. k. fyrstadskretsen medan övriga delar av länet utgöra en valkrets, samt slutligen Älvsborgs län, som är delat i en nordlig och en sydlig valkrets.

Älvsborgs läns norra valkrets innefattar Nordals, Sundals, Valbo, Tössbo, Vedbo, Flundre, Väne, Bjärke, Vättle, Ale, Kullings och Gäsene härad samt städerna Ämål, Vänersborg, Alingsås och Trollhättan, medan *Älvsborgs läns södra valkrets* utgöres av Ås, Kinds, Redvägs, Marks, Vedens och Bollebygd's härad samt städerna Borås och Ulricehamn.

Utredningens tidigare behandling av frågan

Folkomröstnings- och valsättsutredningen har i sitt betänkande om det pro-

portionella valsättet vid val till riksdagens andra kammare (SOU 1951:58) som en allmän synpunkt i fråga om valkretsindelningen framhållit bl. a. (s. 39 ff.), att vid proportionella val stora valkretsar av naturliga skäl erbjuda bättre förutsättningar än småvalkretsar för en jämn fördelning av mandatet. Det skulle därför från proportionell synpunkt kunna vara önskvärt att förstora åtminstone de mindre av de nuvarande andrakammarkretsarna. Att emellertid mer allmänt förstora valkretsarna vid dessa val fann utredningen av olika skäl väcka så allvarliga betänkligheter, att en dylik utväg icke kunde förordas. Frågan om de minsta valkretsarnas ställning borde dock — oavsett vilken fördelningsmetod som komme att tillämpas för mandatens utskiftning — underkastas en särskild prövning. Utredningen fann därvid det vara särskilt betänkligt, att antalet valkretsar med endast fem mandat hade ökat och att två kretsar, nämligen Blekinge och Jämtlands län, t. o. m. riskerade att på grund av befolkningsutvecklingen inom en nära framtid få sitt mandatantal reducerat till fyra. Eftersom valkretsar av denna ringa storlek skulle komma att lämpa sig mindre väl för en proportionell mandatfördelning, föreslog utredningen, att Blekinge och Kristianstads län skulle sammanföras till en valkrets

samt Västernorrlands och Jämtlands län likaledes till en.

I fråga om de övriga av nuvarande 5-mansvalkretsar framgick av utredningens undersökningar bl. a. att *Älvsborgs läns södra valkrets* visar en klar tendens till folkökning. Under perioden 1921—1950 har folkmängden i denna valkrets sålunda ökat även relativt sett (1921 2,2 % av befolkningen i riket, 1951 2,4 %). Valkretsen är vidare den enda av 5-mansvalkretsarna, som vid 1948 års val stod nära att förvärva ett sjätte mandat. Vad beträffar tänkbara sammanläggningar berörande denna valkrets framhöll utredningen, att en angränsande 5-mansvalkrets — Hallands län — och den nuvarande södra valkretsen i Älvsborgs län tillsammans utgjorde ett geografiskt tämligen samlat område. Endast särskilt vägande skäl borde emellertid enligt utredningens uppfattning kunna föranleda att en länsdel lägges till annat län för att utgöra en valkrets. Det syntes för Älvsborgs län desto mindre påkallat att göra ett sådant undantag eftersom även den norra delen av länet — med sex mandat — utgjorde en jämförelsevis liten valkrets. Vid en eventuell sammanläggning av de båda länsdelarna till en valkrets skulle denna dessutom bliva berättigad till 12 mandat, varför representationen för länet i andra kammaren bättre än vad som faktiskt är fallet skulle komma att svara mot den samlade folkmängden i länet. Då utredningen vidare icke kunde finna, att några mera vägande skäl för Älvsborgs läns uppdelning i tvenne valkretsar numera förelåg, föreslogs att de båda kretsarna skulle sammanläggas till en gemensam krets för hela länet.

Länsstyrelsen i Älvsborgs län

I sitt remissyttrande över utredningens förslag anförde *länsstyrelsen i Älvs-*

borgs län angående frågan om sammanläggning av de nuvarande båda kretsarna i länet följande.

Utvecklingen icke minst av kommunikationerna har enligt länsstyrelsens uppfattning medfört, att de skäl som en gång föranledde länets uppdelning i valkretsar förlorat i styrka. Länsstyrelsen kan därför instämma i utredningens uttalande, att några mera vägande skäl för denna uppdelning numera icke torde föreligga. För att länet bör bilda en enda valkrets talar dessutom, att länets representation i andra kammaren därigenom skulle komma att bestämmas under hänsynstagande till länets samlade folkmängd och icke såsom nu till folkmängden i vardera valkretsen för sig, en förändring som ju med nuvarande folkmängdssiffror skulle medföra en ökning av länets andrakammandat från 11 till 12.

1952 års riksdag

I proposition nr 175 till 1952 års riksdag framlades ett förslag till ny valmetod att tillämpas vid andrakammarvalen samma år. Denna valmetod var uppbyggd efter i huvudsak de principer som det system, vilket föreslagits av utredningen. Däremot upptogs icke utredningens förslag att i två fall skulle bildas valkretsar omfattande två län under motiveringen, att starka skäl fortfarande ansågos tala för att länen i valkretshänseende borde hållas åtskilda från varandra. För att undvika olägenheten med allt för små valkretsar upptogs i stället ett uppslag, som anvisats i en till utredningens förslag fogad reservation av herr Håstad. I propositionen föreslogs i enlighet härmed, att i riksdagsordningen skulle stadgas *dels* att, därest det antal riksdagsmän som vid fördelning enligt de nuvarande reglerna om folkmängd och största överskott borde utses i en valkrets antingen icke uppgick till tre eller också till minst tre men ej fem, antalet skulle ökas, i förra fallet till tre och i senare fallet till fem, *dels också* att i anledning

härav antalet ledamöter i andra kammaren skulle kunna överstiga 230. På detta sätt skulle man alltså erhålla en garantiregel mot lägre mandatantal än fem i alla kretsar utom Gotlands län.

I valsättspropositionen framhölls vidare, att någon anledning icke förelåg att nu göra ändring i fråga om Älvsborgs läns av geografiska och andra skäl betingade uppdelning i två valkretsar.

Spörsmålet om valkretsindelningen i Älvsborgs län upptogs emellertid i ett antal med anledning av nämnda proposition väckta motioner.

I en motion i första kammaren (nr 458) av herr *Björck* och en med denna likalydande motion i andra kammaren (nr 607) av herr *Sjölin m. fl.* erinrades sålunda om att såväl de sakkunniga som länsstyrelsen i Älvsborgs län hade förordat en sammanslagning av de båda valkretsarna i detta län. Motionärerna funno för sin del, att de av utredningen och länsstyrelsen framförda skälen för en sådan sammanläggning voro mycket väl motiverade. Det förelåg enligt motionärernas mening ej någon som helst anledning att Älvsborgs län skulle vara det enda län, som vore uppdelat vid val till andra kammaren. I anledning härav hemställdes att riksdagen måtte besluta sådan ändring i vallagen, att detta län komme att utgöra en andrakammarvalkrets.

I samma riktning gick en hemställan i likalydande motioner, som väckts i första kammaren (nr 457) av herrar *Helmer Persson* och *Norling* och i andra kammaren (nr 608) av herr *Karlsson* i *Stuvsta m. fl.* Såvitt avsåg valkretsindelningen yrkades i dessa motioner, att riksdagen för sin del skulle besluta att godkänna de förslag, som i dessa avseenden framlagts av folkomröstnings- och valsättsutredningen.

Ett bibehållande av uppdelningen av

Älvsborgs län men med ändring av gränsdragningen mellan kretsarna förordades i en inom första kammaren väckt motion (nr 459) av herrar *Boo* och *Hesselbom*. Därvid föreslogs, att 30 § vallagen skulle vad beträffar Älvsborgs län få följande ändrade lydelse.

»Älvsborgs läns norra valkrets, innefattande Nordals, Sundals, Valbo, Tössbo, Vedbo, Flundre, Väne, Bjärke, Vättle, Ale och Kullings härad jämte den del av Gäsene härad, som omfattas av Vårgårda kommun, samt städerna Åmål, Vänersborg, Alingsås och Trollhättan;

Älvsborgs läns södra valkrets, innefattande Ås, Kinds, Redvägs, Marks, Vedens och Bollebygds härad jämte den del av Gäsene härad, som omfattas av Gäsene kommun, samt städerna Borås och Ulricehamn.»

Jämfört med den faktiska indelningen innebar detta förslag att Gäsene storkommun skulle överföras från norra till södra valkretsen. I den till grund för detta yrkande lämnade motiveringen framhölls, att länets geografiska utsträckning kunde anföras som skäl för den ståndpunkt, som framförts i valsättspropositionen. Å andra sidan måste emellertid enligt motionärernas uppfattning gränsdragningen mellan de båda valkretsarna betecknas som olämplig. Enligt nu gällande indelning utgjordes nämligen södra valkretsen av städerna Borås och Ulricehamn samt av Kinds och Redvägs, Marks och Borås domsagor med undantag av Gäsene härad i Borås domsaga, vilket sistnämnda härad tillhörde norra valkretsen. Det påtalades, att Gäsene härad sedan gammalt räknades till den s. k. sjuhäradsbygden, som alltjämt utgjorde en enhet med Borås som medelpunkt. Kommunikationerna voro sålunda bättre med Borås och denna stads uppland än med de norra länsdelarna. Att Gäsene härad naturligt hörde samman med boråsom-

rådet framgick bl. a. därav att häradet var sammanfört med övriga härader i Borås domsaga till en gemensam landstingsvalkrets. Sistnämnda förhållande skulle emellertid komma att innebära, att häradets befolkning hade att välja landstingsmän tillsammans med befolkningen i södra länsdelen, medan de fingo välja riksdagsmän tillsammans med befolkningen i norra länsdelen.

De båda motionärerna framhöllo dessutom, att den nya kommunindelningen hade medfört, att kommungränserna ej längre sammanföll med landstingsvalkretsarnas gränser, varför en ändring av dessa senare måste göras. En sådan ändring komme emellertid att ytterligare förvirra valkretsindelningen i länet. Därför borde en sådan ändring av valkretsindelningen komma till stånd, att såväl kommun- som landstingsvalkrets- och riksdagsvalkretsgränserna skulle komma att sammanfalla. Ett sådant förhållande torde dock enligt de båda motionärernas mening knappast bli möjligt utan att en ändring av valkretsindelningen vid andrakammarvalen genomfördes.

Konstitutionsutskottet delade (utl. nr 22) folkomröstnings- och valsätsutredningens uppfattning, att det var angeläget att förhindra att mandatantalet i någon valkrets — fränsett Gotlands län — nedgick under fem. Däremot ansåg utskottet skilda skäl kunna anföras mot en sammanslagning av de mindre kretsarna och tillstyrkte därför i stället den i propositionen föreslagna garantiregeln mot mandatantalets nedgång, vil-

ken utskottet fann erbjuda en betydligt smidigare utväg.

Vad beträffar den av såväl utredningen som några av motionärerna påyrkade sammanslagningen av Älvsborgs läns två valkretsar önskade konstitutionsutskottet framhålla, att valkretsindelningen — bortsett från de särskilda stadsvalkretsarna i Malmöhus samt Göteborgs och Bohus län — lämpligen borde sammanfalla med länsindelningen. Redan av det skälet, att vissa olägenheter kunde vara förbundna med att kort tid före ett andrakammarval ändra valkretsindelningen, var utskottet emellertid ej berett att tillstyrka att en sammanslagning skulle komma till stånd redan till 1952 års val. Utskottet föreslog därför, att riksdagen hos Kungl. Maj:t skulle begära ytterligare utredning om sammanläggning av Älvsborgs läns båda valkretsar. Skulle vid denna utredning dock befinnas, att en sammanslagning icke borde komma till stånd, borde enligt utskottets uppfattning den i motionen I:459 föreslagna jämkningen av gränsen mellan länets båda nuvarande valkretsar, för vilket förslag i och för sig beaktansvärda skäl hade anförts, bli föremål för utredning.

Konstitutionsutskottets utlåtande godkändes av riksdagens båda kamrar. I skrivelse till Kungl. Maj:t den 21 maj 1952 (nr 265) hemställde därefter riksdagen om ifrågakvarande utredning.

Sedermera har åt folkomröstnings- och valsätsutredningen uppdragits att verkställa den sålunda av riksdagen begärda förnyade utredningen.

Kap. II. Utredningens ställningstagande

Den gällande uppdelningen av Älvsborgs län i skilda valkretsar för andra-kammarvalen kan delvis förklaras av historiska skäl. Fråga är emellertid, om numera grundad anledning föreligger att bibehålla en dylik uppdelning av just detta län.

Folkomröstnings- och valsättsutredningen har, som framgår av den förut lämnade redogörelsen, redan i samband med sina allmänna överväganden rörande valkretsindelningen för andra-kammarvalen förordat att Älvsborgs läns båda valkretsar skulle sammanslås till en valkrets, och utredningens förslag i denna del har sedermera tillstyrkts av länsstyrelsen i länet. Emellertid har utredningen med anledning av framställningen från 1952 års riksdag i ämnet upptagit spørsmålet om valkretsindelningen för detta län till förnyad prövning.

Redan år 1903 föreslog en statlig utredning att kretsindelningen för andra-kammarvalen borde bygga på länsindelningen och i enlighet därmed upptogs Älvsborgs län i detta förslag som en enda valkrets, vilken enligt dåtida folkmängdssiffror skulle varit berättigad till tolv mandat. Att märka är att man i detta sammanhang gjorde undantag för en del andra län, vilka föreslogos uppdelade på två eller flera kretsar. I det förslag till en proportionell valordning, som slutgiltigt antogs år 1909, tillämpades emellertid endast undantagsvis grundsatsen om länen som enheter för valkretsindelningen. I allmänhet omfattade de olika länen två eller tre valkretsar. Så till vida följdes dock

länsindelningen, att valkretsgränserna aldrig tillätos bryta länsgränserna. Enligt den valordning som sålunda gällde från 1909 fram till 1921 var riket indelat i 56 valkretsar, varvid Älvsborgs län bildade tre — norra, mellersta och södra kretsen.

En år 1919 tillkallad utredning, *proportionsvalsakkunniga*, framlade i sitt år 1921 avgivna betänkande, del II, ett förslag till valkretsindelning för andra-kammarvalen, som i huvudsak grundades på länsindelningen. Enligt detta förslag, vilket ligger till grund för den sedan 1921 gällande indelningen i valkretsar för valen till andra kammaren, skulle som regel varje län utgöra en valkrets, men för tre län förordades en tudelning. Detta gällde Göteborgs och Bohus län, där Göteborgs stad föreslogs bilda en valkrets, samt Malmöhus och Älvsborgs län. Det sistnämnda länet skulle enligt de sakkunnigas förslag bestå av en nordlig valkrets, omfattande de tidigare norra och mellersta kretsarna med (efter 1920 års folkmängdssiffror) sju riksdagsmän, och en sydlig valkrets med fem riksdagsmän. Såsom skäl för denna uppdelning anfördes bl. a., att den södra valkretsens kommunikationsförhållanden i viss mån syntes ställa detta område i mindre kontakt med övriga delar av länet samt att förefintligheten av särskilda hushållningssällskap för områdena i fråga häntydde på en viss åtskillnad i intressen.

Genom 1921 års reform kom således Älvsborgs län att — då indelningen i Malmöhus samt Göteborgs och Bohus län endast gäller särskilda stadsvalkret-

sar — som enda län förbli va uppdelat i två valkretsar även beträffande landsbygden. Till detta avgörande torde utöver redan anförda omständigheter ha bidragit, att Älvsborgs län som en enda valkrets skulle haft att utse tolv riksdagsmän, vilket efter dåtida mått var att anse som en mycket hög siffra. Som en jämförelse kan nämnas att enligt 1920 års befolkningssiffror endast Stockholms stad och Östergötlands län uppnådde motsvarande tal (16 resp. 12 andrakammarledamöter). Endast en av de övriga valkretsarna var samtidigt berättigad till mer än tio mandat. Sedan befolkningsförhållandena allt mer ha förändrats, har detta skäl för en uppdelning av Älvsborgs län förlorat i betydelse. Inom en icke allt för avlägsen framtid måste man sålunda räkna med att Stockholms stad skall äga utse 25 ledamöter av andra kammaren, medan Stockholms län och Göteborgs stad bli berättigade till tretton representanter. Vidare kan det tänkas att den s. k. fyrstadsvalkretsen — nu med elva mandat — kommer att växa till en 12-manskrets. Under sådana omständigheter kan ej längre befolkningens storlek anföras som motiv för att i förevarande hänseende särbehandla Älvsborgs län.

På grund av de ändrade tidsförhållandena ha alltså skälen för en uppdelning av Älvsborgs län på två valkretsar blivit mindre. Redan härigenom finnes viss anledning att nu överväga en ändring. Även från en annan synpunkt har frågan om en förändring av kretsindelningen i detta län gjort sig påmind. Som tidigare framhållits, föreslogs i en vid 1952 års riksdag inom första kammaren väckt motion att nuvarande Gäsene storkommun skulle överföras från norra till södra valkretsen. För detta förslag finnas i och för sig starka skäl. Gäsene härad, som enligt vallagen skall ingå i Älvsborgs läns norra valkrets, omfatta-

de tidigare 22 olika kommuner. Genom den vid årsskiftet 1951—1952 ändrade kommunindelningen sammanlades sexton av dessa kommuner till en storkommun, Gäsene, fem kommuner bildade tillsammans med tretton kommuner i Kullings härad (tillhörande norra valkretsen) en annan storkommun, Vårgårda, medan en kommun överfördes till Skaraborgs län. Den del av det gamla häradet som nu utgöres av Gäsene storkommun ingår i Borås domsaga, under det att Vårgårda kommun tillhör Vättle, Ale och Kullings domsaga. Då enligt nyligen fattat beslut Borås domsaga för landstingsvalen skall bibehållas som en valkrets och eftersom Gäsene storkommun dessutom synes ha sina huvudsakliga förbindelser med de södra delarna av länet, förefaller det lämpligt att komunen även för andrakammarvalen blir förenad med den södra länsdelen. Eftersom det således under alla förhållanden måste anses erforderligt att jämka den nuvarande valkretsindelningen i Älvsborgs län, har folkomröstnings- och valsättsutredningen härigenom stärkts i sin uppfattning att frågan om ändrad indelning för länet nu icke bör uppskjutas, och detta vare sig en sammanslagning av valkretsarna eller allenast en jämkning av gränsdragningen mellan dem befinnes vara att föredraga.

Mot en sammanslagning av Älvsborgs läns båda andrakammarvalkretsar skulle möjligen kunna anföras länets betydande utsträckning, i söder gränsande till Småland och Halland och i norr till Värmland och Norge. Vidare har pekats på kommunikationsförhållandena, vilka delvis ansetts medföra endast bristfällig kontakt mellan olika bygder inom länet. Att en viss avskildhet mellan länets olika delar förekommer är obestridligt, men den mest påtagliga gränslinjen med hänsyn till natur och näringsliv

mellan de skilda delarna synes knappast sammanfalla med de nuvarande valkretsgränserna. Ur fysiskt geografiska och ekonomiska synpunkter går den viktigaste skiljelinjen ungefärligen vid landskapsgränsen mellan Dalsland och Västergötland. Med kännedom om dessa förhållanden torde man icke kunna anse att de nuvarande valkretsarna utgöra särskilt naturliga enheter. För en sådan bedömning spelar det också en mindre roll till vilken av kretsarna som Gäsene storkommun räknas. Att vid valkretsindelningen avskilja Dalsland till en egen valkrets är å andra sidan ogörligt från proportionell synpunkt, eftersom Dalsland endast har en folkmängd motsvarande två mandat.

Nu skulle man dock kunna peka på att Älvsborgs län jämte Kalmar län är det enda länet i riket som är uppdelat på två hushållningssällskap, vilket skulle kunna tyda på en viss olikhet i intressegemenskapen för skilda delar av länet. Men eftersom icke heller gränserna mellan hushållningssällskapens områden sammanfalla med de nuvarande valkretsgränserna, kan enligt utredningens uppfattning denna uppdelning icke få tillmätas någon större vikt i nu förevarande sammanhang. Med lika stor rätt kan hävdas att, då länet — till skillnad från Kalmar län — utgör en enda landstingskommun, det redan vid tillkomsten av för länet gemensamma anstalter och inrättningar m. m. mellan de olika delarna utvecklats en så fast intressegemenskap, att den skulle kunna vara tillräcklig anledning att även för valen till andra kammaren betrakta länet såsom en naturlig enhet.

Det kan icke heller med fog påstås att länets betydande utsträckning i norr—söder och de mindre goda kommunikationerna ställa Älvsborgs län i någon särklass i förhållande till andra län. Tvärtom äro förhållandena på vissa

andra håll säkerligen mindre gynnsamma för att ett län från valkretssynpunkt skall kunna betraktas som en lämplig enhet. Till följd av kommunikationernas utveckling och befolkningens ökade rörlighet torde dessutom motiven för en fortsatt uppdelning efterhand ha kommit att framträda med väsentligt mindre styrka än förr. Även om järnvägsförbindelserna mellan skilda delar av Älvsborgs län kunna anses som mindre goda, har dock en avsevärd förbättring i kommunikationshänseende skett till följd av den kraftiga expansionen av landsvägstrafiken under speciellt det senaste årtiondet. Länsstyrelsen i Älvsborgs län har, som redan nämnts, bl. a. från synpunkten om kommunikationernas allmänna utveckling även förordat en sammanläggning av de båda länsdelarna till en valkrets.

Utredningen har som allmän riktlinje för valkretsindelningens utformande i sitt tidigare avlämnade betänkande härom framhållit, att man bör taga i sikte att valkretsarna skola utgöra med hänsyn till befolkningens levnadsförhållanden och intressen, kommunikationsleder och det ekonomiska livet i övrigt så naturliga enheter som möjligt. Utredningen kan i anslutning till det nyss anförda icke finna, att en sammanslagning av de nuvarande båda valkretsarna i Älvsborgs län skulle från förevarande utgångspunkt väcka betänkligheter. Härtill komma de fördelar som vinnas bl. a. från administrativ synpunkt genom att valkretsindelningen även för detta län skulle sammanfalla med länsindelningen. Utredningen har i detta sammanhang icke förbisett att en omreglering av länsindelningen för ifrågasvarande landsdel förr eller senare kan bli aktuell. Lämpligheten av en sådan omreglering måste emellertid bedömas under hänsynstagande till en mångfald skilda förhållanden — ett frågekomplex

till vilket utredningen ej har haft någon anledning att taga ställning. Sedan riksdagen nyligen avslagit en begäran om översyn av rikets indelning i län och landstingsområden, föreligger icke av denna anledning skäl att ytterligare dröja med en reformering av valkretsindelningen för Älvsborgs län.

Såsom folkomröstnings- och valsättsutredningen redan tidigare har framhållit i olika sammanhang, röner tillämpningen av proportionalitetsprincipen stort inflytande av om ett större eller mindre antal mandat äro att fördela i de skilda valkretsarna. Oavsett den matematiska konstruktionen av fördelningsmetoden uppkomma i allmänhet de största variationerna i fördelningsresultaten i de mindre kretsarna. Förekomsten av småvalkretsar innebär således alltid vid proportionella val ett större spelrum för slumpmässiga avvikelser i den ena eller den andra riktningen från den fördelning som från proportionell synpunkt anses önskvärd. Frågan om det minsta antal mandat, som bör finnas i en valkrets för att dessa med säkerhet skola kunna utskiftas mellan partierna efter en någorlunda rättvisande grund, är emellertid i hög grad beroende av de för tillfället i valkretsen rådande styrkeförhållandena mellan väljargrupperna och kan därför svårligen generellt besvaras. Utredningen har dock i sitt betänkande om valsättet vid andrakammarvalen påpekat, att fördelningen av ett så begränsat antal mandat som fem vid de hos oss föreliggande partiförhållandena ofta ger en endast mycket approximativ rättvisa.

Enligt den gällande valkretsindelningen har för närvarande den norra valkretsen i Älvsborgs län sex representanter i andra kammaren, medan den södra har fem. Båda dessa kretsar måste alltså betecknas som jämförelsevis små. Det har redan framhållits ovan,

att det ställer sig svårt att i valkretsar av denna storleksordning erhålla en proportionellt sett nöjaktig fördelning av mandaten mellan partierna och att således undvika tillfälliga slumpvariationer. Detta förhållande framträder i högre grad vad beträffar de båda valkretsarna i Älvsborgs län än i fråga om flertalet övriga jämförbara kretsar i riket, eftersom röstfördelningen mellan de fyra största partierna i dessa båda valkretsar är ovanligt jämn. Vid en sammanslagning av de båda kretsarna till en gemensam krets för hela länet skulle givetvis en större säkerhet vinnas för att de olika politiska meningsriktningarna skulle tillgodoses med en representation, som fullt ut motsvarar deras samlade röstinnehav. Icke något av partierna i Älvsborgs län har vid de senaste valen erhållit en sådan andel av de avgivna rösterna att det med vissnet kunnat påräkna en fullt proportionell representation. På grund härav synes det som om en sammanslagning för vart och ett av de inom länet nu representerade partierna skulle kunna få betydelse.

Den nu anförda synpunkten att en stor valkrets i allmänhet bättre säkerställer en proportionell rättvisa utgör enligt utredningens uppfattning ett tungt vägande skäl för en förening av de båda länsdelarna till en valkrets. Utredningens tillkomst har ju bl. a. motiverats med önskvärdheten att åstadkomma större proportionell rättvisa, varför en sådan åtgärd helt ligger i linje med utredningens allmänna målsättning.

Vid en sammanslagning av den norra och den södra valkretsen till en för hela länet gemensam krets skulle denna enligt senast tillgängliga folkmängdsuppgifter (1/1 1953) bli berättigad till tolv mandat mot nu sammanlagt elva. Representationen för länet i andra kam-

maren skulle alltså — genom att den komme att bestämmas under hänsynstagande till den samlade folkmängden och icke såsom nu till folkmängden i vardera valkretsen för sig — komma att bättre svara mot länets innevånarantal än vad som nu är fallet. Denna synpunkt, som talar för en sammanläggning av de båda valkretsarna, betonades särskilt av länsstyrelsen i Älvsborgs län i dess yttrande över utredningens tidigare förslag i förhandenvarande fråga. Visserligen skulle förslaget till ändrad valkretsindelning med Gäsene storkommun överflyttad från norra till södra valkretsen enligt 1953 års folkmängdssiffror medföra att vardera valkretsen hade att utse sex riksdagsmän, men givetvis ökar säkerheten för en från befolkningssynpunkt rättvisande representation för länet i och med att det utgöres av en enda valkrets.

En sammanslagning av de båda valkretsarna i Älvsborgs län skulle dock kunna tänkas inge vissa betänkligheter, nämligen om den mandatökning som under sådana förhållanden tillkommer länet skulle förorsaka motsvarande minskning av antalet mandat för en redan tidigare tämligen liten valkrets på annat håll. Då det emellertid ställer sig mycket vanskligt att nu förutse den framtida befolkningsutvecklingen och det dessutom råder en viss osäkerhet om det sammanlagda antalet mandat, som vid ett kommande val kunna finnas att fördela, bör den framförda synpunkten ej få tillmätas en avgörande betydelse. Om någon hänsyn alls kan tagas till en sådan anmärkning, bör för övrigt påpekas att den ej särskilt riktar sig mot alternativet med en sammanläggning av kretsarna. Som nämnts synes det ju nämligen erforderligt att — om någon sammanläggning *icke* kommer till stånd — företaga en jämkning av gränserna mellan valkretsarna i länet, och

denna jämkning kommer troligen också att leda till en ökning av länets samlade andrakammarrepresentation. En fördelning av andrakammarmandaten på de olika valkretsarna i riket giver dessutom enligt de senaste befolkningsuppgifterna vid handen, att — under de alternativa förutsättningarna att Älvsborgs län bildar antingen en valkrets eller också två på här antytt sätt jämkade kretsar — samtliga de övriga kretsarna skulle få exakt den representation, som de nu äga i andra kammaren. Till följd av den av 1953 års riksdag slutgiltigt antagna garantiregeln att, om efter utskiftningen av de ursprungliga 230 platserna en valkrets ej blivit berättigad till tre eller också till minst tre men ej fem mandat, antalet skall för valkretsen ökas till tre resp. fem mandat, skulle nämligen det sammanlagda antalet platser härvid komma att uppgå till 231. En mandatökning för Älvsborgs län skulle alltså enligt nu tillgängliga uppgifter icke gå ut över någon annan valkrets.

Utredningen kan av det anförda icke finna, att den ökade säkerhet för en rättvis utskiftning av mandaten som vinnes genom en sammanslagning av de nämnda båda kretsarna skulle medföra mindre goda förutsättningar för en proportionell mandatfördelning på något annat håll. Vid sina överväganden i ämnet har utredningen ej heller i övrigt funnit några hinder föreligga mot en sammanslagning av den norra och den södra valkretsen i Älvsborgs län.

I enlighet med det sålunda anförda vill folkomröstnings- och valsättutredningen för sin del föreslå att Älvsborgs län för val till riksdagens andra kammare skall utgöra en enda valkrets i stället för som hittills två. Såsom framgått av den lämnade redogörelsen har utredningen redan i ett tidigare sammanhang förordat denna sammanslag-

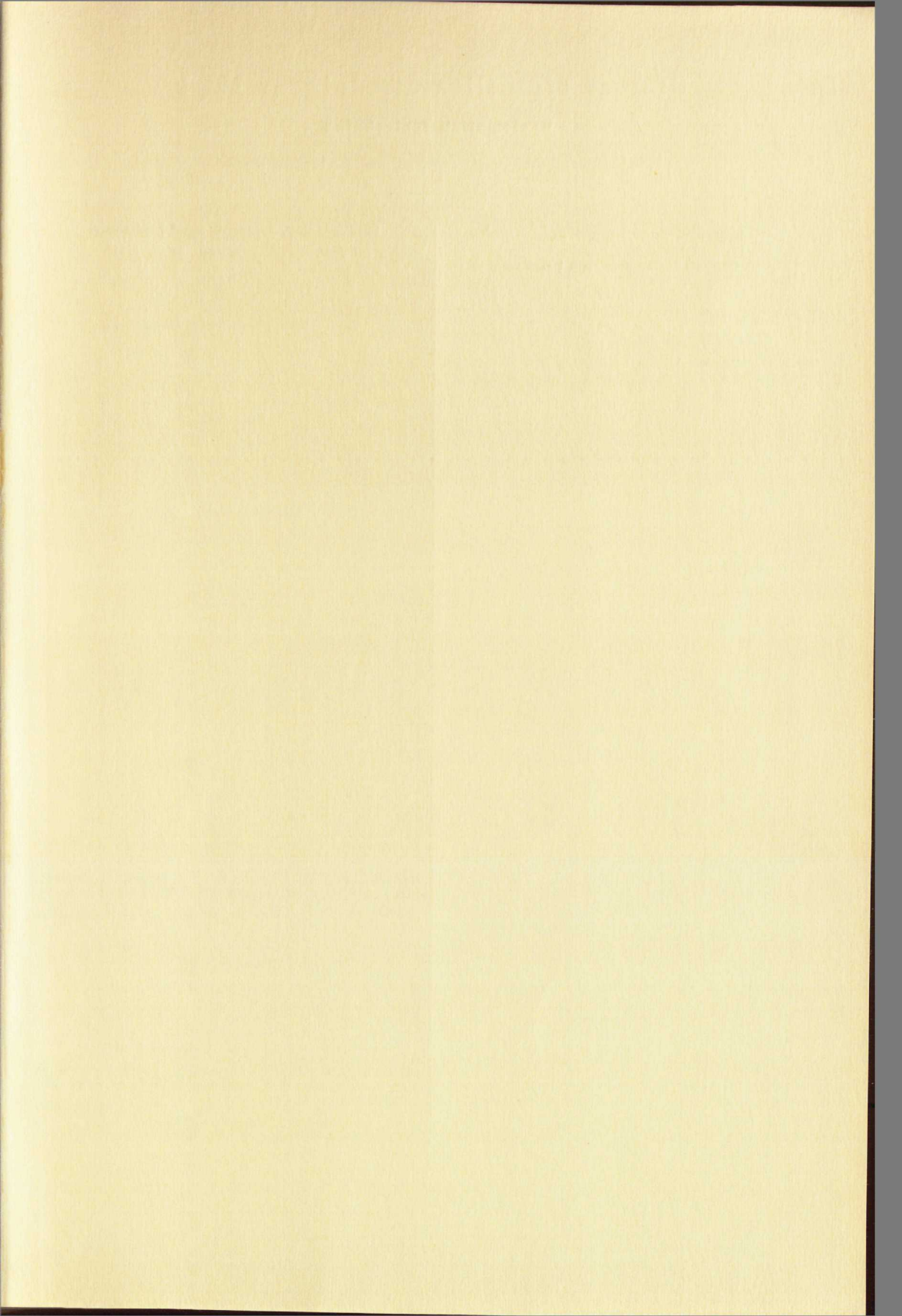

ning, och utredningen har vid sina förnyade överväganden ej funnit skäl frångå denna sin uppfattning.

För genomförande av nämnda förslag fordras endast den ändringen i 30 § lagen om val till riksdagen att de däri hittills upptagna särbestämmelserna rörande Älvsborgs län uteslutas. Detta län kommer därigenom utan vidare att ingå under den i paragrafen givna huvudregeln att vart och ett av rikets län, utom de som särskilt angivits, skall bilda en valkrets för valen till andra kammaren.

Skulle emellertid det av utredningen framlagda förslaget icke vinna beaktande, synes på sätt anförts en jämkning av gränserna mellan norra och södra valkretsen vara erforderlig. Härvid förefaller den lösning, som påyrkats i motionen I:459 vid 1952 års riksdag och som innebär ett överförande av Gäsene kommun från norra till södra kretsen, vara mest ändamålsenlig. Utredningen vill dock fästa uppmärksamhe-

ten på att den i motionen föreslagna lagtexten vad beträffar indelningen av Älvsborgs län erhållit en mindre lämplig utformning. Enligt det nämnda förslaget skulle nämligen — liksom enligt gällande lagbestämmelser — häradsindelningen tagas som allmän utgångspunkt vid angivandet av kretsarnas omfattning. I samband med reformen av kommunindelningen vidtogs emellertid icke någon jämkning av häradsindelningen, vilket torde ha berott på att häradena i allt väsentligt förlorat sin tidigare betydelse såsom judiciella och administrativa enheter och häradsindelningen därför numera närmast blott äger historisk karaktär. I en inom kammarkollegiet upprättad promemoria, vilken överlämnats till utredningen, ha även dessa förhållanden förts på tal. Vid bibehållande av skilda valkretsar i länet bör därför lagtexten hänvisa till indelningen i kommuner eller domsagor. Enklast torde därvid vara en hänvisning till domsagoindelningen.

Statens offentliga utredningar 1954

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

Ärvdabalk. [6]
Betänkande angående instansordningen i vattenmål m. m. [9]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Om proportionella val inom kommunala representationer m. m. 1950 års folkomröstnings- och valsätsutrednings betänkande. 6. [17]

Kommunalförvaltning.

Statens och kommunernas finansväsen.

Politi.

Nationalekonomi och socialpolitik.

Bostadskollektiva kommittén. 2. Kollektivhus. [8]
Socialförsäkringsutredningen. 2. Moderskapsförsäkring m. m. [4]
Vården vid ungdomsvårdsskolorna. [5]

Hälso- och sjukvård.

Betänkande med utredning och förslag rörande hörsel-vården. [14]

Allmänt näringsväsen

Elkraftförsörjningen. [12]

Fast egendom. Jordbruk med binärningar.

Förslag till jordrationaliseringslag m. m. [16]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Industri

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen

Bank-, kredit- och penningväsen.

Förslag till lag om sparbanker m. m. [10]

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

Svensk namnbok 1954. [1]
Musikliv i Sverige. Betänkande med förslag till åtgärder för att främja det svenska musiklivets utveckling. [2]
Yrkesutbildningen. [11]
Om kompetenskrav. Betänkande avgivet av kompetens-utredningen. [15]

Försvarsväsen.

Utrikes ärenden. Internationell rätt.

Nordiska parlamentariska kommittén. 6. Upphävande av all passkontroll vid gränserna mellan de nordiska länderna. [7]
Nordisk kontakt. Betänkande om utgivande av en nordisk parlamentarisk tidskriftspublikation. [8]
En gemensam nordisk marknad. [13]